

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№4(268) 2022

<https://doi.org/10.15407/bv2022.04>

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор
Любов Андріївна ДУБРОВІНА

Редакційна колегія

К. Лобузін (заступник головного редактора)

О. Клименко (відповідальний секретар)

Т. Антонюк

В. Бабік (*Польща*)

О. Вакульчук

О. Василенко

О. Воскобойнікова-Гузєва

С. Гарагуля

Т. Гранчак

Т. Добко

В. Добровольська

Г. Елбешгаузен (*Данія*)

О. Заваліна (*США*)

Т. Коваль

Л. Ковальська

Г. Ковальчук

Н. Кушнарєнко

Г. Липак

Е. Мацевічіуте (*Швеція*)

Ж. Мина

О. Онищенко

А. Ржеуський

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 4 номери на рік

Адреса редакції:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського,
проспект Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvisnyk@nbuv.gov.ua

Передплатний індекс 74049

Електронна версія журналу:

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/bv>

Вебсайт журналу: <http://bv.nbuv.gov.ua/uk/>

Видання індексується наукометричними базами
даних Google Scholar, Index Copernicus;
включено до міжнародного каталогу журналів
DOAJ, загальнодержавної бази даних
«Наукова періодика України», загальнодержавної
реферативної бази даних «Україніка наукова»
Журнал включено до Переліку наукових фахових
видань України у галузях

історичні науки (наказ МОН України

№ 1188 від 24 вересня 2020 р.)

та соціальні комунікації (наказ МОН України

№ 1188 від 24 вересня 2020 р.)

(Категорія «Б»)

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Editor-in-Chief
L. DUBROVINA

Editorial Board

K. Lobuzina (Deputy Editors-in-Chief)

O. Klymenko (Executive Secretary)

T. Antoniuk

W. Babik (*Poland*)

O. Vakulchuk

O. Vasylenko

O. Voskoboinikova-Huzieva

S. Harahulia

T. Hrachak

T. Dobko

V. Dobrovolska

H. Elbeshausen (*Denmark*)

O. Zavalina (*USA*)

T. Koval

L. Kovalska

H. Kovalchuk

N. Kushnarenko

H. Lypak

E. Maceviciute (*Sweden*)

Zh. Myna

O. Onyshchenko

A. Rzheuskyi

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010

Journal is published quarterly

Editorial office address:

Vernadsky National Library of Ukraine,
3, Holosiivskyi avenue, Kyiv, 03039, Ukraine
Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvisnyk@nbuv.gov.ua

Subscription Index 74049

Digital copies of the journal:

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/bv>

Journal website: <http://bv.nbuv.gov.ua/en/>

The journal is indexed in the bibliometric databases

Google Scholar, Index Copernicus

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Затверджено до друку вченою радою

Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського НАН України, 2022

Зміст

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ І ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ

- Супронюк О.** Книжкова спадщина
Богдана Лепкого у боротьбі
за створення нового культурного
нарративу України 3
- Максимчук О.** Мольєріана у фондах відділу
стародруків та рідкісних видань
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського:
до 400-річчя від дня народження
великого комедіографа 21

ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ І БІБЛІОТЕК

- Ціборовська-Римарович І.** Медичні стародруки
з фондів Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського 32
- Зінько О.** «Бібліотекарям треба кинути оком
на минуле бібліотек та заглибити зір
у майбутнє»: актуалізація
професійного досвіду Романа Луцика 47

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

- Міжнародна наукова конференція
«Бібліотека. Наука. Комунікація.
Інноваційні трансформації ресурсів
і послуг» 59

НАУКА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА. 100

- Показчик змісту журналу
«Бібліотечний вісник» за 2022 р. 115

Contents

LIBRARY FUNDS AND USER SERVICES

- Suproniuk O.** Bohdan Lepky's book heritage
in the fight for creation
of a new cultural narrative
of Ukraine 3
- Maksymchuk O.** Molièriana in the fund
of the early printed and rare book department
of the V. I. Vernadskyi National Library
of Ukraine: on the 400th anniversary
of the birth of the great
comediographer 21

HISTORY OF THE LIBRARY AFFAIR AND LIBRARIES

- Tsiborovska-Rymarovych I.** Medical old prints
in the funds of the V. I. Vernadskyi National
Library of Ukraine 32
- Zinko O.** «Librarians need to look at the past
of libraries and focus their vision on the future»:
actualisation of professional experience
of Roman Lutsyk 47

CRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

- International Scientific Conference
«Library. Science. Communication.
Innovative transformations of resources
and services» 59

LIBRARY AFFAIR AND SCIENCE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE: INTERNATIONAL SUPPORT . . 100

- Index of Contents of the Journal
«Biblioteknyi visnyk» for 2022 115

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ І ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.04.003>

УДК (081)Лепкий:(73+4-15:477)

Оксана Супронюк,

<https://orcid.org/0000-0003-1435-5913>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна),

вул. Володимирська, 62, м. Київ, 01001, Україна

e-mail: odudko@ukr.net

Книжкова спадщина Богдана Лепкого у боротьбі за створення нового культурного наративу України

Мета статті – представити творчий доробок Б. Лепкого, що зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який ще не був предметом дослідження фахівців, розкрити українознавчий складник просвітницької тематики його текстів, наголосити на важливості творів художника для формування національної ідентичності українців, відзначити європейське коріння творчості письменника. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні принципу історизму, порівняльного аналізу відібраних з колекції відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського текстів письменника, присвячених історії України. **Наукова новизна.** Розглянуто зміст основних праць Б. Лепкого як цінного культурного надбання для формування української ідентичності в нових історичних умовах. Досліджено європейське коріння творчості письменника. Відзначено, що книжки Б. Лепкого дають можливість по-новому осмислити реальність, в якій ми зараз перебуваємо, допомагають створювати нові перспективні напрями розвитку соціуму. У **висновках** констатується, що праці Б. Лепкого, в яких описано глибокий український архетип, акумульовано великі уроки історії, є актуальними для українців у часи нової війни Росії проти України, актуальними саме для осмислення сучасної історії. Ці праці особливо важливі своїм символічним значенням і змістом, адже формують менталітет народу, сприяють культурній соціалізації громадян, транслюють спадкові моральні й культурні норми, формують колективну історичну пам'ять, допомагають людям прилучатися до надбань національної та культурної спадщини, утверджувати українську версію історії України.

К л ю ч о в і с л о в а: українська книжкова культура, українська історія, українознавство, європеїзм, видання Богдана Лепкого, відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Актуальність теми дослідження. Видавничий процес, книжкова продукція посідають важливе місце в історії культурного розвитку кожного народу, оскільки вони є складовою частиною національно-політичного руху, справляють вплив на розвиток освіти, національної свідомості, а також значною мірою визначають соціокультурні процеси в суспільстві.

БОГДАН ЛЕПКИЙ

1872-1941

Видання, що зберігаються у відділі зарубіжної україніки (далі ВЗУ) Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІК НБУВ), акумулюють, альтернативну радянській, українську версію історії, яка актуалізувалася з 1991 р., зі здобуттям Україною незалежності. Вони дають можливість по-новому осмислити не тільки історію, а й реальність, у якій ми нині перебуваємо, допомагають створювати нові перспективні напрями розвитку суспільства.

Серед заборонених авторів, чії книги зберігалися в радянський період у спецфондах бібліотек України, був Богдан Лепкий (1872–1941) – поет, прозаїк, драматург, перекладач, популяризатор української та європейської класики, художник (малював картини й ікони), мистецтвознавець, науковець (філо-

соф, філолог, етнолог), публіцист, редактор. Це – найбільш потужний, після Івана Франка, письменник за обсягом зробленого. Його творчість у повному обсязі ще не вивчена і не введена в науковий обіг. Головний масив його книжкової спадщини збережений завдяки українській діаспорі.

Аналіз досліджень та публікацій. Життя й діяльність Б. Лепкого досліджували науковці в діаспорі, а з 1990-х років і в Україні. В діаспорі його творчість вивчали В. Безушко [1], В. Сімович (псевдо В. Верниволя) [2], В. Лев [25], Б. Чопик [25], в Україні – Ф. Погребенник [23; 24], В. Погребенник [20–23], М. Ільницький [4, с. 5–30] та інші. Вже проведено кілька конференцій, присвячених Б. Лепкому (зокрема на його батьківщині, в Тернополі і Бережанах), на яких обговорені різні аспекти творчої діяльності письменника.

Мета статті – репрезентувати видання Б. Лепкого з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які ще не були предметом дослідження фахівців, розкрити українознавчий складник просвітницької тематики його текстів, наголосити на важливості творів художника для формування національної ідентичності українців, відзначити європейське коріння творчості письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1979 р. в рецензії на одну з перших творчих біографій Б. Лепкого, написаних В. Левом, рецензент Б. Д. Чопик називає Лепкого «позадовідниковим письменником» у радянській Україні. «Творчість Б. Лепкого залишається здебільшого поза обсягом українського советського літературознавства, як і більшості міжвоєнних західноукраїнських і емігрантських письменників, ... їх імені не знайдемо в жодному довіднику про українських письменників. Але надбання «позадовідникових» письменників

значні. Дорібок Богдана Лепкого має понад десяток збірок поезій, біля сорока прозових книжок, понад двадцять літературознавчих розвідок та понад шістьдесят томів творів, виданих за його редакцією» [25, с. 17].

Богдан Лепкий народився на Галицькому Поділлі в старовинній українській аристократичній родині. Його батько був священником і письменником (псевдо Марко Мурава), мама (з роду Глібовицьких) співала, грала на музичних інструментах, малювала. Від батьків Богдан отримав у дар свої численні таланти, вони ж прищепили любов до свого, українського, шляхетність духу. Потяг до малярства й словесної творчості визначили справу його життя. Вчився в Академії мистецтв у Відні, згодом на філософському факультеті Віденського університету. Продовжив навчання у Львівському університеті, який закінчив 1895 р. Почав працювати в Бережанській гімназії, де викладав українську, польську та німецьку мови. У 1899 р. його запросили викладати українську мову й літературу до Ягеллонського університету (Краків). У Кракові оселя Лепких (Богдана і його дружини Олександри) була своєрідною «українською амбасадую», прихистком й місцем для спілкування, де бували В. Стефаник, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, М. Бойчук, К. Студинський та інші діячі нашої культури. У цей період Б. Лепкий почав друкуватися на сторінках багатьох періодичних видань. Особливо активно він співпрацював з польськими виданнями, де вміщував розвідки про українську і польську літератури, перекладав українські твори польською. Водночас його твори, присвячені Україні й українцям, починають виходити німецькою, чеською, угорською, російською, сербською мовами, що виводило українську літературу на терени європейської культури.

За своєю природою Лепкий був поетом-естетом, поетом-мрійником [2, с. XX–XXV; 16, с. 213–217]. Але, коли почалася Перша світова війна, він став істориком, патріотом, бо з війною прийшло усвідомлення: для того, щоб встановити якісь перспективи для майбутнього нашого народу у ті найтяжчі й найтрагічніші часи, інтелігенція повинна брати на себе увесь тягар, викликаний обставинами часу, і бути прикладом для народу. Де б українці не опинилися під час Першої світової війни – у російському чи в австро-угорському війську (це були війська імперій, які тоді розпадалися), серед українців повільно зростали паростки українства, насамперед завдяки просвітникам, духовним провідникам, до яких належав і Б. Лепкий.

Знайомство з книжковою спадщиною Б. Лепкого, з історією його життя викликає багато асоціацій. Як кажуть, історія – це повторення минулого на нових колах історичної реальності. Нинішня війна – українська вітчизняна 2022 року – створила символічну панораму, в якій є великий урок і велика правда для українців. Читаючи книжки Б. Лепкого, спостерігаємо в них чимало паралелей зі світовідчуттям українців у 2022-му. Аналогії інколи просто вражають.

Ми знаємо, що першу генерацію духовних провідників України між двома світовими війнами було винищено – розстріляно, вирвано з коренем з рідної землі [19]. Ті, хто лишилися живими, змушені були емігрувати. Доля Б. Лепкого – це приклад, як може все повернутися в сучасних реаліях війни в Україні 2022 р. Якщо вчергове

погодимося на компроміси з Росією, російською імперією в нинішньому її форматі, нас чекає та ж історія, що була завжди, – доля колонізованого анклаву. На жаль, ще багато людей в сучасній Україні цього не розуміють, вони «просто живуть», і їм немає різниці – Росія тут чи Україна. Ходять до церкви московського патріархату, платять гроші священникам, які благословляють звірства сучасних москвитів і вбивства українців. А Україна – глибинна, справжня – платить за перемогу у війні дуже велику ціну. Сучасна історія – це події в біблійних вимірах: відбувається викуплення кров'ю можливості жити у вільній країні європейського культурного простору. Тому обов'язок сучасних провідників духовності освічувати, навчати народ, розкривати йому глибини української минуштини, показувати перспективи. Бо українство може визволити себе саме тільки з допомогою знань про самих себе, про свою історію. Українці мають знати історію країни, в якій вони живуть.

1922 р. був знаковим у житті Б. Лепкого. Того року йому виповнилося 50, і в Німеччині, де він потужно співпрацював з українськими видавництвами, до ювілею видали двотомник найкращих на той час творів письменника. У двотомнику новел і оповідань «Писання» (з монографічною передмовою Василя Верниволи (Василя Сімовича)) Лепкий дав широку панораму тогочасної галицької дійсності, зокрема життя й побуту селян Поділля, порушував проблеми еміграції селян, показував пробудження соціальної й національної свідомості, боротьбу за демократичні права тощо [9; 10; 24, с. 162]. У легкому принадному стилі його творів, де завжди був новий глибокий зміст, розповіді про історію України ставали при-

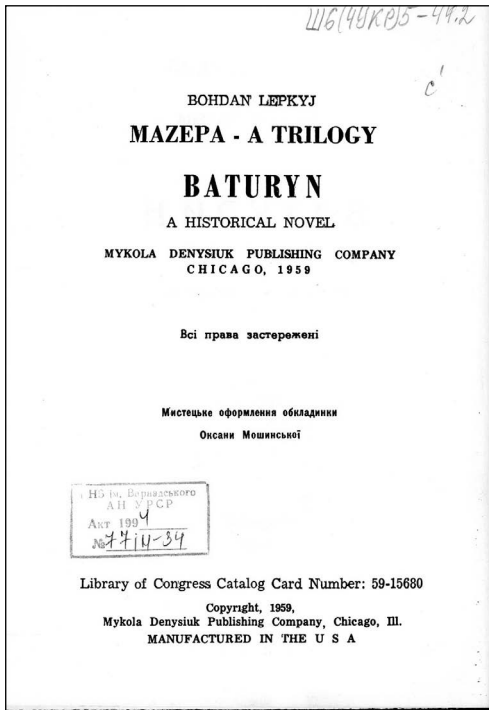
ступними і зрозумілими для сучасного йому громадянства.

Під час Першої світової війни Богдан Лепкий майже 5 років працює в українських видавництвах, читає лекції з українознавства в таборах військовополонених українців в Австрії і Німеччині (Фрайштадт, Раштат, Вецляр). У 1920-х роках активно співробітничав з видавництвами «Українська накладня» у Лейпцигу, «Українське слово» в Берліні. У 1926 р. він переїжджає до Кракова, з яким вже потім був пов'язаний до кінця життя. Викладає українську літературу в Ягеллонському університеті. Саме тут у 1932 р. його обирають професором. З 1938 р. був послом польського сейму (депутатом польського парламенту) від України, захищав права українців, яких ущемлювала влада міжвоєнної Речі Посполитої. Але головною справою життя письменника, його місією і покликанням було писати й видавати книжки.

У січні 1921 р. Богдан Лепкий виїхав до Берліна – німецьку еміграцію письменника зумовили терор у ріднім краю і поразка визвольних змагань. Одним із його видавничих досягнень цього періоду є публікація у 1922 р. «Енеїди» І. Котляревського зі своїм вступним словом і коментарями. В ту нову епоху розвитку України, в 1920-ті, її історія, накладена на римську, відкривала нові перспективи розвитку. «Енеїда» І. Котляревського була першим друківаним твором української літератури, написаним живою розмовною мовою українського народу. «Енеїда» за своєю енергетикою і глибинним змістом – дуже суголосна сучасності Б. Лепкого. Перша світова війна зруйнувала основи світу. В попелі його переформатування поставала нова Україна, на новому витку свого розвитку. В бурлескно-травестійній поемі, заснованій на одноіменній класичній поемі римського поета Вергілія, йшлося про започаткування нової держави після того, як Трою було знищено.

В основі сюжету – пригоди головного героя Енея, який разом зі своїм козацьким військом шукає місця, де б міг заснувати майбутню імперію, після того, як вороги зруйнували його батьківщину. Його мандри світом відбуваються на фоні картин української історії, боги втручаються в його життя, допомагаючи або завдаючи кривди. Лепкий зазначає, що в часи виходу цієї книжечки в світ важко було уявити, яку культурну вагу мало це видання і яке важливе значення воно матиме не тільки для українського письменства, а й для відродження України: «Душа Котляревського потягла його не в сторону помосковщеного панства, а на

бік української народної стихії, на це дають нам докази його щиро народні твори. Мабуть, немало до цієї націоналізації Котляревського причинився Сковорода, філософ-мораліст і великий народовець, котрий теж ставав на бік покривдженого українського простолюдина, як це колись робив Іван Вишенський», – писав Б. Лепкий у передмові до видання [5, с. V–VI. Лексику й синтаксис у цій і подальших цитатах з текстів Б. Лепкого в даній статті мінімально адаптовано до сучасних норм (незрозумілі застарілі слова замінені сучасними синонімічними відповідниками), що дозволяє формат викладу в науково-теоретичному та практичному журналі – *О.С.*].

«Енеїда» – це не тільки гумористична травестія відомого Вергілієвого оригіналу, це великий образ політично-

суспільного і культурного побуту на Україні на переломі XVIII і XIX ст., – зауважує Лепкий. – В образі тім, повнім руху, темпераменту, повнім гумору і правдиво козацької широкої вдачі, в образі на диво гармонійнім і колоритнім, відбилася вдача нашого народу, його звичаї, його одяг, їжа, забави, товариські форми, його охота до своєрідного, а нехить до імпортованої чужини, відбилася незлобива критика накиненого чужого хламу і туга за своїм власним добром. Це – не травестія, а скоріше національна епопея в жартівливій українській формі. Багатство деталей, слів, зворотів наближує «Енеїду» до барокового стилю, але ж це таке ж чудове бароко як ті архітектурні барокові зразки, що лишилися в нас на Україні. Не відомо, чи Котляревський обрав таку форму свідомо чи інстинктивно, але «Енеїдою» він зробив справжнє чудо. Показав своїм і чужим, що українською мовою можна написати не лише журливу пісеньку про нещасливу любов козака і дівчини, але й великий епохальний твір, привчив і своїх, і чужих читати по-українськи й любоватися запашними чарами приниженої «хохлацької» мови і приневолив наших і чужих панів та достойників, мов у дзеркалі побачити свої обличчя, – відчуті великі гріхи супроти українського народу». «Енеїда» має таким чином велике не тільки літературне, але й політичне значення. На ній виховалися цілі покоління свідомого не українофільства, а українства, а найкращим доказом її вартості може послужити ця велика повага, з якою до неї і до Котляревського ставився найбільший український поет Тарас Шевченко, котрий у своїй оді сказав: «Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люде, Поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть», – писав у передмові до видання Б. Лепкий [5, с. X–XII].

Звернення І. Котляревського і Б. Лепкого до сюжету про Енея, дуже поширеного в світовій літературі, на думку О. Пахльовської, є підтвердженням того, що українська література перебуває в матриці латинської, а отже європейської культури. А це означає, що «історично Україна – це остання цитадель європейського світу в православно-слов'янському ареалі. І саме тому, що це єдина країна православного регіону, яка вільно і свідомо оберталася в світі латинської культури. При всій часом непослідовності цього процесу, саме завдяки цьому українська цивілізація випродукувала політичні й культурні моделі, органічно близькі до моделей європейських. І, навпаки, періодична «північна варваризація» України була завжди – і щонайгірше, що є і сьогодні, – тісно пов'язана з примусовим відривом від цього свого хромосомного європейського коду» [18, с. 170–171].

Примірник «Енеїди», виданий у Берліні 1922 р. у видавництві «Українське слово», який зберігається у ВЗУ, належить до дуже рідкісних і цінних видань. Він надійшов до НБУВ у складі колекції бібліотеки Українського Народного дому в Торонто на початку 1990-х років. І саме нинішнього року ми відзначаємо 100-річчя виходу даного (Берлінського) видання у світ.

Однією з наскрізних тем у творчості Б. Лепкого була творчість Т. Г. Шевченка. Його внесок у розвиток шевченкознавства є непересічним. Будучи учасником табірної акції Союзу Визволення України, він у складних умовах війни та чужини (табору у Вещлярі) спромігся створити наукову біографію Т. Шевченка й репрезентувати його спадщину в 3-томних «Творах» (Київ, Лейпциг, 1918–1919). Письменник брав участь у підготовці 5-томного «Повного видання творів Т. Шевченка» (Київ; Лейпциг; Коломия, 1918–1920). Йому належить науковий апарат із примітками і коментарями до цього проєкту. Він створив літературно-критичний портрет «Про життя і творчість Тараса Шевченка» [13], підготував також низку окремих видань його творів із коментарями («Три поеми Тараса Шевченка: «Сон» – «Великий льох» – «Неофіти») (обидва видання – Київ; Лейпциг, 1918) [детальніше див.: 21, с. 734–736].

Як професор Ягеллонського університету Б. Лепкий тривалий час читав лекції про творчість Т. Шевченка. У статтях майстерно «олітературив» його як вождя нації, покликаного визволити свій народ із неволі.

Цінною й рідкісною у фонді ВЗУ є книжка Б. Лепкого «Шевченко про мистецтво». В ній автор спростовує думку деяких дослідників про те, що Т. Шевченко був неосвіченою людиною, подає уривки з його щоденника, його творів, де висловлені думки про мистецтво. Б. Лепкий розкриває масштаб інтелекту Кобзаря, енергію його думок на фоні зіставлень із такими освіченими особистостями, як Дж. Байрон, А. Міцкевич, О. Пушкін, і стверджує, що Т. Шевченко був на рівні з найосвіченішими людьми його епохи [15].

Звертає на себе увагу співзвучність проблем і нарративів, які несе шевченкознавча творчість Б. Лепкого, з нарративами нашого часу. Наприклад, велике враження справляє прониклива промова Б. Лепкого на вечорі пам'яті Т. Шевченка 7. II. 1917 р. у Відні. Вона дуже актуально перегукується зі світовідчуттям українців сьогодні: «Третій раз збираємося серед гуку гармат і хлюпоту людської

крові на поминки того, хто був апостолом правди і братства. Він був мистцем нашого слова, тієї простої приниженої мови, яка під подихом його великого серця розквітла буйним квітом. Він казав нам, щоб ми щирим серцем любили нашу велику руїну, щоб обійняли найменшого брата, щоб ми на чужині не шукали того, що немає, бо тільки в своїй хаті єсть своя правда, і сила, і воля. Кожний з нас, кожний правдивий українець, і по сей, і по той бік кордону чує й розуміє, що поміж нами стоїть Він, найбільший об'єднувач української землі й українського народу, найбільший український поет Тарас Шевченко... І кого нам кликати нині, як не його?... Прийди на тії згарища і руїни, що простяглися ген аж по Збруч поза Карпати, по Віслу, і тим нашим людям, що караються там Бог вість за які провини муками дантового пекла, говори тим словом, простим і щирим, що всі їх болі, і всі їх страждання не підуть намарно, що з тих руїн мов Фенікс з попелу народиться нове, повніше від давнього життя. Піди тими довгими стрілецькими ровами, де наші борці, – холопи й інтелігенти, старці й напівдіти. Кажи їм, що не даремне вони кров свою і братів проливають, не даремне голови свої кладуть; що це не якась трагічна помилка, а огонь очищення, горнило, розпалене до грані, в яким витоплюються нові цінності, нові форми життя. Говори їм, щоб вони не збожеволіли, щоб із страшними прокльонами на устах на той світ не відходили. Прийди в наші табори полонених до наших переселенців, кажи, що вони скоро повернуться додому, туди, куди їх серце прагне, що вони повернуться і почнуть жити наново, а про нинішні страждання згадуватимуть, як про страшний сон. Скажи їм, щоб вони не піддавалися тузі і горю, щоб наперекір долі і на злість ворогам нашим жили, бо вони потрібні. Бо що ми без них, що Україна без народу?

Щоб ми цим пекельним вогнем очищені мали силу перемогти ворога, і щоб ми діждалися тієї великої хвилини миру, перемоги правди над брехнею, волі над неволею, життя над смертю, і щоб ми вже пом'янули тебе не тихим словом, а голосним ділом в новій вільній нашій Україні, – прийди!» [12, с. 695–697. (Ця промова була видана того ж, 1917 р. накладом Української культурної ради у Відні)].

У своїх творах Б. Лепкий відстоював важливу думку про те, що українська культура і література є органічною частиною європейської, що українська література старша за польську, бо має, наприклад, такий шедевр як «Слово о полку Ігоревім». Переклад Б. Лепким цього твору польською мовою І. Франко вважав найкращим. У книзі «Незабутні» Б. Лепкий висловив думку про те, що творчість В. Стефаника є явищем абсолютно унікальним за формою та змістом, якому немає аналогів у творах на аналогічні теми ні в російській (І. Тургенєв, А. Чехов), ні в європейській (Гі де Мопассан) літературах, – ця творчість репрезентує глибину і велич української літератури. «Після Енеїди почалося наше національне пробудження... «Синя книжечка» В. Стефаника – це виняткова подія в українській літературі. <...> В Стефанику шануємо нині найбільшого мистця української прози. У своїх мініатюрах з селянського життя він пішов далі своїх попередників. Зміст і форму довів до бездоганної абсолютної досконалості, дав архітвори, які стоять не тільки в нашій, а й у світовій літературі на окремій, недосяжній висоті.

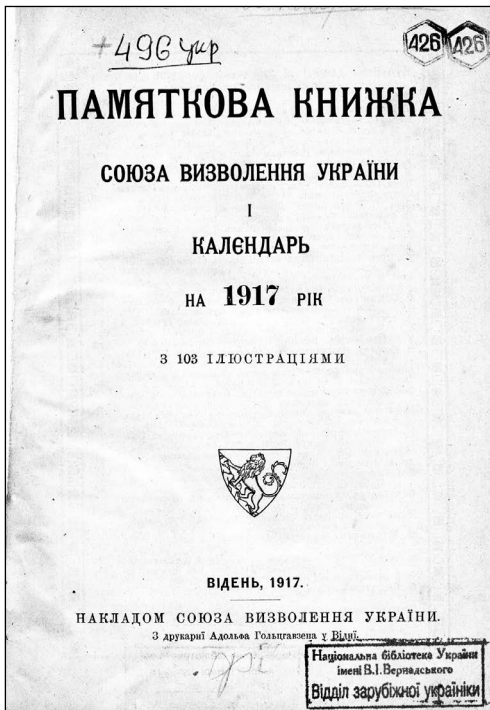
<...> Як мистець прозового слова Стефаник для мене мистець над мистцем, абсолютний мистець. Нема для нього ні читача, ні критика, нікого й нічого, є всевіт, він і його твір. Всесвіт творить і він творить, а решта байдуже» [6, с. 78–82]. Щоб так оцінити твори В. Стефаника, треба було відчувати світ і тексти літератури так, як Б. Лепкий. На жаль, такого читача тоді майже не було. Він тільки формується в наш час. Думається, що розповіді про українську історію, яку популяризував сто років тому Б. Лепкий, саме в таких форматах, у яких він її подавав, були б захоплюючим відкриттям для сучасного читача.

Цінною є книжка мемуарів Б. Лепкого «Казка мого життя», фрагмент якої було надруковано Ю. Луцьким у Нью-Йорку в збірнику автобіографічної прози видатних українців. Публікація висвітлює життя письменника, його духовний розвиток, пошуки ним свого призначення на фоні побуту, звичаїв, культурного і просвітницького руху на західно-українських землях кінця ХІХ ст. Це – одне з важливих видань, які репрезентують спадщину Б. Лепкого у ВЗУ [7, с. 267–284].

Загальний лейтмотив творчості письменника – «Україна на роздоріжжях історії, її доля й недоля, перспективи батьківщини та її народу» [20, с. 60]. Головним твором його життя стала історична епопея-пенталогія «Мазепа», присвячена найвеличнішому і водночас найскладнішому періоду історії України ХVІІ – поч. ХVІІІ ст. До неї входять книжки: «Мотря», «Не вбивай!», «Батурин», «Полтава». Остання частина епопеї «З-під Полтави до Бендер», видана вже після смерті автора, 1955 р. у Нью-Йорку. Ніхто до Б. Лепкого, як і ніхто після нього, не звертався до образу гетьмана Війська Запорозького, голови козацької держави на Лівобережній і всій Наддніпрянській Україні Івана Мазепи і ніхто в такому потужному епічному літературному творі не описував образу цього героя і всіх складних чинників тієї найтяжчої і найвеличнішої доби української історії.

Підступи до цієї теми простежуються вже у ранніх публікаціях письменника. Наприклад, у 1917 р., ведучи просвітню роботу в таборах військовополонених, він розповідав їм про українську історію. «На Переяславській Раді у 1654 р. Богдан Хмельницький підписав договір із Московською державою, забезпечивши Україні волю й незалежність. Між послами від козаків і московськими правителями були підписані угоди, названі статтями Богдана

Хмельницького, на яких цар московитів Олексій приніс присягу. Військо Запорозьке отримувало свої права і вольності. Люди на Україні мали судити власними судами й ніякі московські урядники не мали права втручатися в українські справи. Народ мав сам обирати собі гетьмана вільними голосами, і гетьман мав панувати й правити незалежно, як і очільники в інших державах. Але Москва, підписавши угоду (і російський цар цілував святий хрест під час укладання), не збиралася її дотримуватися. Москва вже тоді знала, що без України не бути їй європейською державою, москалі вміли хитрощами і обманом маніпулювати українцями» [8, с. 36–45].

Вражають також інші розповіді Б. Лепкого в таборах військовополонених, зокрема, про долю Петра

Калнишевського, кошового отамана війська Запорозького, видатного історичного й культурного діяча. Запорозьку Січ Б. Лепкий називає «останнім захистом української волі, гніздом лицарства, твердиною слави», що було важливим чинником виховання у вояків національної самосвідомості [8, с. 41–42]. Вже тут, під час бесід з українськими вояками в таборах для полонених, Б. Лепкий осмислює образ Івана Мазепи, обдумує перші варіанти тексту до майбутньої епопеї. «Мазепа задумав зробити кінець тій руїні. Заводив лад, громадив багатства, ширив почуття права, творив культуру. З державою мусить виступати до боротьби держава. Він творив українську державу... А щоб вийти з того круговороту, в який Україна потрапила між Польщею, Московією й Туреччиною, знайшов іншого союзника – Швецію. Та не пощастило старому гетьманові. Замість Польщі виріс тоді над нами новий переможець – Москва, – хитрий, підступний, який зривав договори, ламав присяги, нападав на нас повсякчасно. Збурено Січ, знесено гетьманщину, введено неволю. Сказали нам до Бога молитися російською мовою, найбільш здібних людей наших вивозили до Москви. Наші вчені творили російську літературну мову, наші політики проводили великі російські реформи... Та не все пройшло надарма. Народна пісня зберегла мрії про волю. Українець не задубів під подошвою чужого деспота, як російський холоп, лише затримав в душі свідомість людської гідності і прагнення до нового життя. Часи ж Мазепи, котрий старався витворити нове українське панство, також не проминули безслідно. Деякі багаті роди почали тужити за волею, їх давили російські шори, дошкуляла залежність від Петербурга. А від двора до двора ходив україн-

ський філософ Сковорода і проповідував про права людини, привчав їх думати і жадати знання» [14, с. 108–122].

Всі ці роздуми Б. Лепкого про історію України знайшли потім втілення в тексті роману-епопеї, де розгорнуте просторе історичне тло, відобразилася широка палітра тогочасного життя всіх соціальних верств і прошарків населення (гетьманський двір, козацька старшина, духівництво, посполитий люд). Лепкий розкрив підступне прагнення російського царя підкорити Україну, його спроби підкупити українську старшину й духівництво, придушити волелюбне козацтво. Письменник романтизує образ Мазепи, показує його державницькі устремління. І. Мазепа в нього виступає як патріот України, котрий мріє про незалежну від Росії державу й бореться за неї. Лепкий на відміну від європейських авторів, які зображали Мазепу як романтичного героя, захопленого, насамперед, своїми любовними історіями, зробив спробу показати Мазепу державним діячем, політиком і дипломатом, який своє особисте життя зумів підпорядкувати вищим інтересам. Детальніше про всі ідеї Б. Лепкого і спосіб їх реалізації в пенталогії «Мазепа» [див: 21, с. 5–34].

Стиль романів Б. Лепкого – надзвичайно енергетично потужний. Існує якась особлива чарівна магія його текстів. Привабливий образ І. Мазепи, ти читаєш його думки, бачиш, як він діє, і відчуваєш велику повагу до цієї шляхетної людини, яка любила свою батьківщину, бачила глибинну природу українського народу, на захист якого спрямовувала свою діяльність.

Написаний легкою, живою, зрозумілою й доступною мовою, що зображала самобутній світ українців, їхній менталітет і колективне підсвідоме, роман-епопея «Мазепа», на думку О. Мишанича, став етапним твором в історії української літератури. Він започаткував новий підхід до історичної теми, перегляд традиційних оцінок, об'єктивне використання джерел. Б. Лепкий показав себе майстром історичної белетристики, письменником-патріотом. У час дикої вакханалії комуністичного режиму, в умовах антиукраїнської політики польсько-шляхетської влади він самовіддано працював на Україну, на витворення нового її історичного образу, підносив тих її діячів, які присвятили своє життя визволенню України з-під московського ярма [15, с. 153–154].

Слід згадати про культивоване радянським літературознавством твердження про роман-епопею «Мазепа» – як «історичний маскарад українсько-німецького націоналізму». Те, що Україна хотіла залишатися сама собою і будувати власне життя, називали націоналізмом, а в статтях деяких критиків, навіть еміграційних, – фашизмом [4, с. 26]. На цій підставі книжки Б. Лепкого за радянського режиму тримали в спецфондах бібліотек і знищували. Але в наш час ці твори вже отримали визнання й повернулися до читачів. Москва ж три століття називала І. Мазепу зрадником, і потрібна була неабияка мужність, щоби протиставити свою думку офіційній. Знову ж таки, як і в більшості творів Б. Лепкого, бачимо історичні паралелі з теперішнім часом.

Вражають історичні паралелі з сьогоденням, які зустрічаються на сторінках епопеї. Як би хотілося, щоб сучасники прочитали «Мазепу», де в усій серії рома-

нів описані звірства московитів. Так, у «Полтаві» йдеться про загибель Батурина. Описи насильств над українським населенням у Батурині у 1708 р. – це пряма аналогія зі звірствами росіян у Бучі та інших містах України у 2022 р.

Російські війська на чолі з О. Меньшиковим руйнують гетьманський палац у Батурині і знищують все мирне населення містечка. Ось, наприклад, опис вежі на ратуші в центрі зруйнованого Батурина, в якому вбито більше десяти тисяч мешканців: «Але ж тая вежа! Знімалася вона зверх будинку трьома дерев'яними поверхами, як дзвіниця. Над кожним поверхом був невеличкий дашок, а під ним гарно повирізовані підпірки. Замість них стирчали тепер одна біля другої, мов на шнурок нанизані, голівки дітей. Заходяче сонце золотило їх, сявом опромінювало тих мучеників малолітніх. Треба було дійсно антихристової уяви, щоб придумати таку пекельну архітектуру...» [11, с. 320]. «Те, що почалося за Андрія Боголюбського, продовжувалося тепер, тільки московські зуби вгризалися чим раз дальше в глибше в живе українське тіло, і чим раз більше отруйливої слини входило в українську незгійну рану» [11, с. 289].

Знищення Батурина було помстою за те, що І. Мазепа став на сторону шведського короля Карла XII і разом з ним виступив проти московитів, щоб з його допомогою зробити Україну вільною. На смертному одрі в останню мить життя І. Мазепа Б. Лепкого промовляє слова: «Дай нам Бог вольними бути!».

Таким чином, ми бачимо еволюцію творчого життя Б. Лепкого – від прозових творів малих жанрів, віршів, до великих епічних історичних полотен, в яких він відобразив героїчне минуле українського народу, його визвольні змагання, розкривав благородство душі трудового люду, утверджував ідеали добра й справедливості.

Під впливом історичних творів Б. Лепкого формувалася свідомість січових стрільців, вояків Української галицької армії і Української повстанської армії. Ніхто так не висвітлював образ І. Мазепа як визволителя України, як це зробив Б. Лепкий. І. Мазепа програв епізод, але війна триває, і ця війна не закінчиться поки ми не утвердимо своєї незалежності і соборності.

Б. Лепкий щасливо поєднав народну й інтелігентську мораль із європейським естетизмом, писав про нього В. Погребенник. Збагатив загальноукраїнське письменство інтернаціональним культурним кодом рафінованої художньої вмілості, розмаїттям ідейно-естетичних «зустрічей», утім «випереджаючих», із європейською художньою практикою». «То ж творчість Б. Лепкого нагадує нам про органічну європейськість українського культурного материка. Глибоко національна, ця творчість є водночас загальнолюдською, цікавою своїм українським поглядом на світ, а її автор – утілення юнганського архетипу мудреця, котрий пробуджується в добу духовної кризи» [22, с. 18–19].

Бібліографічний список творів Б. Лепкого, за підрахунками сучасного лепкознавця Р. Коритка, налічує понад 700 сторінок машинопису [18, с. 68]. Це – найбільш потужний, після Івана Франка, письменник за обсягом зробленого. Повного зібрання його творів не існує. Його творчість у повному обсязі ще не видана, ґрунтовно не досліджена, не прокоментована і не введена в культурний і науковий обіг.

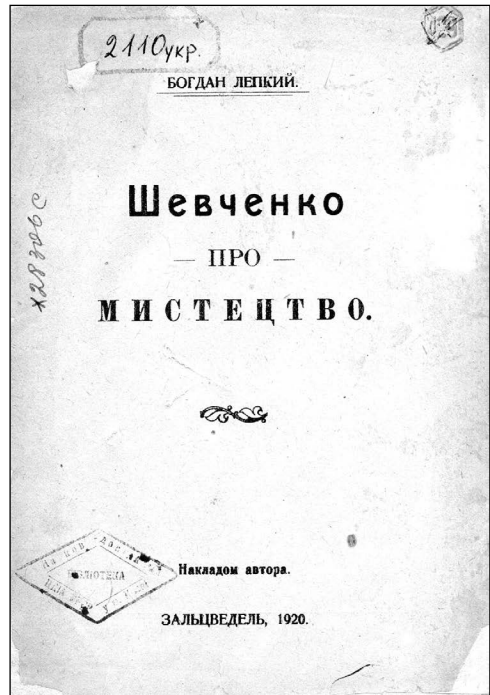
Висновки. Ми, українці, є представниками культури, яка довгий час перебувала під забороною, яка боролася за своє виживання і за свій голос. ВЗУ ІК НБУВ вводить у науковий обіг рідкісні й актуальні для осмислення сучасної історії України ретроспективні видання, які за радянського часу не були доступні читацькому загалу. Видання Б. Лепкого важливі своїм символічним значенням і змістом. Семантичні складники опублікованих у них матеріалів, такі як знання, традиції, цінності, образи, символи, формують колективну пам'ять, менталітет народу. Вони сприяють культурній соціалізації громадян, транслюють спадкові моральні й культурні норми, формують колективну історичну пам'ять, допомагають людям прилучатися до надбань національної й культурної спадщини, створювати українську версію історії України.

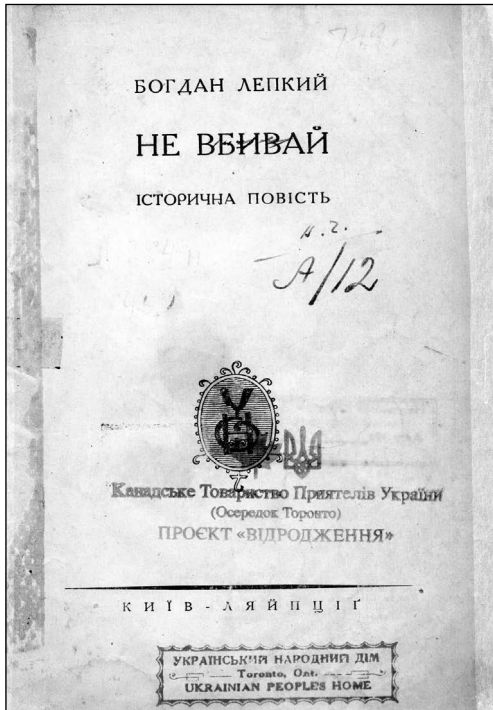
2022-й – це рік 300-річного ювілею Г. Сковороди і 150-річного Б. Лепкого – двох велетнів духу, які творили Україну в духовному і культурному вимірах. Цього року Україна отримала унікальний історичний шанс стати самодостатньою європейською державою, частиною цивілізованого світу.

Б. Лепкий – знаковий письменник. Його книжкова спадщина – це своєрідна Брама Вічності – проєкція в минуле, яка освітила новим світлом нашу історію, відкриває для нас нові смисли і нові перспективи розвитку. Його праця залишила по собі великий і нестертий слід в історії української культури. Книжкова спадщина Б. Лепкого заборонена для читачів упродовж радянського періоду, поступово повертається в культурний обіг і стає важливим чинником процесу духовного розвитку нашого народу. Його твори про те, як століттями Україна боролася, щоб стати частиною цивілізаційного простору європейських країн, в яких головне – верховенство закону, рівність усіх перед законом, цінність і повага до людського життя.

Можна сказати, що у письменників у цьому сенсі певне місієне призначення – творити свій всесвіт українського слова. І це перегукується з місією Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, яка акумулює, зберігає й пропагує книжки як частину духовного Всесвіту.

Однією з улюблених для Б. Лепкого епох, до якої він виявляв інтерес і яку відобразив у своїх творах, була епоха бароко. Вона стала епохою українського відродження, несла в собі функції гуманізації духовної культури. Серед ідей

бароко було сприйняття оточуючого нас світу як захопливого й повчально-го театрального дійства. Однією з метафор бароко є ідея «Світ – це книга». А наша бібліотека є світом книг, тобто скарбницею історичної пам’яті, культурної спадщини українського народу. Національна самосвідомість, яка є переконливим доказом справжнього духовного поступу народу, виростає на ґрунті знання ним свого минулого. Тому скарби книжкового світу в наш час мають величезне виховне значення.

Процес самоідентифікації українського народу починається з кінця XVIII ст., і цей процес знайшов відображення в творчості Б. Лепкого. «Компасом у праці Лепкому, – писав Л. Луців, – була українська національна ідея, і він доводить, що «стара

київська князя Русь» – це одно зveno українського національного ланцюга, який не має нічого спільного з Московщиною, як це твердив Погодін. Лепкий дав потрібну на свій час книжку нашій читацькій громаді» [16, с. 225]. Ось як пише Б. Лепкий про «Слово о полку Ігоревім»: «Слово» можна рівняти зі старовинним дубом в гаю нашої поезії. Його довговітими гіллями хитали вітри з різних сторін, не раз з дуже далеких сторін летючі, але ж корінням своїм він кріпко держався рідної землі і звідти тягнув свої життєві соки.

Хто любить і розуміє голос давнини, нехай сяде в тіні того дерева мислі, нехай наставить вуха і відчинить серце, а, може вище, аж ген, ген далеко почує, як шумить степова трава, як в грізну чорну ніч невідомими шляхами сунуть, у сталь закуті, Ігореві війська. Як лисиці брешуть на їх червоні щити, як вис пожерливий вовк, як бог тьми, Див кидається з дерева на землю і як хоробрий героїчний князь звиває: На Дон, Дон нас кличе! Ходім голову положити за рідну землю, або шоломом напитися води з синього Дону!

Крізь пропасті віків, крізь яруги недолі, гомонить ще й нині цей сильний, чистий, мужній довговічний голос», – цитує Л. Луців «Начерк історії української літератури» Б. Лепкого [16, с. 225–226].

Війна 2022 р. Росії з Україною – це когнітивна війна за людську свідомість, за душі людей, це – про наше екзистенційне виживання. Ми боремося проти культурної колонізації. Упродовж 30 років незалежності України створюється новий фундамент Нової Держави. В основі його – духовні цінності. Зараз ми бачимо, як світ навколо нас переформатовується, як реальність змінюється, як

багато спливає питань, викликів. Існує великий запит на ідентифікацію, на те, як зберегти і зміцнити нашу українську державу. Багато експертів, у тому числі й істориків, які спостерігають за нинішніми подіями російсько-української війни, порівнюють їх з муками народження. Нова Україна народжується в муках. Все справжнє коштує дуже дорого. Ми платимо найдорожчу ціну за нове життя і за свободу, за можливість жити в країні європейського цивілізаційного простору – платимо життями людей. Ця «іскра вогню великого», що «тліє не вгасає» (Т. Шевченко «Єретик»), завжди була основою духовного етносу глибинного українського народу – іскра людської гідності, честі, шляхетності духу.

Люди в минулому не мислили сучасними категоріями, уявлення про світ були відповідні тим часам, в які вони жили, історичні реалії були інакшими, але фактом залишається те, що І. Мазепа прагнув вільної України, окремої від Росії. Наші провідники духовності, серед яких був і Б. Лепкий, намагалися в усі часи довести це до найширшого загалу. Але цих провідників знищували, все українське викорінювали, а культурний простір наповнювали офіційною більшовицькою, потім радянською пропагандою (хоча все це було видозмінами російської імперської пропаганди). Основою державної політики Росії в усіх її формах завжди був терор, і ця лінія йде від більшовицьких часів, сталінського тоталітаризму як засобу управління людськими масами. Вона відтворюється в різні історичні періоди, відтворилася й зараз у форматі війни Росії з Україною. На жаль, частина народних мас в Україні інфікована радянським нарративом, і є задурманеними жертвами тієї пропаганди. І знадобиться не одне десятиліття, щоб його позбутися. Шкода, що тільки зараз, у розпалі війни 2022 р., зазнавши такого шаленого насильства, ми починаємо усвідомлювати необхідність культурних кордонів із Росією.

Книжки Б. Лепкого дуже проникливо і смислоносно вписуються у концепцію сьогодення. Нині виплавляється в новому горнилі новий культурний канон України, нині наша країна – в тренді, в центрі духовного і культурного життя світу. Багато інтелектуалів, громадських діячів, філософів відзначають, що серце світу зараз б'ється в Україні. Ми укріплюємо й розширюємо український культурний простір.

Твори Богдана Лепкого – свідчення потужного духовного потенціалу української літератури, культури і історії. Тож маємо розуміти, що книжковий масив видань Б. Лепкого, який акумульовано у ВЗУ ІК НБУВ, потребує нового детального дослідження як важливий інформаційний ресурс, покликаний бути базою для подальшого осмислення і введення в науковий обіг вагомого творчого спадку письменника вже на новому етапі нашого суспільного розвитку.

І це ближче знайомство з творчістю Б. Лепкого – добра нагода повести мову про нашу бібліотеку, яка, будучи сховищем історичної пам'яті, культурної спадщини українського народу, нині виступає форпостом, рушійною силою боротьби за українську державу, за побудову Нової України в культурних і духовних вимірах.

Список бібліографічних посилань

1. Безушко Володимир. Богдан Лепкий. *Популярна бібліотека «Америку»*. Ч. 5. Філадельфія, 1952. 16 с.
2. Верниволя Василь. Богдан Лепкий: нарис літературної діяльності. *Лепкий Б. Писання. Т. 1: Вірші*. Київ ; Ляйпціг : Українська накладня, б/р [1922]. С. XX–XXV.
3. Забужко О., Журавель Ю. «Дякую, діду, за «Енеїду»! Українці святкують 250-річчя від дня народження Івана Котляревського. [Тексти з фейсбуків 10.09. 2019.]. URL: <https://m.facebook.com/Zhuravelll/posts/3327078540668413/>.
4. Ільницький М. «Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті...». *Лепкий Б. С. Твори : в 2 т.* Київ : Дніпро, 1991. Т. 1: Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті / упор., авт. передм. та прим. М. М. Ільницького. 862 с.
5. Котляревський І. Твори. Т. 1: «Енеїда». Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. Берлін : вид-во «Українське Слово», 1922. 205 с.
6. Лепкий Б. Василь Стефаник (З приводу його 50 уродин). *Незабутні: літературні нариси*. Берлін : «Українське слово», 1922. 83 с. (Бібліотека «Українського Слова». Ч. 4).
7. Лепкий Б. Казка мого життя (Уривки). *Самі про себе. Автобіографії видатних українців XIX-го століття* / Ред. Ю. Луцький. Нью-Йорк, 1989. С. 267–284. (Видання УВАН у США).
8. Лепкий Б. Кінець української волі. *Пам'яткова книжка Союзу визволення України і Календар на 1917 рік*. Відень, 1917 : Накладом СБУ : З друкарні А. Гольцгавзена у Відні. С. 36–45 [Про добу Богдана Хмельницького і Івана Мазепу].
9. Лепкий Б. Писання. Т. 1: Вірші. Київ ; Ляйпціг : Українська накладня, б/р [1922]. 397+ІХХVІІ+ХVІ с.
10. Лепкий Б. Писання. Т. 2: Проза. Київ ; Ляйпціг : Українська накладня, типографія Шпамера в Ляйпцігу, б/р [1922]. 487 с.
11. Лепкий Б. Полтава: історична повість. Т. 1: Над Десною. Чикаго : Вид-во М. Денисюка, 1959. 329 с. : іл.
12. Лепкий Б. Прийди до нас! *Лепкий Б. Твори: в 2 т.* Київ : Дніпро, 1991. Т. 2: Повість. Спогади. Виступи / упоряд., передм., прим. М. М. Ільницького. 719 с.
13. Лепкий Б. Про життя і творчість Тараса Шевченка. Передрук передмови до повних Творів Тараса Шевченка в 5-х томах. (Київ; Ляйпціг, 1919); Аделаїда [Австралія], 1989. 166 с.
14. Лепкий Б. Чим жива українська література. *Пам'яткова книжка Союзу Визволення України і Календар на 1917 рік*. Відень : накладом СБУ, 1917. С. 108–123.
15. Лепкий Б. Шевченко про мистецтво. Зальцведель : З друкарні СБУ. Накладом автора, 1920. 26 с.
16. Луців Лука. Богдан Лепкий. *Луців Лука. Література і життя: літературні оцінки*. Джерсі-ситі; Нью-Йорк : Вид-во УНС «Свобода», друкарня «Свобода», [1982]. С. 213–234.
17. Мишанич О. Давнє українське письменство в науковій та літературній спадщині Богдана Лепкого. *О. Мишанич. На переломі. Літературознавчі статті й дослідження*. Київ : Основи, 2002. 436 с.
18. Пахльовська О. Між Росією і Європою: геополітичний шок України. *Пахльовська О. Ave, Europa! Статті, доповіді, публіцистика (1989–2008)*. Київ : Пульсари, 2008. 656 с. : іл.
19. Петров Віктор. Українські культурні діячі УРСР 1920–1940 – жертви більшовицького терору. Нью-Йорк : Пролог, 1959. 80 с. (Суспільно-політична бібліотека. Ч. 1).
20. Погребенник В. Богдан Лепкий. *Історія української літератури ХХ – початку ХХІ ст.* У 3 т. / під ред. В. І. Кузьменка. Т. 1. Київ : Академвидав, 2013. 590 с.
21. Погребенник В. Лепкий Б. *Шевченківська енциклопедія*. В 6 т. Т. 3 / НАН України. Київ, 2013. 888 с.
22. Погребенник В. Європеїзм творчості Богдана Лепкого. *Богдан Лепкий в духовній історії України : матеріали наук. конф., 27 серпня 2005 р.* Бережани. Тернопіль : Джура, 2006. С. 18–19.
23. Погребенник Ф. Богдан Лепкий. *Богдан Лепкий. Твори у 2-х томах*. Київ : Наукова думка, 1997. Т. 1. 846 с.
24. Погребенник Ф. Лепкий Богдан. *Українська літературна енциклопедія*. В 5 т. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1995. Т. 3. 496 с.
25. Чопик Б. Д. [Рецензія]. Василь Лев. Богдан Лепкий, 1872–1941. Життя і творчість. *Записки*

HTШ. Т. 193. Нью-Йорк, 1976. 399 с. *Українська книга* [Філадельфія]: *Квартальник бібліографії й книгознавства Т-ва українських книголюбів, Українського бібліотечарського т-ва й бібліографічної комісії HTШ*. 1979. № 1. С. 17.

References

1. Bezushko, Volodymyr. (1952). Bohdan Lepkyi [Bohdan Lepky]. Philadelphia. USA. (Popular library "America". Part 5). [In Ukrainian].
2. Vernyvolia, Vasyl. b/r [1922]. Bohdan Lepkyi: narys literaturnoi diialnosti [Bohdan Lepky: essay of literary activity]. In *Lepkyi B. Pysannia* [Writings]. (V. 1). [Poems]. Kyiv; Liaiptsih, Ukraine: Ukrainska nakladnia. [In Ukrainian].
3. Zabuzhko, O., & Zhuravel, Yu. (2019, 10 September). "Diakuiu, didu, za "Eneidu"! Ukrainitsi sviatkuiut 250-richchia vid dnia narodzhennia Ivana Kotliarevskoho ["Thank you, grandfather, for the "Aeneid"! Ukrainians are celebrating the 250th anniversary of the birth of Ivan Kotlyarevskiy]. Retrieved from <https://m.facebook.com/Zhuravel11/posts/3327078540668413/>. [In Ukrainian].
4. Ilnytskyi, M. (1991). "Naipopuliarnisha postat na halytskomu hrunti... " ["The most popular figure on Galician soil..."]. In *Lepkyi B. S. Tvory*. (Vols. 1-2). [Poetry. Stories and essays. Historical stories]. (Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Dnipro. [In Ukrainian].
5. Kotliarevskiy, I. (1922). *Tvory*. ["Aeneid". With an introduction and explanations by Bohdan Lepky]. (Vol. 1). Berlin, Germany: vyd-vo "Ukrainske Slovo". [In Ukrainian].
6. Lepkyi, B. (1922). Vasyl Stefanyk (Z pryvodu joho 50 urodyn) [Vasyl Stefanyk (On the occasion of his 50th birthday)]. *Nezabutni: literaturni narysy*. (Biblioteka "Ukrainskoho Slova". Ch. 4). Berlin, Germany: "Ukrainske slovo". [In Ukrainian].
7. Lepkyi, B. (1989). Kazka mojoho zhyttia (Uryvky) [The Tale of My Life (Excerpts)]. In *Sami pro sebe. Avtobiohrafii vydatnykh ukrainstiv XIX-ho stolittia* (Yu. Lutskyi (Ed.)). (pp. 267-284). Niu-York, USA. (Vydannia UVAN u SSHa). [In Ukrainian].
8. Lepkyi, B. (1917). Kinets ukraïnskoi voli [The end of Ukrainian will]. In *Pamiatkova knyzhka Soiuzu vyzvolennia Ukrainy i Kalendar na 1917 rik*. Pro dobu Bohdana Khmelnytskoho i Ivana Mazepu [About the days of Bohdan Khmelnytskyi and Ivan Mazepa]. (pp. 36-45). Viden, Austria. Nakladom SVU: Z drukarni A. Holtshavzena u Vidni. [In Ukrainian].
9. Lepkyi, B. (1922). *Pysannia*. [Poems]. (Vol. 1). Kyiv; Liaiptsih, Ukraine; Germany: Ukrainska nakladnia. [In Ukrainian].
10. Lepkyi, B. (1922). *Pysannia*. [Prose]. (Vol. 2). Kyiv; Liaiptsih Ukraine; Germany: Ukrainska nakladnia, typohrafiia Shpamera v Liaiptsihu. [In Ukrainian].
11. Lepkyi, B. (1959). *Poltava: istorychna povist*. [Above Desna]. (Vol. 1). Chikaho, USA: Vyd-vo M. Denysiuka. [In Ukrainian].
12. Lepkyi, B. (1991). *Pryidy do nas!* [Come to us!]. In *Lepkyi B. Tvory*. (Vols. 1-2). [Story. Memoirs. performances]. (Vol. 2). Kyiv, Ukraine: Dnipro. [In Ukrainian].
13. Lepkyi, B. (1989). *Pro zhyttia i tvorchist Tarasa Shevchenka*. *Peredruk peredmovy do povnykh Tvoriv Tarasa Shevchenka* [About the life and work of Taras Shevchenko. Reprint of the preface to the complete Works of Taras Shevchenko]. (Vols. 1-5). Kyiv; Liaiptsih, Ukraine; Germany. [In Ukrainian].
14. Lepkyi, B. (1917). *Chym zhyva ukraïnska literatura* [What makes Ukrainian literature live]. *Pamiatkova knyzhka Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy i Kalendar na 1917 rik*. Viden, Austria: Nakladom SVU. [In Ukrainian].
15. Lepkyi, B. (1920). *Shevchenko pro mystetstvo* [Shevchenko on art]. *Zaltsvedel: Z drukarni SVU*. Nakladom avtora. [In Ukrainian].
16. Lutsiv, Luka. ([1982]). Bohdan Lepkyi [Bohdan Lepky]. In Lutsiv Luka. *Literatura i zhyttia: literaturni otsinky* [Lutsiv Luka. Literature and life: literary evaluations]. (pp. 213-234). Dzheresi-syti; Niu-York, USA: Vyd-vo UNS "Svoboda", drukarnia "Svoboda". [In Ukrainian].
17. Myshanych, O. (2002). *Davnie ukraïnske pysmenstvo v naukovi ta literaturnii spadshchyni Bohdana Lepkoho* [Ancient Ukrainian writing in the scientific and literary heritage of Bohdan Lepky]. In Myshanych, O. *Na perelomi. Literaturoznavchi statti i doslidzhennia*. Kyiv, Ukraine: Osnovy. [In Ukrainian].
18. Pakhlovska, O. (2008). *Mizh Rosiieiu i Yevropoiu: heopolitychnyi shok Ukrainy* [Between Russia and Europe: Ukraine's geopolitical shock]. In Pakhlovska O. *Ave, Europa! Statti, dopovidi*,

publitsystyka (1989–2008) [At the break. Literary articles and studies (1989–2008). Kyiv, Ukraine: Pulsary. [In Ukrainian].

19. Petrov, Viktor. (1959). Ukrainski kulturni diiachy URSR 1920 In 1940 – zhertry bilshovytskoho teroru [Ukrainian cultural figures of the Ukrainian SSR in 1920 In 1940, victims of Bolshevik terror]. Niu-York, USA: Proloh. (Suspilno-politychna biblioteka. Ch. 1). [In Ukrainian].

20. Pohrebennyk, V. (2013). Bohdan Lepkyi [Bohdan Lepky]. In *Istoriia ukrainskoi literatury XX – pochatku XXI st.* [History of Ukrainian literature of the 20th and early 21st centuries]. (Vols. 1-3). (V. I. Kuzmenko) (ed.). (Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Akademydav. [In Ukrainian].

21. Pohrebennyk, V. (2013). Lepkyi B. [Lepky B.]. In *Shevchenkivska entsyklopediia* [Shevchenko encyclopedia]. (Vols. 1-3). (Vol. 3). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

22. Pohrebennyk, V. (2005 August 27). Yevropeizm tvorchosti Bohdana Lepkoho [Europeanism of Bohdan Lepky's art work]. In *Bohdan Lepkyi v dukhovnii istorii Ukrainy. Proceedings of the Scientific Conference.* (pp. 18-19). Ternopil. Ukraine: Dzhura. [In Ukrainian].

23. Pohrebennyk, F. Bohdan Lepkyi [Bohdan Lepky]. (Vols. 1-2). (Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].

24. Pohrebennyk, F. (1995). Lepkyi Bohdan [Lepky Bohdan]. In *Ukrainska literaturna entsyklopediia.* (Vols. 1-5). Kyiv, Ukraine: Ukr. entsyklopediia im. M. P. Bazhana. [In Ukrainian].

25. Chopyk, B. D. (1979). [Retsenzii]. Vasyl Lev. Bohdan Lepkyi, 1872–1941. Zhyttia i tvorchist [Bohdan Lepky, 1872–1941. Life and creativity]. *Zapysky NTSh. T. 193.* Niu-York, 1976. *Ukrainska knyha [Filadelfiia]: Kvartalnyk bibliohrafiy u knyhozhnavstva T-va ukrainskykh knyholiubiv, Ukrainskoho bibliotekarskoho t-va y bibliohrafichnoi komisii NTSh, 1, 17.* [In Ukrainian].

Oksana Suproniuk,

<https://orcid.org/0000-0003-1435-5913>,

Candidate of of Philology Sciences,

Senior Researcher,

Department of Foreign Ukrainian Studies,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

BOHDAN LEPKY'S BOOK HERITAGE IN THE FIGHT FOR CREATION OF A NEW CULTURAL NARRATIVE OF UKRAINE

The purpose of the article is to present the creative work of B. Lepky, stored in the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, which have not yet been the subject of specialist research, to reveal the Ukrainian studies component of the educational theme of his texts, to emphasize the importance of the artist's works for the formation of the national identity of Ukrainians, to note the European roots of the writer's creativity. The **research methodology** is based on the use of the principle of historicism, objective and comparative analysis of the writer's texts selected from the collection of the Department of Foreign Ukrainian Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, where his focus is on topics of the history of Ukraine **Scientific novelty**. The content of B. Lepky's texts was considered a valuable cultural asset for the formation of Ukrainian identity in the new historical conditions. The European roots of the writer's creativity are being studied. It was noted that B. Lepky's books provide an opportunity to rethink the reality in which we are now, and help create new promising directions for the development of societies. **The conclusions state** th at the publications of B. Lepky ("Aeneid" by I. Kotlyarevskyi with his preface, comments, notes; the epic novel "Mazepa", etc.), which describe a deep Ukrainian archetype and accumulated great lessons of history for modern Ukrainians in the times of Russia's new war against Ukraine, are rare and relevant retrospective publications for understanding the modern history, which, as a source, are important for their symbolic meaning and content.

The semantic components of the materials published in them form the mentality of the population. They contribute to the cultural socialization of citizens, transmit hereditary moral and cultural norms, form collective historical memory, help people to connect with the national and cultural heritage, and to establish the Ukrainian version of the history of Ukraine.

Keywords: Ukrainian book culture, Ukrainian history, Ukrainian studies, Europeanism, of Bohdan Lepky's book heritage, Department of Foreign Ukrainian Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

62, Volodymyrska str., Kyiv, 01001, Ukraine

e-mail: odudko@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 5.09.2022 р.

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.04.021>

УДК 09:821.133.1'04Мольєр]:027.54(477.411)НБУВ

Ольга Максимчук,

<https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>,

Researcher ID AAR-3262-2021,

кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця,
відділ стародруків та рідкісних видань.

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

Мольєріана у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: до 400-річчя від дня народження великого комедіографа

Мета статті – охарактеризувати зібрання цінних та раритетних видань доробку Мольєра, що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Для досягнення поставленої мети використано синтетичний, описовий, біографічний, історико-книгознавчий та порівняльний **методи** наукового пізнання. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше здійснено спробу розглянути мольєріану як цілісну тематичну єдність видань з різних колекцій, фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. **Висновки.** З'ясовано, що мольєріана є вартісним бібліотечним надбанням, яке репрезентує друковану продукцію XVII–XIX ст. з цілої низки європейських країн – Франції, Німеччини, Австрії, Нідерландів, Бельгії, Польщі. Більша частина цих книжок належить багатотомним виданням – повним зібранням творів французького драматурга. Як правило, вони – невеликого формату, що робить їх більш зручними як для читання, так і для транспортування. Проаналізовано ілюстративний матеріал примірників із мольєріани. Завдяки підписам на гравюрах розкрито імена майстрів, котрі працювали над оздобленням видань. Деякі композиції, хоч і створені різними граверами, утім, сюжетно повторюють одна одну, що демонструє схильність майстрів слідувати взірцям своїх попередників задля спрощення процесу виготовлення ілюстрацій. Наголошено, що додаткову цінність мольєріани надають провенієнції та ескібриси колишніх власників книжок. Власницькі записи дають змогу не лише визначити історію побутування кожного примірника, а й окреслити читачькі смаки його власника.

Ключові слова: мольєріана у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, гравірована ілюстрація, власницькі записи.

Актуальність теми дослідження. Цьогоріч світова спільнота відзначає 400-річчя від дня народження визначного французького драматурга, творця високої класицистичної комедії Жана-Батиста Поклена, котрий прославився під ім'ям Мольєр. Мольєр вважається творцем понад тридцяти комедій [5]. Видання драматичного доробку Мольєра розпочалося ще за його життя, хоча сам

автор довго цьому опирався, бажаючи зберегти для себе ексклюзивну можливість ставити власні твори на сцені; окрім того, для нього комедія була живим дійством, а не сухим текстом, викладеним на папері [13, с. 117]. Першою була опублікована одноактна сатира «Кумедні манірниці», яка побачила світ на початку 1660 р. Відтак інші п'єси Мольєра, а згодом і їх зібрання почали з'являтися у друкованому вигляді. Стародруки мольєрівських творів є окрасою та цінним надбанням будь-якої бібліотеки, тому потребують вивчення і систематизації. У багатомільйонному фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається чимало примірників книг із п'єсами французького драматурга – як оригіналів, так і їх перекладів.

Метою статті є охарактеризувати зібрання цінних видань доробку Мольєра, представлених у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фонді відділі стародруків та рідкісних видань (далі ВСПВ) зберігаються примірники понад двох десятків видань Мольєра XVII–XIX ст., більшість із яких є багатотомними збірками. Це – книги, надруковані у Парижі, Брюсселі, Льєжі, Базелі, Амстердамі, Відні, Берліні, Варшаві. Як правило, вони – невеликого формату, очевидно, для того, щоб їх було легко читати чи брати з собою в дорогу.

Найдавніше видання Мольєра, що належить фондам відділу, – книжка амстердамського друку 1689 р. «*Les oeuvres posthumes de monsieur de Molière*» («По смертні праці пана Мольєра»). Її видавець – Генріх Ветштейн (*Henricus Wetstein*), який на початку 1680 р. придбав частину друкарського обладнання у вдови Данієля Ельзевіра – одного з представників славетної нідерландської династії видавців. Ветштейн послуговувався видавничими псевдонімами Ельзевірів – «*Jacques Le Jeune*» і «*Guillaume Le Jeune*», а також однією із друкарських марок Ельзевірів, що містить зображення сфери чи глобуса. Саме такі типові для цього видавничого дому ознаки (зображення сфери та ім'я Гійома Молодшого) можна побачити на титульному аркуші видання Мольєра. Його надруковано характерним мініатюрним форматом в одну дванадцятку друкарського аркуша, а отже, цей примірник було долучено до складу колекції Ельзевірів, що зберігається у фондах відділу (шифр зберігання Elz 298). На звороті титулу, поруч зі змістом, зазначено, що це – шостий том видання. У книжці під однією обкладинкою видано такі комедії Мольєра: «Блискучі коханці» (1670), «Дон Гарсія Наварський, або Ревнивий принц» (1661), «Графиня д'Ескарбанья» (1671), «Версальський експромт» (1663), «Мелісерта, пасторальна комедія» (1666). Цей том книгознавці вважають продовженням п'ятитомного видання творів Мольєра 1675 р., а також ідентичного за змістом п'ятитомника 1679 р.; обидва видання вийшли під видавничим псевдо Жак Молодший («*Jacques Le Jeune*») [19, с. 386–387, 402]. Відомо, що шостий том із тим самим заголовком («*Les oeuvres posthumes de monsieur de Molière*») виходив друком також у 1684 р.

Первісно книжка містила сторінкові ілюстрації, про що вказано на її титульному аркуші, однак у примірнику з ВСПВ вони відсутні. Кожному твору передують окремі шмуцтитули із вихідними даними.

1694 р. датується перше бельгійське видання творів Мольєра – чотиритомна збірка, опублікована у Брюсселі друкарем і книго-торговцем Жоржем де Бакером (George de Backer). Він користувався видавничою маркою із зображенням трьох напівоголених аборигенів (рис. 1). Ймовірно, вони символізують трьох «маврів», котрі згадуються у вихідних даних де Бакера на титулах його видань («aux trois mores», тобто «таures» – у трьох маврів), і є, можливо, назвою того місця, де він працював. У ВСПВ представлено четвертий том збірника (шифр зберігання Р 1290). Усі п'єси у книжці мають свій окремий титульний аркуш із друкарською маркою де Бакера; схоже, що кожен із цих творів також публікувався як окреме видання. Спільного титулу у примірнику немає, через що номер тому визначаємо за бібліографічним довідником [9, стб. 642–643]. Том містить вісім творів самого Мольєра: «Психея» (1671), «Удаваний хворий», «Учені жінки» (1672), «Блискучі коханці», «Дон Гарсія Наварський», «Версальський експромт» (1663), «Графиня д'Ескарбанья», «Мелісерта», а також п'єсу французького драматурга Брекура (Brécourt; справжнє ім'я – Гійом Маркуро) «Тінь Мольєра» (1673), присвячену його великому сучаснику. У заключній частині книги укладач розмістив три вірші на смерть Мольєра, витяг із привілею короля на друкування збірки та каталог книг, які продає де Бакер. Вміщеним у книжку п'єсам передують фронтисписи – гравіровані ілюстрації до творів, на яких можна побачити підписи майстра-гравера – Harrewijn (рис. 2). Очевидно, серію цих мідеритів створив голландський митець Якоб Харевайн, відомий також як ілюстратор брюссельського видання «Дон Кіхота» Мігеля де Сервантеса.

Ілюстрації до творів Мольєра часто створювалися за одним шаблоном. Першим повним зібранням творів Мольєра був восьмитомник, що побачив світ у Парижі 1682 р. стараннями видавців Дені Т'єрі, Клода Барбена, П'єра Трабуєта. Відомо, що гравіювані ілюстрації для цієї збірки готував Жан Сове (Jean Sauvé) за малюнками П'єра Брісара (Pierre Brissart). У подальшому ілюстратори інших видань часто повторювали композицію малюнків Брісара чи навіть їх копіювали [13, с. 178]. Наприклад, залежним від них був і вже згаданий Якоб Харевайн, який працював над оформленням бельгійської збірки Мольєра 1694 р. [13, с. 269].

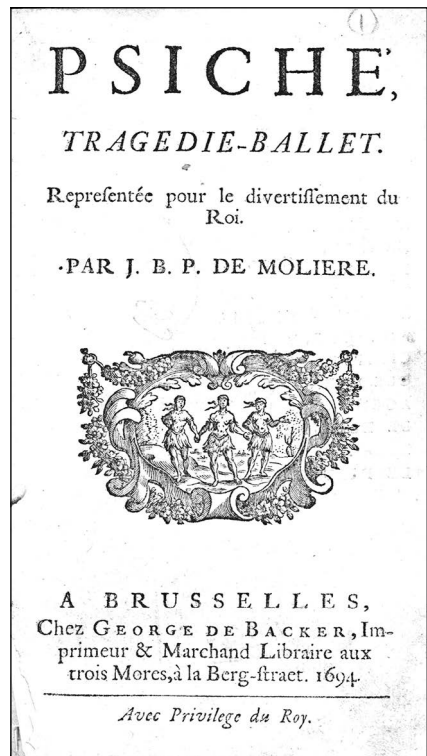

Рис. 1. Титульний аркуш видання Мольєрової «Психеї» (Брюссель, 1694) із друкарською маркою Жоржа де Бакера

Рис. 2. Гравюра Я. Харевайна з видання комедії Мольєра «Удаваний хворий» (Брюссель, 1694)

ціях можна побачити підпис гравера – Daucher. Окрім того, другий том містить портрет Мольєра, а перший – цікаве зображення самої вистави у театрі: на верхній половині гравюри відтворено театральний кін, а на нижній – глядачів у залі (рис. 3). Тут гравер Даухер композиційно наслідує аналогічні ілюстрації з попередніх видань Мольєра. Як стверджує М. Нод, уперше гравюра з подібним сюжетом трапляється в ельзевірівському друці 1675 р., повторюється у виданнях Ветштейна 1684-го і 1691 р., копіюється Харевайном для видання 1694 р.; далі цей сюжет можна побачити і у виданнях XVIII ст. [13, с. 244–245].

У Німеччині користувалися попитом публікації п'єс Мольєра в оригіналі, про що свідчить 12-томне видання 1788–1791 рр., яке вийшло в світ у Берліні стараннями видавця Фрідріха Маурера (Frederic Maurer). У ВСПВ зберігається майже повний комплект збірки, крім п'ятого та сьомого томів (шифр зберігання Р 1750). Перший том прикрашено гравірованим портретом Мольєра в овальній рамці, підписаним анаграмою В. G. (рис. 4), він також містить біографію французького драматурга, що була скомпонована його видатним земляком Вольтером. Примірник восьмого тому, який зберігається у фонді відділу, вирізняється тим, що до верхньої частини форзаца приклеєно вирізку з якоїсь німецькомовної газети. Текст у вирізці присвячено Мольєровій комедії «Тартюф, або Дурисвіт». У ній згадано також драму німецького автора Карла Гуцкова «Прообраз Тартюфа» («Das Urbild

Таке ж орієнтування на першовзірець демонструє гравер, котрий оздоблював видання Мольєра, надруковане Йоганом Людвігом Гледічем (Johann Ludwig Gleditsch) у Лейпцигу 1698 р. Це – перший повний переклад драматичних творів Мольєра італійською мовою. Його здійснив Ніколо Кастеллі (Nicolo di Castelli), викладач італійської у німецькому місті Галле. Він переклав п'єси славетного французького драматурга з метою популяризувати свою рідну мову серед німців. І хоч його робота не вирізняється ні акуратністю, ні вишуканістю стилю, збірник кілька разів перевидавали [12; 16, с. 202].

У ВСПВ зберігається перший, другий і четвертий томи цього чотиритомника (шифр зберігання In 242–244). Кожна п'єса має власний титульний аркуш із вказаним роком видання римськими цифрами – M.DC.XCVII (1697), що на рік раніше за дату, зазначену на загальному титулі. Ймовірно, ці окремішні титули готувалися раніше за усю збірку.

Кожну комедію ілюстровано на початку сторінковою гравюрою. На деяких ілюстра-

des Tartuffe», 1847), а отже, вирізка належить виданню, опублікованому не раніше 1847 р. Прикметно, що в цьому ж томі надруковано Мольєрового «Тартюфа». Тобто власник книжки, котрий цікавився історією появи та інтерпретації цього твору, приклеїв вирізку саме до її форзаца не випадково.

Особливістю видання під назвою «Oeuvres de Moliere nouvelle edition» 1784 р. (у НБУВ зберігається лише його четвертий том із семитомника під шифром Іп 4154/4) є те, що місце видання зазначено як Лондон, однак ці дані – хибні. Видання є контрафактним, тож анонімний видавець мусив приховати справжнє місце публікації. Фахівці вважають, що це – Париж, друкарня Жака-Франсуа Валада (Jacques-François Valade), до видавничого процесу, очевидно, був причетний Губерт Казен (Hubert Cazin) [9; 11, с. 101].

Примірник містить екслібрис із написом «Бібліотека Сергія Михайловича Мезенцова». Ймовірно, Мезенцов жив у ХІХ ст. і належав до російського дворянського роду (наприклад, його повний тезко – Сергій Михайлович із роду Мезенцових згадується у «Родословному збірнику російських дворянських прізвищ» В. Руммеля. Пошук за електронними каталогами в мережі Інтернет засвідчує, що різні видання із книгозбірні цього ж власника (з таким самим екслібрисом) зберігаються також у Житомирській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. О. Ольжича.

Примірник третього тому базельського видання Мольєра 1741 р. (шифр зберігання Іп 6400/3, видавництво братів Турнайзен – Thourneisen), що належить до фондів відділу, на жаль, неповний – зберігся лише початок книжки, однак вона унікальна з огляду на те, яке застосування їй знайшов один з її власників. Сторінки книжкового блоку були склеєні разом, а їх середина вирізана таким чином, щоб поміж оправою утворилася порожнина прямокутної форми. Відтак її обклеїли мармуровим папером сіро-синього кольору, що надає їй схожості зі шкатулкою чи коробкою. Утім, достеменно невідомо, як саме використовували цю саморобну схованку. Можливо, ця книжка із «секретом» використовувалася для переховування і контрабанди грошей або дорогоцінностей чи інших заборонених для перевезення речей.

У колекції друків французького видавничого дому Дідо (Didot) зберігаються різні томи стереотипних видань Мольєра, рік видання на яких стандартно зазначено 1799. При цьому рік дублюється також за французьким революційним

Рис. 3. Ілюстрація до першого тому збірника творів Мольєра у перекладі на італійську мову, виданого Й. Л. Гледічем (Лейпциг, 1698)

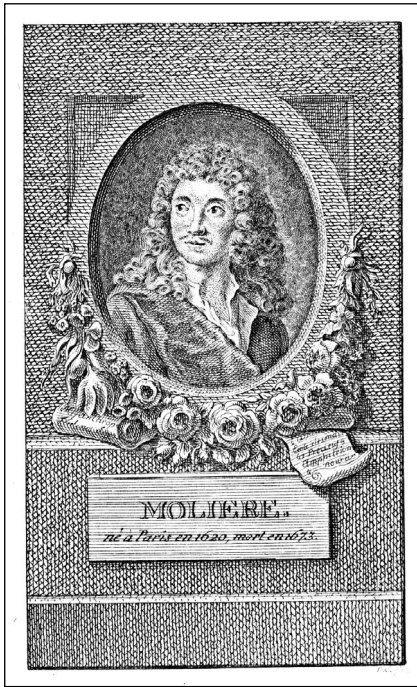

Рис. 4. Портрет Мольєра з першого тому збірки його творів, виданої Ф. Маурером (Берлін, 1788)

календарем – An VII, тобто сьомий рік від початку нового літочислення (революційної «ери»). Видавцями зазначено представників третього покоління родини Дідо – П'єра і Фірмена. Як відомо, Фірмен розробив технологію стереотипного друку, що стало новим етапом у друкарській справі і значно здешевило книжкову продукцію [17, с. 26]. За його визначні заслуги до родового прізвища було офіційно додано частину Фірмен (Фірмен-Дідо). На титульних аркушах примірників творів Мольєра присутня видавнича марка Фірмена – гравійовані літери FD.

У бібліотечному фонді наявні також видання Мольєра, котрі долучені як алігати до складу конволютів – збірників драматичних творів різних авторів. Наприклад, віденські друки 1752 р. окремих комедій Мольєра – «Амфітріона» (1668) і «Тартюфа» – разом з іншими французькими п'єсами, також видрукованими в австрійській столиці, утворюють третій і п'ятий томи збірника, назва якого на корінцях книжок означена як

«Recueil de Comedies» («Збірник комедій»; шифр зберігання In 4260, In 4261). Видавцем «Амфітріона» і «Тартюфа» став Йоган-Петер ван Гелен (Johann Peter van Ghelen), батько якого, будучи нащадком антверпенського роду типографів Геленів, переїхав наприкінці XVII ст. до Відня і заснував там власну видавничу справу. Назагал серед франкомовних видань, опублікованих в австрійській столиці до середини XIX ст., переважають саме драматичні твори, значну частину з яких становлять комедії. «Амфітрон», як і деякі інші п'єси у збірці, опубліковано без зазначення автора – це характерна особливість французьких друків у тогочасній Австрії. Вона пов'язана зі складнощами офіційного перевидання французьких авторів. Ці друки, як правило, виходили окремими виданнями, однак їх могли об'єднувати і в багатотомні колекції. Зокрема, у бібліографії згадуються 11-томний збірник «Recueil de différentes pièces de théâtre de la cour impériale et royale de Vienne» і «Théâtre français ou recueil des plus nouvelles pièces représentées sur les Théâtres de Paris» [14, с. 21]. Можна припустити, що два конволюти з фонду ВСПВ є частиною якогось подібного зібрання тогочасної французької драматургії.

Особливий інтерес становлять власницькі записи на деяких примірниках видань Мольєра. Вони дають змогу встановити, до чиєї бібліотеки ці книжки належали. Наприклад, перший том паризького видання творів Мольєра 1749 р. (шифр зберігання In 4441/1) містить автограф видатного українського історика, профе-

сора Київського університету В. Б. Антоновича (1834–1908), книгозбірня якого була придбана у нащадків ученого в 1919 р. і передана до Української академії наук, нині частково зберігається у фондах [3].

Також у фонді нашої бібліотеки є кілька томів паризького восьмитомника творів Мольєра 1786 р. (шифри зберігання In 977/1–2) з провенієнціями графині Софії Потоцької (1760–1822), в першому шлюбі де Вітт, третьої дружини Станіслава Щенсного Потоцького, на честь якої було засновано славетний парк Софіївка в Умані. Очевидно, ці томи походили з бібліотеки Тульчинського маєтку, де сімейство Потоцьких облаштувало велику книгозбірню, до якої Софія долучила власні книжки, переважно тогочасну французьку белетристику [6, с. 100, 125].

Польськомовне видання комедії Мольєра «Kreǒlewicze: Komedyja we trzech aktach» (в оригіналі «L'Étourdi ou les Contretemps», тобто «Легковажний, або Все невлад»), надруковане у Варшаві 1777 р., належало бібліотеці графа Генрика Ілінського, про що свідчить печатка із родовим гербом та написом «Henricus Comes Pinski» на титульному аркуші видання (шифр зберігання In 6346). У своєму маєтку в містечку Романів на Житомирщині він зібрав чималу бібліотеку та колекцію творів мистецтва, а також заснував училище отців-єзуїтів (див. про це статтю О. Ляшенко «Польські стародруки з «розпорошених» колекцій університетської бібліотеки» [2]). Сам же польський переклад «Kreǒlewicze» належав до книжкової серії «Teatr Polski czyli Zbiór Komedii, Dram i Tragedii», яку опублікував варшавський видавець Пйотр Дуфур (Piotr Dufour). У «Бібліографії польській» К. Естрайхера зазначено, що це зібрання упорядковувалося без усталеного порядку, тому в різних примірниках тих самих томів могли міститися різні твори, залежно від того, які друки видавець мав на складі [10, с. 69]. Примірник з ВСРВ означено як 15-й том, на що вказує цифра 15 на корінці та напис власника на першому аркуші, він же – титульний аркуш «Kreǒlewicze». Далі у томі вміщено ще три п'єси без зазначення авторства – «Kaffa», «Kolęda», «Dwoiakie głupstwo».

Видання російського перекладу Мольєрової «Тартюфа» під назвою «Ханжеев, или лицемер» (Москва, 1809, типографія Ф. Любія) було у власності українського письменника, філолога і лексикографа Павла Білецького-Носенка (1774–1856). На це вказує його автограф на титулі книжки та шрифтовий екслібрис на звороті тильного аркуша. Видання об'єднане під однією власницькою оправою разом із двома іншими друками з книгозбірні Носенка – петербурзькими виданнями початку XIX ст. (шифр конволюту – Гр XIX 4503). Загалом серед книг колекції громадянського друку, які зберігається у ВСРВ, щонайменше 106 належали приватній бібліотеці Білецького-Носенка, зокрема 60 із них мають провенієнції, ще 40 примірників – позначені наліпкою-екслібрисом із ім'ям власника, а решта 6 марковані і власницькими записами, і наліпками [7, с. 191]. «Ханжеев» – це вільний переклад Мольєрової комедії, здійснений Олексієм Пушкіним для постановки на сцені.

До колекції видатного українського книго- та мистецтвознавця, філолога Павла Миколайовича Попова (1890–1971) належить російський переклад Мольєрової п'єси «Мізантроп», опублікований у Москві 1788 р. (перекладач І. Сла-

гін, шифр зберігання примірника – Попова 125). Власницький запис на форзаці свідчить, що П. Попов отримав це видання від свого діда Федора Тичини, який був священником у місті Ічня на Чернігівщині. А низка інших подібних провенієнцій на книжках із колекції Попова дають змогу встановити, що у власності пароха опинилося чимало стародруків, які згодом перейшли до книгозбірні його онука. Це свідчить про високий культурний рівень священника з волосного містечка, який, наприклад, зберігав пам'ять про те, як його батько Гаврило гостив у себе самого Тараса Шевченка (див. наліпку на нижньому форзаці чернігівського видання «Іліотропій» 1714 р. за шифром ВСПВ – Попова 6; про цей примірник із провенієнціями йдеться у статті Н. Бондар «Стародруки з бібліотеки П. М. Попова (у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ)» [1, с. 154]). Гаврило Тичина, а отже, і рід ічнянських Тичин, як вважають, пов'язані кровними узами зі «співцем сонячних кларнетів» Павлом Григоровичем Тичиною [4, с. 4].

Українських перекладів Мольєра у колекціях ВСПВ немає, хоча у багатомільйонному фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються найрізноманітніші, зокрема, і найбільш ранні адаптації та переклади творів видатного драматурга українською мовою. Так, наша книгозбірня містить перші видання перекладів Мольєра поетом і культурним діячем Володимиром Самійленком (1864–1925). Серед них – «Тартюф» (Львів, 1901 та Київ, 1917), «Лікар-штукар» (Коломия, 1911), «Скупар» (Чернівці, 1912), «Шлюб з примусу» (Одеса, 1915). Однак, найдавнішим, як видається, українським друком Мольєра є адаптація комедії-балету «Жорж Данден, або Обдурений чоловік», здійснена письменником і журналістом Павлином Свенціцьким (1841–1876). Його вільний переклад п'єси було опубліковано у Львові 1865 р. під псевдонімом Д. Лозовський. Він мав назву «Гаврило Бамбула: комедія Молієра в 3 діях». Очевидно, що наближуючи текст перекладу до українських реалій, П. Свенціцький працював у рідчій бурлескно-пародійної традиції, представленій І. Котляревським та його епігонами, однак на відміну від автора української «Енеїди», перекладач Мольєра уже мав перед собою комедійний твір, а отже, він не знижував стиль і не змінював жанрову природу п'єси, а лише додавав їй трохи українського колориту.

Висновки. 400-річний ювілей від дня народження Мольєра, що припав на січень 2022 р., закономірно спричинив посилення інтересу до творчості письменника у широких культурних колах; музеї і бібліотеки організовують виставки та презентації, присвячені доробку видатного драматурга. Так, на сайтах Національної історичної бібліотеки України, Одеської національної наукової бібліотеки, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського було опубліковано матеріали про мольєріану, представлену у їхніх книжкових фондах.

Фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського містять десятки примірників багатотомних видань XVII–XIX ст. із творами Мольєра – як французькою мовою, так і перекладів, які досі не ставали об'єктом вивчення дослідників. Книжки походять з Парижа, інших європейських столиць та великих міст – Берліна, Амстердама, Відня, Варшави, Базеля. Вони часто прикрашені гравюрами – портретами автора та ілюстраціями

до видань. Додаткової цінності мольєріани у фонді ВСРВ надають провенієнції колишніх власників видань – В. Антоновича, П. Білецького-Носенка, графині С. Потоцької та інших видатних діячів минулого. Мольєріана, поряд із шевченкіаною та іншими зібраннями книжкових пам'яток – творів визначних письменників України і світу, є важливою частиною фонду відділу.

Список бібліографічних посилань

1. Бондар Н. П. Стародруки з бібліотеки П. М. Попова (у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 1998. Вип. 1. С. 149–155.
2. Ляшенко О. Польські стародруки з «розпорошених» колекцій університетської бібліотеки. *Вісник Одеського національного університету*. 2010. Т. 15. Вип. 21. С. 159–170. DOI: <https://doi.org/10.18524/2304-1447.2010.21.25884>.
3. Мяскова Т. Особова бібліотека Володимира Боніфатійовича Антоновича: історична доля та сучасний стан. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2014. Вип. 40. С. 317–340.
4. Павленко М. «Падаю і знов іду»: крутосхили Тичининого шляху до Шевченка. *Слово і час*. 2008. № 7. С. 3–14.
5. Пашенко В. Нищівний сміх Мольєра. *Комедії / Мольєр*, пер. з фр. Київ : Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1981. С. 5–23.
6. Ціборовська-Римарович І. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII століття (Вишневецьких-Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2006. 396 с.
7. Шпаргало А. Книги з бібліотеки Павла Білецького-Носенка у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та їх ідентифікація. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек* : матеріали міжнародної наукової конференції / редкол.: В. І. Попик та ін. Київ, 2017. С. 189–192.
8. Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque national / Ministère de l'Instruction publique et des beaux-arts. T. CXVI: Mita-Mollwo. Paris : Imprimerie national. 1932. 1138 col.
9. Cazin et cazinophilie. Histoire de la bibliophilie. URL: <http://histoire-bibliophilie.blogspot.com/2013/02/cazin-et-cazinophilie.html>.
10. Estreicher K. Bibliografia Polska. T. 31. Kraków : Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1936. VI, 508 s., IV k.
11. Lacroix P. Bibliographie Moliéresque. 2nd ed. Paris : Auguste Fontaine, 1875. xix, 412 p.
12. Mutini C. Castelli, Nicolò. Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. 21. 1978. URL: http://156.54.191.165/enciclopedia/nicolo-castelli_%28Dizionario-Biografico%29/.
13. Naud M. Imprimer et illustrer le théâtre sous Louis XIV. Étude sur les frontispices des éditions de France, des Pays-Bas et des Provinces-Unies: these pour le diplôme d'archiviste paléographe / École national des chartes. 2008. T. 1. 303 p. URL: <https://bibnum.chartes.psl.eu/s/thenca/item/59174#?c=&m=&s=&cv=>.
14. Oravetz V. Les impressions francaises de Vienne (1567–1850). Szeged : L'institut français de l'université de Szeged, 1930. 196 p.
15. Quérard J.-M. La France littéraire, ou dictionnaire bibliographique. T. 6. Paris : chez Firmin Didot frères, libraries, 1834. 647 p.
16. Toldo P. L'oeuvre de Molière et sa fortune en Italie. Turin : E. Loescher, 1910. 578 p.
17. Werdet E. Études bibliographiques sur la famille des Didot: imprimeurs, libraires, graveurs, fondateurs de caracteres, fabricants de papiers, etc. (1713–1864). Paris : E. Dentu, 1864. 47 p.
18. Willems A. Les Elzevier: histoire et annals typographiques. Bruxelles ; Paris ; La Haye : G.A. van Trigt, editor; A. Labitte; M. Hijhoff, 1880. CCLIX, 607 p.

References

1. Bondar, N. P. (1998). Starodruky z biblioteky P. M. Popova (u fondi viddilu starodrukiv ta ridkisnykh vydan NBUV [Old prints from the library of P. M. Popov (in the fund of the ancient and rare books department of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 1, 149-155. [In Ukrainian].
2. Liashenko, O. (2010). Polski starodruky z rozporoshenykh kolektsii universytetskoj biblioteky [Polish early printed books from the dispersed collection of the university library]. *Visnyk Odeskoho natsionalnogo universytetu*, 15 (21), 159-170. DOI: <https://doi.org/10.18524/2304-1447.2010.21.25884>. [In Ukrainian].
3. Miaskova, T. (2014). Osobova biblioteka Volodymyra Bonifatiiovycha Antonovycha: istorychna dolia ta suchasnyi stan [V. Antonovych's personal library: history and current state]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 40, 317-340. [In Ukrainian].
4. Pavlenko, M. (2008). "Padaiu i znov idu": krutoskhyly Tychynynoho shliakhu do Shevchenka ["I fall and walk again": Tychyna's thorny way to Shevchenko]. *Slovo i chas*, 7, 3-14. [In Ukrainian].
5. Pashchenko, V. (1981). Nyschivnyi smikh Moliera [Molière's scathing humor]. In *Molière, Komediï* [Comedies]. (pp. 5-23). Kyiv, Ukraine: "Dnipro". [In Ukrainian].
6. Tsiborovska-Rymarovych, I. (2006). Rodovi biblioteky Pravoberezhnoi Ukrainy XVIII stolittia (Vyshnevetskykh-Mnishekev, Pototskykh, Mikoshevskykh): istorychna dolia ta suchasnyi stan [Family libraries in the 18th-century right-bank Ukraine (of the Vyshnevetskyi-Mnishek, the Pototskyi, the Mikoshevskyi): historical destiny and current state]. Kyiv, Ukraine: NBUV. [In Ukrainian].
7. Shparhalo, A. (2017). Knyhy z biblioteky Pavla Biletskoho-Nosenka u fondakh viddilu starodrukiv ta ridkisnykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho ta yikh identyfikatsiia [Books from Pavlo Biletskyi-Nosenko's library in the funds of the ancient and rare books department of V. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In *Library. Science. Communication. Strategic tasks of the development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 189-192). Kyiv, Ukraine: NBUV. [In Ukrainian].
8. (1932). Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque national. (Vol. 116: Mita-Mollwo). Paris, France: Imprimerie national. [In French].
9. Cazin et cazinophilie. Histoire de la bibliophilie. Retrieved from <http://histoire-bibliophilie.blogspot.com/2013/02/cazin-et-cazinophilie.html> [In French].
10. Estreicher, K. (1936). Bibliografia Polska. (Vol. 31). Kraków, Poland: Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego. [In Polish].
11. Lacroix, P. (1875). Bibliographie Moliéresque. (2nd ed.). Paris, France: Auguste Fontaine. [In French].
12. Mutini, C. (1978). Castelli, Nicolò. In *Dizionario Biografico degli Italiani*. (Vol. 21). Retrieved from http://156.54.191.165/enciclopedia/nicolo-castelli_%28Dizionario-Biografico%29/ [In Italian].
13. Naud, M. (2008). Imprimer et illustrer le théâtre sous Louis XIV. Étude sur les frontispices des éditions de France, des Pays-Bas et des Provinces-Unies [These pour le diplôme d'archiviste paléographe, École national des chartes]. (Vol. 1). Retrieved from <https://bibnum.chartes.psl.eu/s/thenca/item/59174#?c=&m=&s=&cv=> [In French].
14. Oravetz, V. (1930). Les impressions francaises de Vienne (1567–1850). Szeged, Hungary: L'institut français de l'université de Szeged. [In French].
15. Quérard, J.-M. (1834). La France littéraire, ou dictionnaire bibliographique. (Vol. 6). Paris, France: chez Firmin Didot frères. [In French].
16. Toldo, P. (1910). L'oeuvre de Molière et sa fortune en Italie. Turin, Italy: E. Loescher. [In French].
17. Werdet, E. (1864). Études bibliographiques sur la famille des Didot: imprimeurs, libraires, graveurs, fondeurs de caracteres, fabricants de papiers, etc. (1713-1864). Paris, France: E. Dentu. [In French].
18. Willems, A. (1880). Les Elzevier: histoire et annals typographiques (G.A. van Trigt, ed.). Bruxelles, Belgium; Paris, France: A. Labitte; M. Hijhoff. [In French].

Olha Maksymchuk,

<https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>,

Researcher ID AAR-3262-2021,

Candidate of Philological Sciences, Researcher,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

**MOLIÈRIANA IN THE FUND OF THE EARLY PRINTED AND RARE BOOK DEPARTMENT OF THE V. I. VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: ON THE 400TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF THE GREAT COMEDIOGRAPHER**

The purpose of the paper is to characterize Molièriana, that is the collection of imprinted works of Molière, kept in the early printed and rare book department of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. To achieve the goal, the synthetic, descriptive, biographical, bibliological and comparative methods are applied. For the first time, all Molière editions from the holdings of the department were regarded as a certain unity, which constitutes the point of novelty in the research. Conclusions. The paper demonstrates that the analyzed set of books is a precious part of the library collection. It consists of old-printed works and rarities dated from the 17th to 19th centuries. The holdings comprise about thirty titles of prints of Molière, and most of them are multivolume editions. They are product of different publishing houses from all over Europe, e.g. of French, Dutch, German, Austrian, Belgian, Polish publishers. These exemplars have usually small format (12°, or the duodecimo) to make the process of reading or their transporting more comfortable. A lot of books from the Molièriana are decorated with engravings (viz., with a portrait of the author or illustrations to the text). Inscriptions on engravings reveal names of those artists who prepare illustrations for editions. For example, the first Belgian publication of Molière's plays (1694) was illustrated by Jacob Harrewijn. Italian translation of Molière's works printed in Leipzig in 1698 has a series of engravings prepared by Daucher (the first name of the artist is unknown). Some prints from the Molièriana collection have bookplates, autographs or other marks indicating previous owners of exemplars. These provenance evidences make books more valuable, especially when their owners are well-known personalities in the history of Ukraine. For instance, among the booklovers in whose possession certain editions of Molière's plays were there are the prominent historian Volodymyr Antonovych, the Ukrainian philologist Pavlo Biletskyi-Nosenko and the famous countess Sofia (Zofia) Pototska after whom the Uman park Sofiivka was named.

Keywords: Molière in the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, engraved illustration, ownership records.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

Стаття надійшла до редакції 7.09.2022 р.

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.04.032>

УДК 093/094:61] (4)''145/17''(92)

Ірина Ціборовська-Римарович,

<https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: ciborirena@ukr.net

Медичні стародруки з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Мета статті – розкрити унікальність зібрання стародруків Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського для сучасних досліджень у галузі історії медицини, представити медичні стародруки, які зберігаються у фондах НБУВ, як документальні джерела з вивчення історії світової медицини. **Методологічною основою публікації** є загальнонаукові принципи історизму, системності та об'єктивності. Досягнення поставленої мети реалізовувалося за допомогою наукових методів, які використовуються при історико-книгознавчих та історико-бібліотекознавчих дослідженнях: книгознавчий, бібліографічний, палеографічний, джерелознавчий, компаративний. **Наукова новизна:** примірники медичних стародруків XV–XVIII ст. із фондів НБУВ авторства західноєвропейських лікарів та фармакологів дотепер не були об'єктом книгознавчих досліджень. Історико-книгознавча характеристика представлених видань візуалізує історію медицини, унаочнює наукові досягнення медиків минулого, сприяє ознайомленню з оригінальними текстами праць лікарів-новаторів. Джерелознавчий аналіз провенієнцій, які несуть у собі примірники видань, інформують про їх розповсюдження та користування ними у XVI–XIX ст. Власницькі записи, екслібриси й суперекслібриси медичних стародруків НБУВ фіксують їхнє побутування у власності лікарів, аптекарів, зберігання у монастирських книгозбірнях та приватних бібліотеках людей, непов'язаних з медичною діяльністю. **Висновки:** у контексті наукових досягнень провідних медиків минулого подано характеристику видань їхніх головних праць із різних галузей медицини (анатомії, хірургії, терапії, інфекційних хвороб, фармакології, ембріології), що нині зберігаються у фондах НБУВ. Серед них праці лікарів доби Античності і Середньовіччя: Гіппократа, К. Галена, Цельса, Діоскорида Педанія, Авіцені; лікарів Модерної доби: анатомів – А. Везалія, С. Бланкара, Й. Сваммердама, У. Гарвея; лікаря-новатора Парацельса; хірургів – А. Паре і П. Діоніса; інфекціоніста Д. Фракасторо; фармакологів – Л. Фука, П. Матіолі, Й. В. Вайнмана. Наголошено, що стародруки медичної тематики становлять важливий сегмент інформаційного ресурсу НБУВ і заслуговують на належну увагу вітчизняних дослідників.

Ключові слова: історичне книгознавство, медичні стародруки, історія медицини, фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Гіппократ, Авіцена, Парацельс.

Нема мистецтва пліднішого від медицини.

Пліній Старший

Актуальність теми дослідження. Лікарська справа на всіх етапах розвитку людського суспільства завжди була життєво потрібною, викликала повагу до її представників, потребувала від лікаря високої ерудиції, особливих здібностей, умінь, рис характеру. Спрямована на піклування про здоров'я людини, часто на боротьбу за її життя, вона забезпечувала лікування хворих,

полегшувала страждання німецьких. Стародруки є важливою джерельною базою для різнопланових історичних студій, у т. ч. історії медицини. Насамперед це – праці провідних медиків минулого, інформація про розповсюдження та побутування їх примірників, яку надають провенієнції, гравійовані портрети лікарів, якими ілюструвалися видання їхніх праць.

Мета статті – розкрити унікальність зібрання стародруків Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського для сучасних досліджень у галузі історії медицини, представити медичні стародруки, які зберігаються у фондах НБУВ, як документальні джерела з вивчення історії світової медицини.

У рамках однієї статті охопити весь масив праць провідних медиків-учених минулого фізично неможливо¹, але концентруючи увагу на найвідоміших, можна продемонструвати, які проблеми у них порушувалися, охарактеризувати їхнє поліграфічне виконання, через біографічні дані розкрити вдачі медиків, що були, напевно, запорукою їхніх наукових досягнень, коло їх інтелектуальних зацікавлень, ставлення до обраної професії

Хронологічні рамки залученого документального матеріалу охоплюють час друкування стародруків – від другої половини XV ст. до 1800 р. Виклад матеріалу подається у хронологічній послідовності подій в історії медицини та публікації медичних стародруків. Очевидно, що історія медицини вкладається у загальноприйнятну хронологію всесвітньої історії людського суспільства: Давня історія – Античність, Середньовіччя, історія Модерної доби, яку ми і будемо дотримуватися.

Виклад основного матеріалу дослідження. З давніх-давен медицина вважалася мистецтвом. Для становлення медичної науки людству необхідно було накопичити великий практичний досвід у лікувальній справі та науково обґрунтувати його результати. На це пішли століття. Гіппократ називав медицину найгуманнішим із мистецтв. Культура Давньої Греції, яка стояла біля витоків європейської цивілізації, зробила свій вагомий внесок і в медицину. Суспільно важлива роль медицини в давнину віддзеркалюється у міфології, у медичних трактатах, що дійшли до нашого часу. У давніх греків існував цілий сонм богів, пов'язаних із лікуванням та здоров'ям. До нього відносили Асклепія – бога лікування, Епіону – одну з богинь, що полегшує біль; їхніх дітей: Телесфора – бога одужання, Махаона і Подалірія, які уславилися як досвідчені лікарі в часи Троянської війни, Гігією – богиню здоров'я, Панацею – богиню-всецилительку, Акесо – богиню одужання, Аглаю – богиню доброго здоров'я, Іасо – богиню лікування, Медітрину – богиню здоров'я та довголіття.

Ім'я легендарного давньогрецького лікаря **Гіппократа** (бл. 460 до н. е. – бл. 370 до н. е.), природознавця, філософа, стало символом лікарського фаху. Праці Гіппократа (загалом бл. 18 творів) увійшли до збірника, укладеного із 60-ти

---

¹Про роль українських медиків XVIII ст. в історії медицини див. публікації: Ціборовська-Римарович І. Історія української медицини у стародруках. Українські медики XVIII ст.: їх діяльність та друковані праці. *Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування* : наук. збірник. Острог, 2020. Вип. 4. С. 154–169. Ціборовська-Римарович І. Доктор медицини Андрій Крупинський (11.11.1744–27.04.1783): фахова діяльність і друкована спадщина. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2021. Вип. 13. С. 294–306: іл.

давньогрецьких медичних праць під назвою «Corpus Hippocraticum» (Корпус Гіппократа). Цей збірник тісно пов'язаний із легендарним лікарем та його вченням, він дає уявлення про рівень теоретичної і практичної медицини античного світу. «Corpus Hippocraticum» латинською мовою вперше був виданий Марком Фабієм Кальвусом (Marcus Fabius Calvus) у Римі 1525 р. Наступного року у Венеції, в друкарні Альдів, побачило світ його грецькомовне видання. З ім'ям Гіппократа пов'язано формування медичної деонтології як науки. Перша книга «Корпусу Гіппократа», так звана Клятва Гіппократа – це моральні основи мистецтва зцілення людини. І в наш час актуальні постулати давньогрецького лікаря, серед яких: «Не зашкодь»; «Лікар повинен підтримувати радісну надію на спасіння». Український лікар і історик медицини Савелій Ковнер (1837–1896) присвятив Гіппократові цілий том своєї тритомної праці «Історія давньої медицини» (Київ; Ніжин, 1878–1888), виданої у другій половині XIX ст. У фондах НБУВ зберігається кілька видань праць Гіппократа, серед них – «Opera» (Базель, 1546; ВСРВ, шифр: Pal. 1001), «Opera» (Венеція, 1546; ВІК, шифр: Pal. 1308), «Aphorismorum sectiones septem...» (Базель, 1544; ВІК, шифр: Pal. 1339).

Авл Корнелій Цельс (Aulus Cornelius Celsus; 25 до н. е. – 50 н. е.) – видатний давньоримський учений-енциклопедист, теоретик медицини часів імператорів Августа і Тиберія. Його вчителями у лікарській справі були відомі грецькі медики, котрі практикували у Римі: Мегет, Трифон, Евельпіст. Цельс зібрав численні відомості про хвороби та застосування ліків, заклав основу латинської анатомічної термінології, розробив і запровадив у хірургію лігатуру для перев'язки кровоносних судин. Він – автор енциклопедичної праці «Artes» (Мистецтва), яка складається з 20 книг, присвячених широкому колу тем: риториці, юриспруденції, філософії, військовій справі, сільському господарству та медицині. На жаль, дотепер зберігся тільки розділ, присвячений медицині «De medicina» (Про медицину) з восьми книг. Ця праця вперше побачила світ у 1478 р. Слава Цельса ще у XVI ст. була настільки велика, що видатний лікар Модерної доби Теофраст узяв собі ім'я-псевдонім «Парацельс», яке перекладалося з латинської мови «той, що перевершив Цельса». У НБУВ зберігається праця видатного вченого «Flosculi medicinale» у складі видання «Aricella» (Венеція, 1507; НБУВ, ВСРВ, шифр: Pal. 903).

Клавдій Гален (Гален Пергамський, лат. Galenus Claudius; 129/130–200/202) – давньоримський лікар, грек за походженням, класик античної медицини, природознавець, філософ, особистий лікар римських імператорів Марка Аврелія, Коммода, Септима Севера. Гален вважається основоположником експериментальної фізіології і родоначальником етіології. Він вперше ввів поняття про діючі речовини, що зумовило появу науки фармакології. До нашого часу збереглося приблизно 100 його творів, серед них – 83 медичних. Гален вважав анатомію фундаментом хірургії, а у своїх дослідженнях спирався на метод наукового експерименту. Він систематизував уявлення античної медицини у вигляді єдиного вчення, яке залишалось теоретичною основою медицини фактично до кінця Середньовіччя. Відома теза Галена, яка актуальна і сьогодні: «Добрий лікар мусить бути філософом». Вона підкреслює необхідність для лікаря-фахівця мати не

тільки глибоке знання медичної справи, але й філософське уявлення про побудову і закони Всесвіту, важливою частиною якого є Людина. Праці Галена вперше побачили світ у друкованому вигляді 1490 р. У фондах НБУВ зберігається сім видань творів Галена першої половини XVI ст., серед них виокремимо «*Opus omnium. [Sec. III–VIII]...*» (Венеція, 1541–1545; ВІК, шифр: Pal. 1702/3-8), «*De affectorum locorum notitia, libri sex...*» (Париж, 1520; ВІК, шифр: Pal. 1683-3), «*De sanitate fuenda libri sex...*» (Тюбінген, 1541; ВСРВ, шифр: Pal. 862).

Діоскорид Педаній (II–I ст. до н. е.) – відомий давньоримський лікар, грек за походженням з Кілікії, займався військовою медициною, супроводжував армію імператора Нерона у військових походах. Його часто називають «батьком європейської фармакології». Праця Діоскорида Педанія «*De medicinali materia libri sex...*» (Франкфурт, 1549; (Про лікарські засоби); НБУВ, ВСРВ, шифр: Pal. 994) відіграла важливу роль у розвитку цієї галузі медицини. В ній подано опис усіх відомих тоді медикаментів рослинного, тваринного та мінерального походження. Найбільшу увагу автор приділив лікам рослинного походження, описавши майже 600 рослин, 1000 медичних препаратів та їхні лікувальні властивості. Він вперше систематизував їх за терапевтичними властивостями.

Один зі списків праці Педанія під умовною назвою «Віденський Діоскорид» (датується початком VI ст., написаний грецькою мовою, має 435 ілюстрацій) завдяки чудовим малюнкам рослинного і тваринного світу став не тільки науковою, але й мистецькою пам'яткою. 1997 р. ЮНЕСКО внесла його до Міжнародного реєстру «Пам'ять світу». «Віденський Діоскорид» був підготовлений для візантійської принцеси Анікії Юліанії. Пам'ять про Діоскорида Педанія увічнено в назвах трьох рослин: діоскорея, діоскорідея, діоскорифілум.

Доба Середньовіччя вписала в історію медицини не одну сторінку, пов'язану із діяльністю закладів освіти, монастирів, муніципалітетів, дала світові цілу низку провідних медиків-науковців.

До них, зокрема, належить славнозвісний **Абу Алі аль-Хусейн Ібн-Сіна**, в латинізованій формі – Авіценна (Avicenna; 980–1037). Перський учений-енциклопедист залишив по собі численні праці з філософії, теології, фізики, математики, астрономії, хімії, поезики, медицини. Ще за життя він удостоївся титулу «Князь лікарів» (Principes medicorum). Фахівці вважають, що Авіценна написав близько 450 праць, з яких до нашого часу збереглося 240, включаючи 150 з філософії та 40 з медицини. Світову славу Авіценні приніс трактат «Канон лікарської науки» у 5 книгах, який, по суті, є зводом досвіду грецьких, римських, індійських і азійських лікарів, а також його власних спостережень як лікаря-практика. У виданні зосереджені відомості з анатомії, хірургії, фізіології, фармакології, подано описи окремих захворювань «*a carite ad calcanem*», інформація про косметичні засоби, протиотруйні речовини, рецептуру. Вже у XII ст. «Канон лікарської науки» було перекладено латинською мовою. Його латиномовні переклади видавалися близько 30 разів. Згадана праця Авіценни була одним із перших друкованих наукових медичних трактатів, який побачив світ 1446 р. Упродовж п'яти століть «Канон лікарської науки» використовувався як обов'язковий посібник для ліка-

рів у середньовічній Європі. У фондах НБУВ зберігається венеційське видання «Канону» 1500 р.: Avicenna. Canon. Libr. 1–5. – Venecii: Apud Simones Bevilaqua, 1500 (НБУВ, ВСРВ, шифр: IA53).

Серед медичних закладів освіти минулого почесне місце займає **Медична школа у м. Салерно** (з 1213 р. – Салернський університет). Цей найвідоміший медичний заклад Італії, заснований 846 р., зберігав спадщину античної медицини. Викладання у школі проводилося за заповітами Гіппократа, тому й називалася вона «Гіппократове товариство» або «Civitas Hippocratica». Навчання тут тривало 9 років, для хірургічної спеціальності – 10. Самостійна практична діяльність його випускникам дозволялася лише після річної роботи під керівництвом досвідченого лікаря.

Викладання анатомії людини у Салернській медичній школі було теоретичне, секції проводилися на свинях. Лише у 1232 р. імператор Священної Римської імперії німецького народу Фрідріх II дозволив 1 раз на 5 років робити секцію на трупах людей [1, с. 57–58; 2, с. 59–60]. Вважається, що саме тут сформувалася традиція використовувати термін «доктор» у значенні «лікар». В її стінах було створено збірку гігієнічних порад під назвою «Правила Салернської школи». Авторство праці приписують президентові Салернської школи, лікарю і поету, італійцю Йоанну Міланському (XII ст.). Вперше книга була надрукована у Кельні 1480 р. За припущеннями фахівців, цей медичний трактат із коментарями є перевиданням праці іншого представника Салернської школи, визначного лікаря і філософа Арнольда з Вілланови (1235–1311). Ця надзвичайно популярна збірка гігієнічних порад відома у численних перевиданнях під загальною назвою «Салернського кодексу здоров'я». У ній у віршованій формі викладено рецепти довголіття, поради з дієтики, токсикології, психології та здорового способу життя. У книгосховищах НБУВ зберігається збірка «Салернського кодексу здоров'я» видання 1612 р. під назвою «Medicina Salernitana» (Франкфурт, 1612; НБУВ, ВСРВ, шифр: Ін. 5827). Серед різних порад про збереження здоров'я привертає увагу така: «Якщо лікарів бракує, хай будуть твоїми лікарями трое: весела вдача, спокій і стриманість у їжі...».

Цілою сторінкою в історії медичної науки, яка розкриває один з аспектів її розвитку в епоху Середньовіччя та Модерної доби, є монастирська медицина. В монастирях навчали лікарського фаху, при них існували шпиталі для хворих та аптеки. Тамтешні лікарі керувалися християнськими морально-етичними нормами, сформульованими в постулатах: «любов до ближнього», «полегшення духовних та фізичних страждань», «допомога бідним та стражденним». І в цьому головне завдання медицини перегукувалося з християнською мораллю.

Медична тематика присутня у правилах католицьких та греко-католицьких орденів. Наприклад, у правилах Ордену василіянів «Summariusz reguł Świętego Oycy Naszego Bazylego, z Reguł Obszernejszych y Krotszych, z Konstytucyi Mniskich, y Nauk Jego Zakonnych, w krotce zebrany» (Почаїв, 1751; с. 113–117; НБУВ, ВСРВ, шифр: Ін. 3208) у розділі XXXIII «О Infirmarij y Chorych» (Про інфермерії та хворих) записано: «О Braci chworthy wszelkie staranie byđz ma... o

zdrowie cielesne przez modlitwy, przez lekarzów, y lekarstwa należące. Koszty na to nie żałować...; o potrawach dla nich osobliwsze staranie niech będzie» (Про хворих братів всіляко треба піклуватися... про тілесне здоров'я за допомогою молитви, лікарів і необхідних ліків. Коштів для того не шкодувати. Про їхнє харчування особливо треба дбати).

Одним із джерел дослідження монастирської медицини для сучасних науковців можуть бути фонди монастирських бібліотек. У книгозбірні Острозького єзуїтського колегіуму (її стародруки нині зберігаються у фондах НБУВ), наприклад, знаходилося як мінімум 63 книжки медичної тематики, серед яких – праці 47 лікарів і фармакологів [5]. Із них можна назвати кілька: відома праця з ботаніки німецького лікаря Лонарда Фукса «*De historia stirpium commentarii insignes...*» (Базель, 1542; НБУВ, ВСПВ, шифр: Pal. 1909); дослідження італійського лікаря Джіроламо Кардано «*Opuscula, artem medicam exercentibus utilissima...*» (Базель, 1559; НБУВ, ВІК, шифр: Ost.SJ C3084); публікація німецького ботаніка, помолога і фармацевта Валерія Кордуса (*Cordus, 1515–1544*) «*Dispensatorium pharmacorum omnium...*» (Нюрнберг, 1598; НБУВ, ВІК, шифр: Ost.SJ B3130); праця визначного голландського клініциста Германа Бургааве (1668–1738) «*Tractatio medico practica...*» (Лейден, 1751; НБУВ, ВІК, шифр: Ost.SJ A3155). У книгозбірні Бердичівського монастиря босих кармелітів (що нині входить до складу фондів НБУВ) за рукописним каталогом монастирської бібліотеки 1781 р. «*Index Librorum Bibliothecae Carmelitarum Discalceatorum Conventus Berdicoviensis, conscriptus in anno 1781 Mense Decembri*» (Інститут рукопису НБУВ, ф. 1, спр. 6413) тематичний розділ «Медицина» налічує 69 позицій.

Аналіз змісту медичної літератури у книгозбірнях названих монастирів засвідчує відносно невелику кількість праць з хірургії, що пояснюється об'єктивними причинами. Ця галузь медицини, по суті, залишалася поза увагою лікарів-ченців, бо рішеннями Латеранського собору 1139 р. та Собору в Монпельє 1162 р. заборонялося духовним особам проводити медичні маніпуляції, при яких проливалася кров. Окрім того, заборона Папою Бонифацієм VIII у 1300 р. під страхом відлучення від церкви робити розтини людських тіл після смерті гальмувала розвиток медичних знань.

Модерна доба, як відомо, характеризується великими географічними відкриттями, що справили позитивний вплив на розвиток економічного і політичного життя європейських держав, на поширення ідеологічних постулатів, розвиток природничих наукових знань та розквіт усіх видів мистецтва. У цей період медична наука зробила потужний стрибок у своєму розвитку, вписавши в історію медицини імена багатьох видатних європейських лікарів, серед яких – Парацельс, Дж. Фракасторо, А. Везалій, П. Маттіолі та багато інших.

Ореоль Філіп Теофраст Бомбаст фон Гогенгейм (1493–1541) – син швейцарського лікаря-хіміка, який увійшов в історію медицини під псевдонімом **Парацельс**. Він став епохою в медичній науці і практиці. Після навчання в європейських університетах, численних подорожей світом Парацельс повернувся до Базеля, де обійняв посаду міського лікаря з правом читати лекції. Його головним

Рис. 1. Портрет П. А. Маттіолі.
Icones virorum illustrium doctrina et eruditione
praestantium... Francofurti, 1669

девізом був афоризм: «Summa doctrix experientia» (Всьому вчить досвід). Парацельс належав до лікарів-новаторів. Він відкидав сліпе поклоніння авторитетам. На знак відмови від будь-яких авторитетів під час вступної лекції Парацельс спалив праці Галена і Авіценни. Частина своїх лекцій лікар проводив безпосередньо біля ліжок хворих, під час екскурсій у полі чи горах. У лікуванні Парацельс почав застосовувати мідь, залізо, миш'як, сурму, мінеральні води. Особливу увагу медик звертав на дозування препаратів. Займаючись хірургією, він виявив анастезуючу дію ефіру. Прогрес медицини вчений вбачав у вивченні природи, використанні досвіду, набутого біля ліжка хворого, в експериментах. Парацельс вимагав високих моральних якостей від лікарів, виступав проти ставлення до медицини як до ремесла і предмета торгівлі. «Не красномовство і знання мов, не вивчення книг і прикрашення титулами творить лікаря, – наголошував вчений, – а лише пізнання таємниць природи». Свої праці він друкував не латинською, а німецькою мовою, щоб вони були зрозумілишими для студентів. Парацельс гостро виступав проти астрології. За бунтарський дух і новаторство у лікарській справі сучасники порівнювали його з Мартіном Лютером, що дуже обурювало фахівця. На подібні порівняння він відповідав так: «Нема потреби [видавати себе] за другого, коли можеш бути самим собою». Новаторства Парацельса вороже сприймалися у медичних колах, медичні факультети виступали проти поширення його праць. Однак, лише до 1600 р. вийшло друком майже 200 творів лікаря [1, с. 71–73]. І це попри те, що вони були включені Церквою до індексу заборонених книг. У НБУВ зберігається страсбурзьке видання праць Парацельса «Орега» (Страсбург, 1603; НБУВ, ВСРВ, шифр: Іп. 384), титульний аркуш якого прикрашає гравійований портрет видатного медика.

Джіроламо Фракасторо (1478–1553) – італійський лікар, фізик, астроном і поет, професор Падуанського університету. В історію медицини він увійшов як епідеміограф та інфекціоніст [1, с. 76–77]. Дж. Фракасторо висунув гіпотезу: епідемічні захворювання викликаються невидимими для ока живими істотами. У своїй основній праці «Про контагій, контагіозні хвороби і їх лікування» він уперше описав висипний тиф як окрему хворобу, заявив про заразність туберкульозу.

Його наукові погляди сприяли більш правильній організації боротьби з цими інфекційними недугами. Дж. Фракасторо відомий також як автор трактату «Про сифіліс або гальську хворобу», в якому подано докладний опис цього венеричного захворювання і вперше у медичну лексику введено термін «сифіліс». Варто зазначити, що Дж. Фракасторо був автором і алегоричної поеми, в якій у віршованій формі змальовано названу хворобу. За сюжетом, героя поеми пастуха Сифіліса за ганьблення Сонця боги карають хворобою. У НБУВ зберігається видання праць Дж. Фракасторо «Opera» (Женева, 1621; НБУВ, ВІК, шифр: Coll. Jabl. 827).

П'єтро Андреа Грегоріо Маттіолі (1501–1577/78) (рис. 1) – італійський лікар, ботанік, особистий лікар Фердинанда II Австрійського Габсбурга (1555), надвірний лікар імператора Священної Римської імперії німецького народу Максиміліана II (1564). Він досліджував такі хвороби, як чума, сифіліс. Світову славу лікар здобув дослідженнями у галузі ботаніки. Він – автор гербарію, який у XVI ст. вважався не тільки навчальним посібником для вченої медичної спільноти, але й був настільною книгою з кулінарними порадами для домашньої кухні. П. Маттіолі особливо відомий своїми коментарями до перекладу праці згадуваного вище Діоскорида Педанія «De medicinali materia...». Його перше видання побачило світ 1544 р. і було без ілюстрацій. Згодом (у 1559 р.) перевидання цієї праці фінансував сам австрійський ерцгерцог Фердинанд II Тирольський (1529–1595), правитель Передньої Австрії й Тиролю, великий меценат, який замовив для книги 50 гравюр у майстернях Аугсбурга, Нюрнберга, Страсбурга. Ім'ям вченого названо кілька квіткових рослин, зокрема всім відома матіола. Праці П. Маттіолі у другій половині XVI ст. публікувалися в друкарнях Венеції, Ліона, Франкфурта латинською, італійською, французькою мовами. У фондах НБУВ зберігається франкфуртське видання (рис. 2) зібрання творів А. Маттіолі «Opera» (Франкфурт на Майні, 1598; НБУВ, ВСРВ, шифр: In. 354).

Основоположною галуззю медицини була і залишається анатомія, яку вже згадуваний К. Гален справедливо вважав фундаментом хірургії, а У. Гарвей декларував порівняльну анатомію як основу медичної науки. Фонди НБУВ зберігають видання праць провідних анатомів минулого.

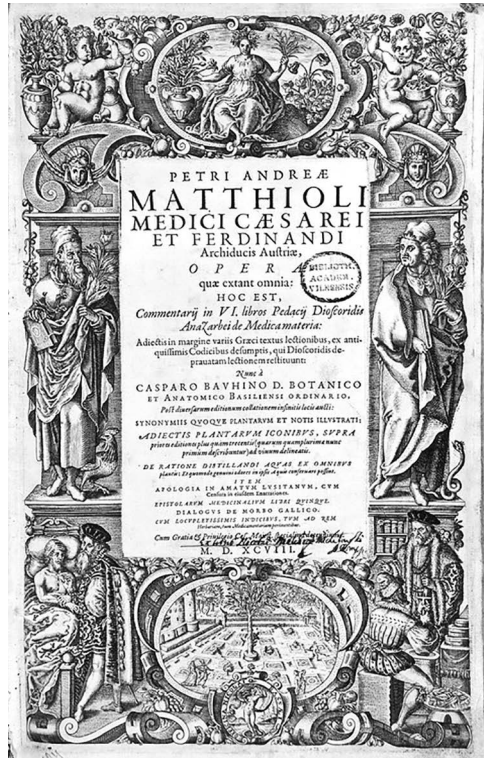

Рис. 2. Титульний аркуш видання: Matthioli P. A. Opera. Francofurti, 1598

Рис. 3. Титульний аркуш видання
праці У. Гарвея
«Exercitationes de generatione animalium»
(Амстердам, 1651)

Андреа Везалій (1514–1564) – бельгійський учений, професор Падуанського університету, основоположник наукової анатомії та її реформатор [1, с. 74–75]. Він першим розробив у деталях правильну методику секції, спираючись на докладне дослідження людських тіл, виправив близько 200 істотних помилок в анатомії К. Галена. Результати своєї багаторічної праці виклав у трактаті «De humani corporis fabrica, libri septem», опублікованому у Базелі у 1543 р., ілюстрованому учнем Тіціана художником Стефаном Ван Калькаром (1499–1546). Друге його видання, яке побачило світ теж у Базелі 1555 р., було розширеним, переробленим і краще виданим поліграфічно (НБУВ, ВСРВ, шифр: In. 357). Праця А. Везалія – перший досвід графічного зображення натуральних препаратів, і є по суті анатомічним атласом.

Уїльям Гарвей (1578–1657) – видатний англійський лікар, анатом, фізіолог, ембріолог, природознавець, професор Медичної колегії анатомії і хірургії, надвірний медик англійських королів із династії Стюартів Якова I (1566–1625) і Карла I (1600–1649),

який відкрив велике коло кровообігу [1, с. 78–79]. У. Гарвей вважається засновником сучасної фізіології та ембріології. Він доводив, що основою медичної науки повинна бути порівняльна анатомія. Його дослідження з ембріології дали потужний поштовх розвитку теоретичного й практичного акушерства. Відкрите вченим велике коло кровообігу не тільки докорінно змінило уявлення про походження багатьох хвороб, але й сприяло становленню фізіології як науки. З появою його книжки про мале і велике кола кровообігу, яка мала назву «Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus» (Анатомічне дослідження руху серця і крові у тварин, 1628), у медицині розпочалася епоха активних досліджень. Теорія циркуляції крові У. Гарвея викликала нищівну критику в церковних і наукових колах. Учений втратив лікарську практику, все своє майно. У праці «Exercitationes de generatione animalium» (Дослідження про походження тварин) (Амстердам: Лодевейк Ельзевір, 1651; НБУВ, ВСРВ, шифр: Elz. 188) вчений виклав власну теорію ембріогенезу живородних тварин, висновок якої містить у собі знаменитий вислів автора: «Omne vivum ex ovo» (Все живе з яйця). Титульний аркуш ельзевірівського видання праці яскраво ілюструє цей афоризм (рис. 3).

Йоханн Сваммердам (1637–1680) – голландський лікар, анатом. Він дослідив процес дихання і вперше виклав точну анатомію комах, розробив спосіб консервації анатомічних препаратів, який давав змогу зберігати їхню природну форму. У фондах НБУВ творча спадщина вченого представлена двома його працями: «De respiratione» (Лейден, 1661; НБУВ, ВСРВ, шифр: In. 1717) і «Miraculum naturae, seu uteri muliebris fabrica» (Лейден, 1717; НБУВ, ВІК, шифр: Mik. 114).

Стефан Бланкар (1650–1704) – голландський медик, анатом. За його працею «Anatomia practica rationalis. Sive Rariorum cadaverum morbis denatorum anatomica in spectio. Accedit item tractatus novus De Circulatione sanguinis per tubulos deque eorum valvulis &c.» (Амстердам. 1688; НБУВ, ВСРВ, шифр: In. 4019) в ті часи майже всі студенти навчалися анатомії. В ній автор зосередився, зокрема, на розробленні проблеми клініко-анатомічних кореляцій, виклав початкові відомості про мікроскопічну анатомію, досить ретельно представив учення У. Гарвея про кровообіг. С. Бланкар виявив капілярну систему, але не надав цьому відповідного значення. Вчений був ініціатором і укладачем 3-томного «Медико-фізичного збірника», виданого в Амстердамі у трьох томах 1680–1686 рр. Рукописна провенієнція примірника «Anatomia practica rationalis», який нині зберігається у фондах НБУВ, засвідчує його приналежність у минулому українському лікарю, письменнику Остапу Рудиковському (1784–1851) [3, с. 464–465]. Текст провенієнції такий: «Aggregatus ad numerum Librum / Eustathii Rudykowskij. / Apr. 26 die, 1808 Anno» (Належить до книг Остапа Рудиковського. Квітня 26 дня, 1808 року). О. Рудиковський – випускник Києво-Могилянської академії, медичну освіту здобув у Петербурзькій медико-хірургічній академії. Служив штаб-лікарем у Томському піхотному полку, брав участь у франко-російській війні 1812–1815 рр. Дружив із першим ректором Київського університету св. Володимира Михайлом Максимовичем. Після відставки працював у київській Кирилівській лікарні. О. Рудиковський зібрав велику і цінну бібліотеку, виявляв інтерес до історії, політики, займався літературною творчістю, друкувався у часописі «Киевская старина».

Важливим складником медицини була і залишається хірургія, яку неможливо оминути в історії медичної науки. У книгосховищах НБУВ зберігаються видання праць двох провідних хірургів минулого: А. Паре і П. Діоніса.

Амбруаз Паре (1510–1590) – видатний французький хірург, який удосконалив операції по ампутації кінцівок, застосувавши лігатуру артерій. Він рішуче виступав проти припікання ран розпеченим залізом або кип'ячою олією, запропонував протези для кінцівок і ока. Лікар-практик залишив по собі багату спадщину в галузі хірургії та акушерства [1, с. 80]. У НБУВ зберігається лише франкфуртське видання його праці «Opera chirurgica...» (Франкфурт на Майні, 1594; НБУВ, ВІК, шифр: A.V. XI. 408), прикрашене портретом хірурга.

П'єр Діоніс (1643–1718) – провідний французький хірург свого часу, надвірний лікар французького короля. Він зробив революцію в хірургічних ринологічних інструментах, описавши п'ять різних методик усунування поліпів за допомогою створеного ним інструментарію, використовував і удосконалив кровоспинні турнікети. Французький король Людовік XIV (1638–1715) призначив його хірургом у медичній

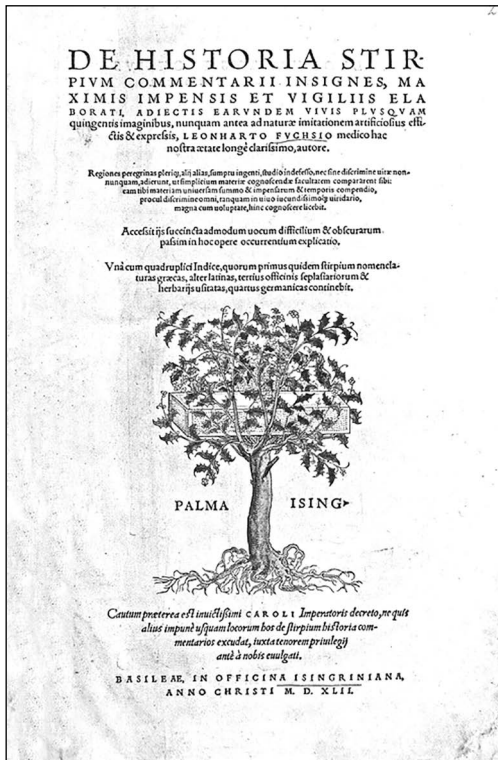

Рис. 6. Титульний аркуш видання:
Fuchs L. De historia stirpium...
Basileae, 1542

Рис. 7. Портрет Л. Фукса у виданні:
Fuchs L. De historia stirpium...
Basileae, 1542

До цього виду видань відноситься і знаменита праця **Леонарда Фукса** «De historia stirpium commentarii insignes...» (Базель, 1542; 2-е вид.; НБУВ, ВСРВ, шифр: Pal. 1183) – перше прижиттєве видання латинською мовою, яке вважається найранішим монументальним ботанічним трактатом. Її автор – німецький лікар, один із трьох основоположників ботанічної науки, поряд із Отто Брунфелсом (Brunfels) і Ієронімом Бокком (Bock). Л. Фукс був професором медицини у Тюбінгенському університеті, лейб-медиком бранденбурзького маркграфа Георга (1528–1531), досліджував і боровся з чумою. Він заснував ботанічний сад у Тюбінгені, який вважається одним із найдавніших у світі. Видання «De historia stirpium commentarii insignes...» (рис. 6) містить описи 400 диких і 100 культивованих рослин та відомості про їх медичне застосування. Книга ілюстрована 512 дереворитами. Ілюстрації виконані художниками Альбрехтом Меєром (Meyer), який малював рослини за вказівками Л. Фукса, Генріхом Фульмауером (Füllmauer), котрий переносив малюнки на дерев'яні дошки, і гравером Рудольфом Шпекліном (Speckle), який вирізав зображення на дереві. Цікавим і рідкісним є той факт, що базельське видання прикрашає не тільки портрет-дереворит автора трактату (рис. 7), а й портрети художників-ілюстраторів (рис. 8).

Рис. 8. Портрети художників Генріха Фульмаєра і Альберта Мейєра у виданні Fuchs L. De historia stirpium... Basileae, 1542

Наукові заслуги Л. Фукса були належним чином оцінені нащадками. На його честь названо рослину фуксію, відкриту 1696 р. французьким вченим Ш. Плюм'є, його ім'ям названо астероїд, відкритий у 1994 р.

Для медичної науки в Речі Посполитій другої половини XVI – початку XVII ст. важливою подією стала поява друком трьох видань, які побачили світ у Кракові і були тісно пов'язані з лікарською справою.

Перше – «Herbarz» Марціна Сенніка (Краків: Друкарня Миколая Шарфенберга, 1568; НБУВ, ВСРВ, шифри: In. 44). Його автор походив із міщанської родини, не мав медичної освіти, знав німецьку, латинську, гебрайську мови і працював перекладачем, але виявляв великий інтерес до ботаніки. У своїй праці він ввів 800 польськомовних назв рослин паралельно із латинськими назвами, що посприяло розвитку польськомовної ботанічної термінології.

Друге – «Herbarz polski» (Краків: Друкарня Лазажової, 1595; НБУВ, ВСРВ, шифри: In. 74) авторства доктора медицини, ботаніка, лікаря великого коронного гетьмана, краківського каштеляна Яна Тарновського Марціна з Ужендова, який отримав медичну освіту у Падуї і Венеції. Видання оформлене дереворитами із зображенням рослин, що ілюструють тексти про їх медичні властивості.

Третє – «Zielnik herbarzem z języka łacińskiego zowią...» (Краків, 1613; НБУВ, ВСРВ, шифри: In. 358) Шимона Сиренського (1541–1611), який навчався у Краківському університеті, згодом викладав лікарську справу в Альма Матер і став деканом медичного факультету Краківського університету. До XVIII ст. ця праця в Польщі була найкращою з фармакологічної тематики. Усі свої кошти автор витратив на підготовку видання до друку, але не дочекався його виходу у світ. Після смерті Ш. Сиренського підготовчими видавничими роботами опікувався Габріель Яніцій, та коли забракло коштів, шведська принцеса, сестра польського

короля Зигмунта III Вази (1566–1632) Анна Вазовна (1568–1625) продовжила субсидювати видання.

Серед ботанічних видань XVIII ст. чільне місце посідає кількатомна праця «Phitantoza iconographia» (Регензбург, 1737–1745; ВСПВ, шифр: R. 6098-6101), укладена німецьким аптекарем і ботаніком Йоганном Вільгельмом Вайнманом (Weinmann; 1683–1741). Видання було завершено після його смерті Амброзієм Карлом Білером (1693–1747). У виданні проілюстровано понад 4000 рослин на 1025 дошках. Техніка виконання гравюр – меццоцінта. До ілюстрування долучилися провідні майстри різця того часу: Георг Діонізій Ерет (Ehret; 1708–1770) – ботанік і провідний художник рослин; Бартоломій Зойтер (Сеутер, Сейтер; 1678–174); Йоганн Георг Ніколаус Дітеріхс; Йоганн Еліас Рідінгер (1698–1767) – живописець, гравер, видавець, один із найвідоміших аніمالістів XVIII ст.; німецький гравер Йоганн Якоб Хайд (Haid; 1704–1767).

Висновки. Виразом квінтесенції лікарського фаху в усі часи може стати віршований напис філософського змісту, вміщений на екслібрисі доктора медицини ХХ ст. Станіслава Спіттала (Spittala; (1891–1964)): «Szukać i badać, wstawać, upadać, po cierniach kroczyć, z śmiercią bój toczyć, lec na cmentarzu pod śmierci strażą, to jest nędzarza życie lekarza» (Шукати й вивчати, вставати і падати, по тернах крокувати, зі смертю воювати, лягти на цвинтарі під Смерті вартою, то є Лікаря життєвою дорогою)².

Підсумовуючи викладений матеріал, можемо сказати, що стародруки медичної тематики візуалізують історію медицини, унаочнюють наукові досягнення медиків минулого, надають можливість ознайомитися з оригінальними текстами праць лікарів-новаторів. Провенієнції, які несуть у собі примірники видань, інформують про їх розповсюдження та користування ними у минулому, і, нарешті, зберігають пам'ять про самовіддану працю лікарів.

Список бібліографічних посилань

1. Верхратський С. А. Історія медицини. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ : Вища школа, 1974. 334 с.
2. Голяченко О. М., Ганіткевич Я. В. Історія медицини. 2-е вид., допов. Тернопіль : Укрмедкнига, 2016. 326 с.
3. Кисво-Могілянська Академія в іменах. XVII–XVIII ст. : енциклопедичне видання. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2001. 736 с.
4. Ciborowska-Rymarowicz I. Druki medyczne i botaniczne w księgozbiornie kolegium jezuitów w Ostrogu. *Hereditas Monasteriorum*. Vol. 4. Wrocław, 2014. S. 161–171.

References

1. Verkhratskii, S. A. (1974). *Istoria medycyny*. Vyd. 2-e, pereroblene i dopovnene [History of Medicine. 2-d ed., remake and supplement]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

² С. Спіттал – вільно практикуючий лікар на Поділлі, родом із Залізець (нині с. Залізці, Зборівського р-ну Тернопільської обл.), де пройшло його дитинство і де він мав лікарську практику, «organizował odczyty i wystawy, gromadził zbiory muzealne». Автор праці «Lecznictwo ludowe w Załóżcach i okolicy. Materiały dotyczące sposobów leczenia, ziołarstwa, wierzeń, zabobonów i znacharstwa». *Rocz. Podolski*, 1938. T. 1. S. 62–225 / Organ Polsk. Towarzystwa Przyjaciół Nauk, poświęcony sprawom i kulturze Podola. T. 1. (Тернопіль, 1938).

2. Holiachenko, O. M., & Hanitkevych, Ya. V. (2016). *Istoria medycyny*. 2-e vyd., dopov. [History of Medicine. 2-d ed., supplement]. Ternopil, Ukraine. [In Ukrainian].
3. (2001). *Kyievo-Mohylianska Akademiia v imenakh. XVII–XVIII st. Encyklopedychnе vydannia* [Kyievo-Mohylianska Academy in names. XVII–XVIII century. Encyclopaedic edition]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
4. Tsiborovska-Rymarovich, I. (2014). *Druki medyczne i botaniczne w księgozbiorze kolegium jezuitów w Ostrogu* [Medical and botanical books in the Ostroh Jesuit College Library]. In *Hereditas Monasteriorum* (Vol. 4, pp. 161-171). Wrocław, Poland. [In Polish].

Iryna Tsiborovska-Rymarovich,

<https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: ciborirena@ukr.net

MEDICAL OLD PRINTS IN THE FUNDS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The purpose of the article is to reveal more deeply the uniqueness of the collection of old prints of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine for modern research in the field of the history of medicine, to present the old medical prints stored in the collections of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as documentary sources for the study of the history of world medicine. **The methodological basis** of the publication is the general scientific principles of historicism, systematicity and objectivity. Achieving the set goal was implemented with the help of a number of scientific methods used in historical-bookscience and historical-library studies: book studies, bibliographic, paleographic, source studies, comparative. **Scientific novelty:** copies of medical old prints of the XV–XVIII centuries. from the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine funds authorships of Western European physicians and pharmacologists have not been the object of bibliographic research until now. The historical and bibliographic characteristics of the presented editions visualize the history of medicine, illustrate the scientific achievements of physicians of the past, and facilitate familiarization with the original texts of the works of innovative doctors. The source analysis of provenances, which contain copies of publications, informs about their distribution and use in the XVI–XIX centuries. Ownership notes, ex-libris and super-ex-libris of medical old prints of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine record their existence in the possession of physicians, pharmacists, storage in monastery book collections and private libraries of people not related to medical activities. **Conclusions:** in the context of the scientific achievements of the leading physicians of the past, a description of the editions of their main works in various fields of medicine (anatomy, surgery, therapy, infectious diseases, pharmacology, embryology) that are currently kept in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine funds is presented. Among them are the works of physicians of Antiquity and the Middle Ages: Hippocrates, K. Galen, Celsus, Dioscorides Pedanius, Avicenna; physicians of the Modern era: anatomists – A. Vesaliy, S. Blancar, J. Swammerdam, U. Harvey; the innovative doctor Paracelsus; surgeons – A. Pare and P. Dionis; infectious disease specialist D. Fracastoro; pharmacologists – L. Fuchs, P. Matioli, Y. V. Weinman. It was emphasized that old medical publications are an important segment of the information resource of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine and deserve the due attention of domestic researchers.

Keywords: medical old prints, bookscience, history of medicine, funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Hippocrat, Avicenna, Paracelsus.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: ciborirena@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 14.07.2022 р.

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.04.047>

УДК 027.54:025.171]:[02-051:001.891](477.83-25)»19»

Оксана Зінько,

<https://orcid.org/0000-0002-3906-7339>,

завідувачка відділу рідкісної книги,

Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (м. Львів, Україна)

вул. Лисенка, 14, Львів, 79008, Україна

e-mail: zinko_oks@ukr.net

«Бібліотекарям треба кинути оком на минуле бібліотек та заглибити зір у майбутнє»: актуалізація професійного досвіду Романа Луцика

Мета статті – вивчення особливостей бібліотечної праці Р. Луцика, фахова діяльність якого щільно пов'язана з Львівською національною науковою бібліотекою України імені Василя Стефаника, а також введення в науковий обіг і розкриття важливого змісту неопублікованих праць фахівця, що зберігаються у відділі рукописів бібліотеки, та розкриття важливих аспектів їх змісту. **Методологія дослідження.** Застосовувалася такі наукові підходи та методи, як теоретичний, мікроісторичний, системний підходи, методи аналізу та синтезу, історико-бібліографічний, історичний, логічний, біографічний, джерелознавчий, архівознавчий тощо. **Наукова новизна** полягає у встановленні особливих прикмет фахового досвіду бібліотекаря, бібліографа, книгознавця Р. Луцика. **Висновки.** Джерельною базою для активної бібліотечної й бібліографічної діяльності Р. Луцика став бібліотечний фонд відділу рідкісної книги найбільшого фондозберігача стародрукованих видань Львова – Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Історія створення відділу, основні аспекти якої відтворено в цій статті, характеристика його фонду, діяльність низки працівників, зокрема попередниці Р. Луцика на займаній посаді – Є. Куркової, важливий досвід бібліотечної праці керівника відділу рідкісної книги у 1950–1974 рр. дають змогу зорієнтуватися у надзвичайних історико-культурних вартостях цього важливого наукового підрозділу Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. В архівних матеріалах бібліотеки вдалося віднайти цінні неопубліковані праці Р. Луцика, які дозволяють вирізнити особливості фондів стародрукованих видань та оцінити їх не лише як історичне надбання, а й як вагому джерельну базу для дослідників української бібліотечної справи.

Ключові слова: Роман Луцик, історія бібліотечної справи, відділ рідкісної книги, Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, бібліотечний фонд, стародруковані видання, професійний досвід.

Актуальність теми дослідження. Вирішення комплексу наукових, культурологічних та освітянських проблем сьогодення потребує осмислення національної історії, наукового та культурного потенціалу суспільства. Важливе місце серед цих аспектів посідає дослідницький напрям вивчення історії бібліотечної справи загалом. Особливу увагу в цьому контексті необхідно звернути на персоніфікацію історії бібліотечної справи. Завдяки вивченню про-

фесійного досвіду особистостей, які суттєво причинилися до розвитку бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, маємо змогу наповнити новими знаннями історію цієї галузі, збагатити її, ввести в науковий обіг нову історичну інформацію. Це стосується, зокрема, постаті Романа Луцика – відомого фахівця в царині бібліотечної справи, який значною мірою долучився до функціонування і розвитку відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (далі ЛННБ України ім. В. Стефаника), очолюючи його упродовж 1950–1974 рр. Його праці є актуальними й сьогодні, насамперед у руслі активізації вивчення історії виникнення, організації та книгознавчого аналізу фондів бібліотек, які функціонували в Україні.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Постає Роман Луцика донині не перебувала в полі дослідницьких інтересів українських науковців. Розкриттю його життєвого й професійного шляху присвячено статті автора цієї публікації, серед яких назвемо зокрема «Р. Я. Луцик – організатор фондів відділу рідкісної книги Львівської бібліотеки АН УРСР (1950–1973)» [3]; «Дослідження книжкових пам'яток – пріоритетний напрям професійної діяльності Р. Я. Луцика» [2]. Відзначимо у цьому контексті статті О. М. Колосовської «Відділ рідкісної книги: формування та організація фондів» [5] та І. Б. Качур «Колекція інкунабул Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника: провенієнційний огляд» [4], що висвітлюють історію відділу рідкісної книги ЛННБ України ім. В. Стефаника, характеризують організацію та наукове опрацювання фонду, дотично розглядаючи діяльність Романа Луцика на посаді керівника відділу.

Мета статті – вивчення особливостей бібліотечної праці Р. Луцика, фахова діяльність якого щільно пов'язана з Львівською національною науковою бібліотекою України імені В. Стефаника, а також введення в науковий обіг і розкриття важливого змісту неопублікованих праць фахівця, що зберігаються у відділі рукописів бібліотеки, та розкриття важливих аспектів їх змісту.

Виклад основного матеріалу. Історія відділу рідкісної книги, як і історія ЛННБ України ім. В. Стефаника, починається від часу створення постановою Ради Народних Комісарів Української РСР у січні 1940 р. Львівської філії Бібліотеки Академії наук УРСР (далі ЛФБАН; нині ЛННБ України ім. В. Стефаника).

У 1940 р. почав формуватися фонд відділу інкунабул, стародруків та раритетів. Основою фонду відділу стали зібрання інкунабул, палеотипів, кирилических та латинських стародруків XVI–XVII ст., сформовані шляхом їх виокремлення з експропрійованих радянською владою фондів понад 80 галицьких інституційних, громадських, приватних бібліотек та централізованих до складу Львівської філії Бібліотеки Академії наук УРСР (: книгозбірні Наукового товариства імені Шевченка, бібліотеки Народного Дому у Львові з історичною колекцією А. С. Петрушевича, Національного закладу ім. Оссолінських із депозитними родовими колекціями Хжановських і Павліковських, Фундації ім. Віктора Баворовського у Львові, родової бібліотеки Дідушицьких, книгозбірні «Студіону», монастирських василіянських бібліотек та ін. Формування та наукове опрацю-

вання фонду стародруків у ЛФБАН упродовж 1940-х років здійснювала Євгенія Куркова (1885–1970) – докторка філософії, філологиня-полоністка, дослідниця інкунабул та друків XVI ст., укладачка каталогів стародруків, у 1921–1940 рр. – керівниця відділу стародруків і часописів Національного закладу ім. Оссолінських у Львові. Є. Куркова від 1940 р. до 1950 р. очолювала відділ фонду стародрукованих видань бібліотеки, що мав назви: «Відділ інкунабул, стародруків і раритетів польського сектору з підвідділом кириличних стародруків «українсько-руського сектора», його завідувачем був Антін Генсьорський, зі середини грудня 1940 р. – «Музею книги»; «II Відділ Staatsbibliothek Lemberg бібліотеки Оссолінеум та Фундації ім. В. Баворовського»; «Відділ стародруків»; «Відділ рідкісної книги» [1, с. 55].

У 1950 р. реорганізаційні зміни в Бібліотеці спричинили створення єдиної структурної одиниці, ліквідовано відділ стародруків і Музей книги та об'єднано у відділ рідкісної книги ЛФБАН. Від 1 січня до 15 березня 1950 р. завідувачкою відділу рідкісної книги працювала Є. Куркова (керівниця відділу стародруків). Згідно з постановою Президії АН УРСР усі наявні в бібліотеці стародруки переміщено у книгосховища створеного відділу рідкісної книги у приміщення колишньої бібліотеки «Народного Дому» на вул. Лисенка: разом 87,5 тис. примірників, з яких 33 тис. опрацьованих примірників із фондів Оссолінеуму та 8 900 стародруків із бібліотеки Фундації ім. Баворовських, із книгозбірні Наукового товариства імені Шевченка надійшло близько 600 примірників, близько 38 тис. були неопрацьовані. У 1949 р. до фондів долучено решту стародруків із бібліотеки Греко-католицької семінарії та «Студіону», більше 9 тис. стародруків виокремлено з резервного фонду бібліотеки [5, с. 412]. У відділі було сконцентровано розпорошені фонди давніх історичних колекцій: всі друки, видані до 1800 р. латинським шрифтом та до 1825 р. – кирилицею, а також рідкісні видання XIX–XX ст. [12, арк. 3–4]. На 1950 р. фонд відділу рідкісної книги становили майже 190 тис. примірників, з них 70 тис. – із бібліотеки Народного Дому і Музею книги, понад 30 тис. примірників – із книгозбірні Музею А. С. Петрушевича і більш як 87,5 тис. стародрукованих видань із бібліотек-фондоутворювачів ЛФБАН [13, арк. 4].

У 1940–1950 роках заідеологізованість усіх напрямів бібліотечної діяльності призвела до того, що у Академічній бібліотеці надавали перевагу масовій книзі, основному знаряддю комуністичної пропаганди. Оскільки відділ рідкісної книги громадив фонди «непрофільної літератури», його статус було знижено до статусу кабінету і тільки в 1966 р. відновлено відділ рідкісної книги. Кабінет був позбавлений відповідних умов праці, фахового персоналу, обмежений у багатьох організаційно-функціональних правах, що практично унеможливило освоєння фонду. Обов'язки керівника кабінету рідкісної книги було покладено на Романа Ярославовича Луцика (1900–1974) – магістра філософії, бібліофіла, історика книги.

Бібліотечну діяльність Р. Луцик розпочав після закінчення львівського університету ім. Яна Казимира у культурно-освітньому товаристві ім. М. Качков-

ського, де впродовж 1932–1939 рр. очолював центральну бібліотеку та архів, а від 1939 р. працював керівником бібліотеки Науково-літературного товариства «Галицько-Руська Матиця». З першого березня 1942 р. він працював на посаді наукового працівника «III відділу Staatsbibliothek Lemberg (Народний Дім)». Упродовж 1944–1950 рр. – працівник різних відділів Львівської академічної Бібліотеки: головний бібліотекар відділу опрацювання, бібліограф відділу рукописів, старший бібліотекар відділу стародруків, старший бібліотекар відділу комплектування [11, арк. 154].

Р. Луцику випало надскладне завдання. Більша частина фонду була неопрацьована і невпорядкована. Розуміючи цінність збереження історико-культурного фонду для наступних поколінь, Р. Луцик з усією відповідальністю опрацьовував книжкові пам'ятки. Складність забезпечення функціонування кабінету рідкісної книги полягала в тому, що Р. Луцику одноосібно довелося здійснювати організаційно-бібліотечні процеси фонду книжкових пам'яток. Опрацювання цих масивів книг вимагало особливого підходу до їх наукового розкриття. Трудомісткими були процеси ідентифікації, книгознавчого опису дефектних видань стародруків, що потребували докладної атрибуції, складних бібліографічних розшуків та використання численних бібліографічних джерел. Ідентифікація фрагментів і дефектів, опис кожного примірника здійснювалися з якнайповнішим розкриттям усіх особливостей видання. Наукове опрацювання стародрукованих видань значно полегшив опублікований у 1958 р. ґрунтовний бібліографічний посібник з опису кирилических видань XVI–XVIII ст. фонду Державної публічної бібліотеки УРСР [14]. Особливістю стародрукованого фонду є його багатопримірниковість, що потребувало виявлення видань на дублетність, звірки комплектності видання Робота, здійснювана Р. Луциком для встановлення комплектності видання полягала у визначенні повноти примірника, збереженні всіх аркушів, способів пагінації. Анотацію комплектності стародруку, а також відомості про стан збереження, мистецького оформлення, маргінальних записів дослідник долучив до описів стародрукованих видань [13, арк. 5].

Під час дослідження примірників кирилических стародруків Р. Луцик виявив другий, збережений у фондах відділу, примірник рідкісного полемічного друку XVI ст. – «Ключ царства небесного» Герасима Смотрицького. Результати всебічного книгознавчого дослідження рідкісного видання Р. Луцик докладно виклав у статті «Про один рідкісний друк» [7]. У своїй розвідці книгознавець фахово описав унікальний примірник кирилического книгодрукування, відстежив побутування книги, описав обидва збережені примірники з дефектами раритетного видання, в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) та колекції стародруків відділу рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (нині – ЛННБ України ім. В. Стефаника). Результатом дослідницької праці Р. Луцика стало те, що в науковий обіг введені примірники раритетних стародрукованих видань. За ініціативою Р. Луцика чи безпосередньою участю було укладено низку каталогів фонду книжкових пам'яток бібліотеки. У процесі наукового опрацюван-

ня кириличних стародруків, більшість з яких дефектні, мають низку суттєвих пошкоджень, Р. Луцик ідентифікував та склав ановану картотеку «Львівські слов'янські друки XVI–XVIII ст.». Картотека стала основною джерельною базою для дослідників кириличних стародруків. Наукові зацікавлення Р. Луцика не обмежувались вивченням львівського книгодрукування: в процесі опрацювання стародруків він описав збережені у відділі книжкові пам'ятки майже усіх осередків кириличного друку. Огляд наукового опрацювання книжкових пам'яток Р. Луцик здійснив у статті «Слов'янські стародруки XVI–XVIII ст. у фондах ЛНБ», яка була опублікована в бюлетені ЛНБ за 1951 р. [9]. Дослідник охарактеризував збережені примірники колекції українських стародруків бібліотеки, вказав їх кількісний склад.

Р. Луцик досконало володів кількома іноземними мовами, що давало йому змогу не лише виконувати бібліографічний опис кириличних стародруків, а й здійснювати докладне книгознавче анування примірників латинських стародруків. Науковець започаткував систематичне комплексне опрацювання фонду стародрукованих видань та виокремлення першодруків в спеціальну колекцію. Результатом багаторічної роботи відомого фахівця над атрибуцією дефектних примірників і фрагментів латинських стародруків Р. Луцика став каталог інкунабул Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка Академії наук УРСР, який автор присвятив «400-річному ювілеєві українського друкарства» [6]. Побудований в алфавітному порядку за прізвищами авторів чи назв творів, каталог містить 39 описів: три перші позиції каталогу – описи примірників кириличних друків Тріудей, краківської друкарні Ш. Фіоля (1491), інші – видання латинським шрифтом. [4, с. 6].

Сфера наукових зацікавлень Р. Луцика не обмежувалася науковим опрацюванням цінних книжкових пам'яток, а включала й детальний аналіз фонду відділу рідкісної книги, який він формував та зберігав упродовж 24 років. Результати свого дослідження Р. Луцик виклав у віднайденій нами статті «Фонди відділу рідкісної книги» [10]. Ця праця належить до цінного неопублікованого наукового доробку фахівця та зберігається у відділі рукописів. Слід зазначити, що період, на який припала наукова та керівна діяльність Р. Луцика, був позначений нав'язуванням із боку радянської влади жорстких ідеологічних рамок, тож стародруковані видання **не були** об'єктом пріоритетних напрямів досліджень.

Р. Луцик вперше фахово систематизував та проаналізував фонд кириличних та латинських стародруків, а також раритетні видання XIX–XX ст., що зберігалися у відділі рідкісної книги. З максимальною наполегливістю та точністю він описував найбільшу у книгосховищах Львова колекцію першодруків. Розпочинаючи від так званих «колискових» латинських стародруків, найдавнішого у фондах відділу видання – твору відомого римського філософа Марка Туллія Цицерона «Про старість», надрукованого в Кельні Ульріхом Целлем в 1467 р., що зберігається у конволюті з іншими інкунабулами. Показовим для колекції інкунабул відділу, на думку дослідника, є видання найстарішого в Європі друкованого лікарського посібника «Гербарій», що вийшов друком 1484 р. в Майнці, у

друкарні Пітера Шеффера. Найбільшою в колекції інкунабул є перша друкована Всесвітня хроніка Шеделя Гартмана, оздоблена 1809 гравюрами відомих художників XV ст.: Міхаеля Вольгемута і Вільгельма Пляйденwurфа, надрукована у 1493 р. друкарем Антоном Кобергером в Майнці.

Серед масиву фонду латинських стародруків Р. Луцик докладно аналізував видання колекції палеотипів, що представлені майже всіма найвідомішими західноєвропейськими друкарнями: Альдів, Плантенів, Етьєнів, Фробенів та інших. Автор в статті звертає увагу на цікаву друкарським оформленням «Книгу небесних пророцтв» шведської принцеси Біргітти, що друкувалася різними європейськими мовами. Примірник з колекції відділу рідкісної книги надрукований німецькою мовою в Нюрнберзі 1502 р. Вартий уваги, на думку Р. Луцика, лікарський «порадник», укладений польським вченим Стефаном Фалімежем «Про зілля та їхню силу, про дорогоцінні камені», виданий друкарем Флоріаном Унглером в Кракові 1534 р. «Щодо стародруків другої половини XVI–XVIII сторіч, то їх у фондах відділу така велика кількість, що навіть найкоротша характеристика найважливіших із них зайняла б занадто багато місця. Серед них – твори класиків світової античної та середньовічної літератури і науки: Арістотеля, Платона, Ксенофонта, Вергілія, Горація, Овідія, Сенеки, Еразма Роттердамського, Коперника, Корнеля» [10, арк. 3].

Стародрукований фонд кириличним шрифтом Р. Луцик у своїй праці представив унікальними «східнослов'янськими» стародруками, виданими у першій половині XVI ст. у Венеції на кошти відомого просвітителя Божидача Вуковича. Найповніша збірка кириличних стародруків у відділі рідкісної книги – колекція видань Івана Федорова. Вагоме місце у дослідженні Федорівських друків автор приділяв маргінальним записам, що дають змогу простежити побутування примірників [10, арк. 2]. Серед видань XIX–XX ст. – рідкісні прижиттєві видання класиків української літератури: Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Котляревського, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, І. Франка. Р. Луцик наголошував, що «Фонди відділу рідкісної книги мають велике значення для дослідження розвитку вітчизняної літератури і культури в цілому, для дослідження історії України, зокрема історії західноукраїнських земель, для дослідження історії книгодрукування» [10, арк. 7].

Відзначимо, що в дослідженнях історико-біографічного напрямку науковці значну увагу спрямовують на архівну документалістику, що дає змогу якнайповніше розкрити специфіку фахового становлення й розвитку тієї чи іншої особистості, які дотепер залишаються найменш дослідженими. Значною мірою доповнюють професійну біографію Р. Луцика документи, що зберігаються в архіві бібліотеки. Це, зокрема, нормативні і регулятивні документи, звітні і планові матеріали, накази, доповідні записки, протоколи виробничих нарад і вчених рад, загальних зборів колективу, документи про рух кадрів тощо.

Багато матеріалів до історії нашої інституції осіло також і в відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. Серед них вдалося виявити неопубліковані праці Р. Луцика, які збереглися у машинописній версії в особовому фонді Євгена

Митрофановича Стасюка, збірка документів якого є цінним джерелом для дослідження діяльності бібліотек Львова загалом і ЛННБ України ім. В. Стефаника зокрема (Стасюк Є. М. (1923–1984) – працівник народної освіти (1945–1974), директор Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР (1974–1984), громадський діяч: відповідальний секретар Львівського відділення «Товариства СРСР – Канада», голова Львівського міського і заступник голови Товариства любителів книги по Львівській області, голова секції книгодрукування і писемності Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури. У його фонді зібрані документи, тексти виступів та доповідей Стасюка на зборах товариств та організацій, у яких він брав участь, листи Стасюка до діячів культури: К. Стефаника, Ф. Погребенника, Є. Гузара, бібліографічний покажчик невідомого укладача «Праці Ф. П. Погребенника, присвячені В. Стефанику»).

Серед цих документів зберігається стаття Р. Луцика «Розвиток бібліотечної справи у Львові» [8]. Виявлення та оприлюднення праці Р. Луцика може здатися на перший погляд не надто актуальним, усе ж виправдане, бо віддзеркалює значним чином не вивчені або ж ретельно приховані сторінки історії бібліотек Львова, що внаслідок відомих суспільно-політичних, воєнних та ідеологічних обставин бруталним чином були знищені. Зрозуміло, що в умовах накопичення бібліотечних фондів, їх сортування і планомірного нищення особливості видавничої діяльності бібліотеки обумовлені історичними періодами суспільного життя: у радянські часи ЛННБ України ім. В. Стефаника мала статус пропагандистсько-ідеологічної установи. Її видавнича політика була приречена на тематику, продиктовану політичними вказівками, наказами. Жодне видання без цитування відповідних партійних документів чи праць класиків марксизму-ленінізму не мало шансів на існування. Враховуючи такі передумови, оприлюднення статей Р. Луцика, які, передусім, висвітлювали діяльність історико-культурних установ Львова, зокрема бібліотек в довоєнний період, було неможливим.

Першочерговою метою написання Р. Луциком цієї статті було те, що на його переконання, «львівським бібліотекарям треба кинути оком на минуле львівських бібліотек та заглибити зір у майбутнє» [8, арк. 1]. Актуалізація цього твердження сьогодні видається нам вкрай важливим завданням науковців, саме тому ми винесли його в назву статті. Ми свідомо прибрали з нього покликання на львівський контекст, оскільки нині вкрай необхідно зберегти знання про українську бібліотечну минувшину загалом.

Без зайвого перебільшення можемо стверджувати, що Р. Луцику належить заслуга науковця, який вперше систематизував та періодизував історію створення, а також наступного поширення бібліотечної справи Львова. Такий науковий доробок вимагав як досконалого знання бібліотечної справи, так і глибокого розуміння історичних та соціальних процесів загалом. У статті Р. Луцика конкретизовано основні етапи виникнення та поширення львівських бібліотек, а також подано аналіз передумов, які цьому сприяли.

Автор відзначав: «Вже в дуже віддалених часах, в XVI–XVII вв., формуються у Львові перші зв'язки таких культурних центрів, як бібліотеки. Очевидно, ці бібліотеки-ембріони були дуже далекі від бібліотек в нинішньому значенні того слова, як під оглядом своїх фондів та організації праці, так під оглядом свого соціального та культурного значення. Все ж таки факт залишається фактом, що бібліотеки виникали та що вони відігравали деяку, хоч і обмежену, роль в рості соціальної та національної свідомості місцевого населення та в його боротьбі проти поневолення» [8, арк. 1].

Роман Луцик розпочав свій ретроспективний огляд з історії виникнення першої бібліотеки у Львові при Ставропігійському братстві, яка діяла всі часи існування братства та увійшла згодом до складу Ставропігійського музею, а з 1939 р. зберігається у Львівському історичному музеї. Він також зазначив, що в XVI ст. виникла бібліотека при Онуфріївському монастирі, який став осередком початку книгодрукування в Україні. Перша згадка про бібліотеку Онуфріївського монастиря належить до XVI ст. Історична колекція цієї бібліотеки 1940 р. увійшла до складу Львівської бібліотеки Академії наук УРСР. Р. Луцик писав, що поряд із бібліотеками при Онуфріївському монастирі, які згодом перейшли під протекторат Львівської Ставропігії, діяли бібліотеки при католицьких церквах та монастирях, «яких при старій шляхетській Польщі було тут доволі багато» [8, арк. 2]

Не оминув увагою Р. Луцик історію створення бібліотеки при Львівському університеті ім. Яна Казимира, відзначаючи, що наприкінці XVIII ст. у колах передової галицької інтелігенції почали проявлятися більш прогресивні тенденції та течії, які суттєво вплинули і на розвиток бібліотечної справи.

На зламі XVIII–XIX ст. починають поставати ідеї створення нових бібліотек. Австрійська монархія, яка на той період володіла Східною Галичиною, намагалася просувати освітні та культурні реформи в її центрі – Львові. Таким чином, за сприяння Габсбургів у Галичині було створено також бібліотеку при Технічній школі (згодом – бібліотека Політехнічного інституту).

Аналізуючи зміст статті, неможливо оминати згадки про організацію ще однієї книгозбірні, а саме – Педагогічної бібліотеки. Створена за наказом колишньої Кураторії Львівської Шкільної Округи і відкрита для публічного користування 1 лютого 1926 р., вона 1934 р. отримала повну офіційну назву «Державна центральна педагогічна бібліотека Львівського шкільного округу у Львові» («Państwowa Centralna Biblioteka Pedagogiczna Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego we Lwowie»), книгозбірня мала невеликі фонди та не отримувала належної опіки з боку Польської держави. За таких обставин, бібліотеки, очевидно, не могли задовольнити зростаючі вимоги читачів, тому деякі організації розпочали почали засновувати приватні бібліотеки.

1817 р. зусиллями бібліофіла, історика, літературознавця Юзефа Максиміліана Оссолінського було організовано велику, як на ті часи, бібліотеку, звану популярно Оссолінеум, в основу якої лягли закуплені Оссолінським ще у XVIII ст. рештки бібліотек ліквідованих тоді монастирів. Оссолінеум скомпонував цінну збірку і згодом став «основним культурно-науковим осередком» Львова.

Для дослідників розвитку бібліотечної справи Галичини цінність становлять наведені Р. Луциком відомості про виникнення бібліотек при найбільших наукових товариствах другої половини XIX ст. – Галицько-руській Матиці, «Народно-му Домі» та Науковому товаристві ім. Т. Шевченка, які за змістом своїх фондів були потужними книгозбірнями м. Львова.

Автор звернув увагу також і на такі важливі аспекти, як налагодження належного функціонування бібліотек загалом, та обслуговування читачів. Зокрема, він відзначив, що бібліотеки користувалися переважно алфавітними каталогами, що не давало змоги розкрити фонди вповні і головню «зробити їх доступними для читачів». Адже «каталогів для читачів або зовсім не було, або були в зачаточному стані, так що потреб читачів ніяк задоволити не могли». Він також наголосив на потребі облаштування читальних залів, визначення належного часу для праці читачів, оптимальної роботи відділу абонементу, а також організації процесу керування читанням, зокрема формування «книжково-ілюстративних виставок, які би рекомендували читачам ті чи інші потрібні їм книжки» [8, арк. 5]. Р. Луцик не оминув у своїй праці і такого важливого бібліотечного процесу, як поповнення фондів бібліотек шляхом одержання обов'язкового платного примірника друкованих видань, купівлі літератури в книжкових магазинах, книгообміному з бібліотеками та іншими науковими установами.

Важливим для дослідників історії бібліотечної справи є фрагмент статті, присвячений характеристиці «сучасного стану» бібліотек у Львові. Р. Луцик відзначив, що «на кінець 1956 року у Львівській тільки області нараховувалось 1062 масові бібліотеки з книжковим фондом у 5 міл. 517 тис. одиниць. Ці бібліотеки обслуговувались 1087 платними працівниками. Не гірше представляється справа з науковими, технічними та спеціальними бібліотеками. Кількість їх на кінець 1956 року виражалась цифрою 482 з книжковим фондом у 6 млн. 880 тис. одиниць та штатом кваліфікованих працівників у 443 чол.» [8, арк. 8]. При цьому він зауважував, що «на досягнутому не можна зупинитись. Попереду ще багато нерозв'язаних проблем і невирішених завдань, які вимагатимуть чимало послідовної та наполегливої праці» [8, арк. 10].

Сфера наукових зацікавлень Р. Луцика не обмежувалася лише історичною періодизацією розвитку і функціонування бібліотек Львова, а й містила детальний аналіз фонду відділу рідкісної книги, яким він керував упродовж 24 років. Змістовні результати свого дослідження Р. Луцик вмістив у ще одній віднайденій нами статті «Фонди відділу рідкісної книги» [10]. Вказана праця належить до цінного неопублікованого наукового доробку Р. Луцика та зберігається у відділі рукописів. Варто зазначити, що період наукової діяльності та керівництва Р. Луцика супроводжувався нав'язуванням з боку радянської влади пропагандистських засад, отож стародруковані видання не потрапляли як об'єкт у пріоритетні напрями досліджень.

Науковець вперше систематизував та проаналізував цінний фонд кириличних та латинських стародруків, а також раритетні видання XIX–XX ст., що зберігалися у відділі рідкісної книги. З максимальною наполегливістю та точністю Р. Луцик описував найбільшу у книгосховищах Львова колекцію першодруків.

Висновки. Джерельною базою для активної бібліотечної й бібліографічної діяльності Р. Я. Луцика став бібліотечний фонд відділу рідкісної книги найбільшого фондозберігача стародрукованих видань Львова – ЛННБ України ім. В. Стефаника. Історія створення відділу, основні аспекти якої відтворено в нашій статті, характеристика його фонду, діяльність низки працівників, зокрема попередниці Р. Луцика на займаній посаді – Є. Куркової, важливий досвід бібліотечної праці керівника відділу рідкісної книги у 1950–1974 рр. дають змогу зорієнтуватися у надзвичайних історико-культурних вартостях цього важливого наукового підрозділу ЛННБ України імені В. Стефаника. Саме в архівних матеріалах бібліотеки вдалося віднайти цінні неопубліковані праці Р. Луцика, які дозволяють вирізнити особливості фондів стародрукованих видань та оцінити їх не лише як історичне надбання, а й як вагому джерельну базу для дослідників української бібліотечної справи.

Список бібліографічних посилань

1. Дзюбан Р. Культурні цінності установ Львова у 1939–1953-х рр.: переміщення і втрати. Львів, 2020. 344 с.
2. Зінько О. Дослідження книжкових пам'яток – пріоритетний напрям професійної діяльності Р. Я. Луцика. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 28. С. 431–441.
3. Зінько О. Р. Я. Луцик – організатор фондів відділу рідкісної книги Львівської бібліотеки АН УРСР (1950–1973). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника*. 2009. Вип. 1 (17). С. 432–444.
4. Качур І. Б. Колекція інкунабул Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника: провенієнційний огляд. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2018. Вип. 10 (26). С. 3–31.
5. Колосовська О. Відділ рідкісної книги: формування та організація фондів. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2010. Вип. 4. С. 400–425.
6. Луцик Р. Я. Інкунабули Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника Академії наук УРСР. Львів, 1974. 30 с., 8 іл. («До 400-річчя книгодрукування на Україні»).
7. Луцик Р. Я. Про один рідкісний друк XVI ст. *Скарбниця знань*. Львів, 1972. С. 106–108.
8. Луцик Р. Я. Розвиток бібліотечної справи у Львові. *ЛННБ України ім. В. Стефаника*. Відділ рукописів. Фонд 218. 14 арк.
9. Луцик Р. Я. Слов'янські стародруки XVI–XVIII ст. у фондах Львівської бібліотеки Академії наук УРСР. *Бюлетень: Досвід роботи*. Львів. 1951. № 1. С. 39–50.
10. Луцик Р. Я. Фонди відділу рідкісної книги. *ЛННБ України ім. В. Стефаника*. Відділ рукописів. Ф. 9. Спр. 2632. 9 арк.
11. Особова справа. *ЛННБ України ім. В. Стефаника*. Архів. Оп. 3-ос. Од. зб. 203. Арк. 151–213.
12. Пояснювальна записка до виробничого плану відділу рідкісної книги на 1950 рік. *ЛННБ України ім. В. Стефаника*. Архів. Оп. 1. Од. зб. 309. Арк. 3–4.
13. Річний звіт про стан і роботу Кабінету рідкісної книги Львівської Бібліотеки Академії Наук УРСР за 1950 рік. *ЛННБ України ім. В. Стефаника*. Архів. Оп. 1. Од. зб. 310. 6 арк.
14. Славянские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: Описание книг, хранящихся в ГПБ СССР/ Сост. С. О. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотарь. Киев, 1958. 267 с.

References

1. Dziuban, R. (2020). *Kulturni tsinnosti ustanov Lvova u 1939–1953-kh rr.: peremishchennia i vtraty* [Cultural Values of Lviv Institutions in 1939–1953: Displacement and Losses]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Zinko, O. (2011). Doslidzhennia knyzhkovykh pamiatok – priorytetnyi napriam profesiinoi diialnosti R. Ya. Lutsyka [Research of book monuments is a priority direction of professional activity of R. Y. Lutsyk. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 28, 431-441. [In Ukrainian].

3. Zinko, O. (2009). R. Ya. Lutsyk – orhanizator fondiv viddilu ridkisnoi knyhy Lvivskoi biblioteki AN URSS (1950–1973) [R. Y. Lutsyk – organizer of the funds of the rare book department of the Lviv Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (1950–1973)]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka*, 1 (17), 432-444. [In Ukrainian].

4. Kachur, I. B. (2018). Kolektsiia inkunabul Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka: provenientsiinyi ohliad [Collection of incunabula of V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine: provincial review]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka*, 10 (26), 3-31. [In Ukrainian].

5. Kolosovska, O. (2010). Viddil ridkisnoi knyhy: formuvannia ta orhanizatsiia fondiv [Department of rare books: formation and organization of funds]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka*, 4, 400-425. [In Ukrainian].

6. Lutsyk, R. Ya. (1974). Inkunabuly Lvivskoi naukovoï biblioteki im. V. Stefanyka Akademii nauk URSS [Incunabula of the Lviv Scientific Library named after V. Stefanyk of the Academy of Sciences of the USSR]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

7. Lutsyk, R. Ya. (1972). Pro odyñ ridkisnyi druk XVI st. [About one rare printing of the XVI century]. In *Skarbnytsia znan*, 106-108. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

8. Lutsyk, R. Ya. Rozvytok bibliotechnoi spravy u Lvovi [Development of librarianship in Lviv]. (Fund 218. Unit. 195). *Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine*. Rare Book Department. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. Lutsyk, R. Ya. (1951). Slovianski starodruky XVI–XVIII st. u fondakh Lvivskoi biblioteki Akademii nauk URSS [Slavic old printed books of XVI–XVIII centuries in the funds of Lviv Library of the Academy of Sciences of the USSR]. *Biuletyn: Dosvid roboty*, 1, 39-50. [In Ukrainian].

10. Lutsyk, R. Ya. Fondy viddilu ridkisnoi knyhy [Funds of rare books department]. (Fund 9. Unit. 2632). *Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine*. Rare Book Department. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

11. Osobova sprava [Personal file]. (Description 3. Fund 203). *Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine*. Arkhiv. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

12. Poiasniuvalna zapyska do vyrobnychoho planu viddilu ridkisnoi knyhy na 1950 rik [Explanatory note to the production plan of the rare book department for 1950]. (Description 1. Fund 309). *Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine*. Arkhiv. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

13. Richniy zvit pro stan i robotu Kabinetu ridkisnoi knyhy Lvivskoi Biblioteki Akademii Nauk URSS za 1950 rik [Annual report on the state and work of the Cabinet of Rare Books of the Lviv Library of the Academy of Sciences of the USSR for 1950]. (Description 1. Fund 310). *Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine*. Arkhiv. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

14. Petrov, S. O., Byriuk, Ya. D., & Zolotar, T. P. (Comps.). (1958). Slavianskie knihi kyrillovskoi pečati XVI–XVIII vv.: Opykanie knih, khrianiashchykhisia v HPB URSS [Slavonic books of Cyrillic printing of XVI–XVIII centuries: Description of books stored in the GPB of the Ukrainian SSR]. Kiev, Ukraine. [In Russian].

Oksana Zinko,

<https://orcid.org/0000-0002-3906-7339>,

Head of the Rare Book Department,

Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine

«LIBRARIANS NEED TO LOOK AT THE PAST OF LIBRARIES AND FOCUS THEIR VISION ON THE FUTURE»: ACTUALISATION OF PROFESSIONAL EXPERIENCE OF ROMAN LUTSYK

The purpose of the article is to study and analyze the library work of Roman Lutsyk, whose professional activity is closely connected with Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, as well as to introduce into scientific circulation and reveal the important content of his unpublished works preserved in the Library's Manuscripts Department. **Research methods.** To achieve the goal, a number of scientific approaches and methods were used –

theoretical, micro-historical, systemic approaches, methods of analysis and synthesis, historical-bibliographic, historical, logical, biographical, source studies, archival studies, etc. **The scientific novelty** consists in establishing special features of the professional experience of Roman Lutsyk as the librarian, bibliographer and book critic. **Conclusions.** The active library and bibliographic activity of Roman Lutsyk was based on library collections of the Rare Book Department of Vasyl Sytefanyk National Scientific library of Ukraine in Lviv as the largest keeper of old printed publications in the city. The Rare Books Department's history, which main aspects are reproduced in our article, the characteristics of its collections, the activities of a number of employees, in particular of Yevheniya Kurkova, the predecessor of Roman Lutsyk in the position, the important experience of the library work of the head of Rare Books Department in 1950–1974 make it possible to navigate in the extraordinary historical and cultural values of this important scientific unit. Valuable unpublished works of Roman Lutsyk preserved among archival materials in the Library, made it possible to distinguish the features of old print collections and to evaluate them not only as a historical asset, but also as an important source for researchers of Ukrainian librarianship.

К е у о r d s: Roman Lutsyk, history of librarianship, rare books department, Vasyl Stefanyk National Library of Ukraine, library collection, professional experience.

Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine (Lviv, Ukraine)
Lysenko str. 14, Lviv, 79008, Ukraine
e-mail: zinko_oks@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022 р.

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ. ІННОВАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕСУРСІВ І ПОСЛУГ»

4–6 жовтня 2022 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулася щорічна Міжнародна конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг». Організаторами конференції виступили Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інформаційно-бібліотечна Рада Національної академії наук України, Асоціація бібліотек України.

У зв'язку із воєнним станом у країні конференція проходила у змішаному форматі і лише у секційному режимі.

Бібліотечно-інформаційний комплекс: сучасні пріоритети організації та управління

4 жовтня 2022 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» відбулося засідання секції «Бібліотечно-інформаційний комплекс: сучасні пріоритети організації та управління». У його роботі взяли участь учені та спеціалісти українських бібліотек, наукових установ, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Державної науково-технічної бібліотеки України, викладачі закладів вищої освіти (Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне), Інституту ринку та економіко-екологічних досліджень (м. Одеса), Харківського національного університету радіоелектроніки); фахівці мережі Національної академії наук України (Інституту хімії високомолекулярних сполук НАН України, Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона); голови редакційних колегій (головні редактори) провідних фахових часописів («Бібліотечний вісник», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук», «Інтегровані комунікації», «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика») та ін. Загалом до оприлюднення було заявлено 54 доповіді.

Відкрила засідання генеральна директорка НБУВ, докторка історичних наук, професорка, член-кореспондентка НАН України, заслужена діячка науки і техніки

України **Л. А. Дубровіна**. Вона привітала учасників зібрання і наголосила, що в умовах повномасштабних воєнних дій бібліотеки України вирішують важливі завдання – реалізують місію задоволення суспільних потреб у знаннях та інформації, самовіддано працюють на Перемогу у цій наджорстокій війні. Розкриваючи різні аспекти діяльності НБУВ, доповідачка наголосила на важливості функціонування інформаційно-аналітичного ресурсу «БІЖЕНЦІ ТА ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ | REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS» (nbuv.gov.ua/nowar), створеного Національною юридичною бібліотекою України у співпраці з Інститутом інформаційних технологій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Було акцентовано увагу на консолідації зусиль фахівців головної наукової бібліотеки держави на інформаційній підтримці наукових досліджень українських учених, на якісному виконанні власних планових науково-дослідних робіт. На завершення Л. А. Дубровіна побажала учасникам конференції плідної роботи, результативних дискусій, знаходити сили, натхнення для реалізації нових цілей і задумів.

Радник Президії Національної академії наук України, почесний генеральний директор НБУВ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України **О. С. Онищенко** у доповіді «Проблеми гармонізації інновацій і традицій у бібліотечних ресурсах і сервісах» порушив питання: впливу інформаційних революцій на бібліотечну сферу; цифровізації бібліотек; гармонізації бібліотечних ресурсів і сервісів; зближення бібліотек, архівів і музеїв на цифровій основі; формування цифрової компетентності у бібліотечних працівників, ролі бібліотек в інформаційному забезпеченні реалізації Програми «Цифрова Європа». Сучасна інформаційна революція, яка є рушієм цифровізації суспільства, на переконання доповідача, владно вимагає і цифровізації всього внутрішньо бібліотечного життя. У наш час успішною може бути лише організація з суцільно цифровізованою структурою. Тим більше це важливо для бібліотек, які за призначенням покликані бути провідниками цифровізації. Саме аналітично-експертною продукцією бібліотеки підвищують нині свою привабливість для користувачів і шанувальників. Тому фонд бібліотеки дедалі більше повинен перетворюватися на упорядковану, комплексну, багату змістом цифрову і оцифровану базу даних, з якої було б нескладно взяти фактологічну, довідкову, реферативну і аналітичну інформацію на відповідний запит. Пора всю бібліотечну логістику вибудовувати на цифровій основі.

Заступник генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, керівник Служби інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **В. М. Горовий** окреслив завдання наукової бібліотеки в стратегічних комунікаціях глобального інформаційного простору, які органічно пов'язані з комунікаціями регіональними. Доповідач наголосив, що стратегія, обрана кілька десятиліть тому Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, на ефективне використання електронних ресурсів виявилася далекоглядною і особливо актуальною в наш час. Цифрова практика та електронні інформаційні ресурси – важливий сьогодні інструмент управління, дієвий чинник розвитку інфоресурсів, підвищення творчого потенціалу українського суспільства.

Перший блок доповідей висвітлював інформаційно-комунікаційну діяльність під час воєнного стану в Україні та роботу закордонних установ і організацій із підтримки нашої держави. Тут варто виокремити виступи завідувачки кафедри інформаційних комунікацій факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка, докторки наук із соціальних комунікацій **О. В. Григоревської** («Проектна підтримка культурного та освітнього секторів України Європейською комісією») і професорки кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, головної бібліотекарки відділу лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, докторки наук із соціальних комунікацій, доцентки **О. М. Збанацької** («Тезаурус зафіксованих зруйнованих об'єктів культурної спадщини України»).

Розглядаючи ресурс «Зруйнована культурна спадщина України», О. М. Збанацька проаналізувала наявні в базі даних об'єкти, виокремила основні предметні комплекси і сформований предметний покажчик, який надає повнішу картину зруйнованих об'єктів культурної спадщини. Доповідачка наголосила, що війна завдає дедалі більшої шкоди усім сферам нашого життя, включаючи культурну спадщину. В Україні знищуються пам'ятники, археологічні пам'ятки, бібліотеки, музеї, архіви, комплекси промислової спадщини, старі та нові житлові квартали, міські простори тощо. Наразі, відзначила дослідниця, збір доказів злочинів росіян проти української культурної спадщини триває. Міністерство культури та інформаційної політики України верифікує доказову базу для подальшого її використання у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі.

Професорка Школи інформації Інституту Пратта (Нью-Йорк, Сполучені Штати Америки), докторка філософії в галузі інформаційних наук **Ірене Лопатовська** представила доповідь «Збирання історій, допомога спільнотам, збереження спогадів: від академії до бібліотечної практики». Вона ознайомила присутніх із результатами дослідження, що спиралося на напівструктуровані інтерв'ю, проведені в Zoom із 27 українськими підлітками віком 10–18 років, стосовно їх поточного досвіду, пов'язаного зі змінами, спричиненими війною. Зокрема, у фокусі дослідження були емоційна реакція підлітків на зміни, спричинені війною, стратегія подолання негативних змін та роль інформаційних технологій у підтримці нових реалій підлітків. Доповідачка підкреслила, що записування бібліотеками усних історій може сприяти реалізації таких цілей, як допомога в подоланні колективної травми, спричиненої війною в Україні, та колективне запам'ятовування через створення електронних архівів усних історій. Було також наголошено на актуальності налагодження взаємодії бібліотек із психологічними службами допомоги для забезпечення психологічної підтримки своїх користувачів, організації зустрічей і клубів усних історій як форм психологічного розвантаження.

Консультантка з регіональних рішень Clarivate (Сполучені Штати Америки), кандидатка біологічних наук, старша наукова співробітниця **І. О. Тихонова** виголосила доповідь «Формування стратегії наукової діяльності установи за даними Web of Science та In Cites», під час котрої було представлено (<https://www.dropbox.com/s/333umvkms914d4x/NBUV.pdf?dl=0>), яким чином бібліотекарі можуть покращити показники своєї установи, долучитися до формування та втілення стратегії розвитку.

Дослідниця акцентувала увагу на тому, що публікаційна діяльність установи відображає не лише отримані результати, але й дає можливість оцінити наявну співпрацю, стан фінансування, визначити пріоритетні напрями діяльності, потенційні точки зростання. Повне представлення даних про публікаційну діяльність є запорукою подальшого коректного аналізу як самої установи, так і керівних структур, грантових агенцій чи потенційних партнерів. Проте, часті перейменування наукових установ, їх велика різноманітність в подальшому негативно позначається на їх коректному аналізі. Сьогодні багато закордонних установ зацікавлені у співпраці з Україною, і тому презентація досягнень установи є дуже важливою. Бібліотекарі як фахівці з інформаційних ресурсів і знавці біографії установи можуть не лише долучатися до створення та корекції профілю установи (колекції назв, що трапляється у публікаціях у міжнародній наукометричній базі Web of Science), але й проводити аналіз діяльності установи, формувати звіти, допомагати науковцям визначати кращі потенційні співпраці, або грантові агенції як за допомогою даних Web of Science Core Collection, так і аналітичної системи In Cites, яка розраховує більше 70 абсолютних та нормалізованих показників. І. О. Тихонова повідомила, що Компанія Clarivate на знак підтримки України припинила комерційну діяльність у Російській Федерації, закрила офіс у Москві і продовжила безкоштовний доступ усім українським установам до Web of Science Core Collection до кінця 2022 р.

Значна кількість доповідей була сконцентрована на темі інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек в умовах воєнного стану. Це, зокрема, «Відкрита наука та освіта: нові реалії діяльності бібліотек в умовах кризових явищ» (**Г. В. Шемасва**, професорка кафедри документознавства та української мови Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «ХАІ», докторка наук із соціальних комунікацій, професорка); «Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану» (**Ю. В. Новальська**, головна бібліотекарка науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого).

Як слушно наголошувалось у доповіді «Інноваційні трансформації в Україні в умовах євроінтеграції» (**М. В. Іванова**, наукова співробітниця відділу теорії та історії бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, **Н. Г. Білінець**, молодша наукова співробітниця відділу теорії та історії бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського), останні геополітичні виклики для України істотно посилили актуальність розвитку національної наукової системи підтримки знань та інновацій. Для того, щоб національна наука приносила максимальну користь майбутній післявоєнній економіці необхідна системна перебудова її відносин. Адже саме оптимальна комбінація системи безпеки, науки, освіти та бізнесу забезпечують ефективну трансформацію передових технологій, створюють реальні передумови для розвитку сильної, конкурентоздатної економіки.

Другий блок доповідей був присвячений питанням визначення, нормативного забезпечення та розроблення показників соціальної ефективності діяльності бібліотек у контексті розвитку електронної комунікації. Першою цю тему порушила директорка Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка історичних наук **О. М. Василенко** («Соціальна ефективність бібліотечної діяльності в умовах розвитку електронної комунікації»).

Доповідачка наголосила, що інноваційне навантаження, яке несе в собі цифровізація суспільства, спонукає провідні наукові бібліотеки країни до поглиблення трансформаційних процесів в організації своєї роботи, до формування суспільного сприйняття бібліотеки як провідного соціального інституту в сфері науки, освіти, культури, як активного суб'єкта інформаційно-комунікаційної діяльності. При карантинних обмеженнях під час пандемії COVID-19, а в Україні ще й в умовах воєнного стану, економічної нестабільності в державі очікувати на позитивну динаміку в показниках ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності загалом не доводиться. Однак, на думку доповідачки, показники соціальної ефективності, які характеризують аспекти діяльності бібліотеки, що забезпечуються електронною комунікацією, можуть все-таки бути відносно стабільними у разі нормальної роботи локальної та Інтернет-мережі.

Провідні фахівці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського присвятили свої виступи визначенню сучасних пріоритетів в організації та управлінні бібліотечно-інформаційним комплексом, висвітленню актуальних завдань бібліотечного виробництва в Україні: **Є. М. Білько**, наукова співробітниця сектору національного бібліотечного ресурсу відділу комплектування бібліотечних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, **І. О. Шульга**, молодша наукова співробітниця сектору національного бібліотечного ресурсу відділу комплектування бібліотечних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського («Сучасний стан формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими періодичними виданнями»); **А. М. Головащук**, наукова співробітниця відділу науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського («Періодичні видання в контексті бібліографічних досліджень»); **В. В. Горєва**, вчена секретарка Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка історичних наук («Вчена рада в системі управління діяльністю бібліотечно-інформаційного комплексу»); **О. З. Клименко**, завідувачка відділу наукових видань Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка історичних наук, доцента («Актуальні тренди видавничої діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу»); **Т. М. Коваль**, заступниця генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка історичних наук, **Л. О. Туровська**, наукова співробітниця сектору універсального підсобного фонду і каталогів відділу комплексного бібліотечного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського («Електронна виставкова діяльність: методологічний підхід та інтерактивні можливості»); **Т. Л. Кулаковська**, старша наукова співробітниця відділу науково-методичної роботи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка історичних наук («Бібліотека наукової установи Національної академії наук України як інформаційний центр: традиційне та інноваційне»); **О. В. Леонова**, молодша наукова співробітниця сектору міжнародного книгообміну відділу іноземного комплектування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського («Книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими установами та бібліотеками Федеративної Республіки Німеччина у сучасних реаліях»);

С. М. Масловська, наукова співробітниця відділу теорії та історії бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського («Бібліотечна періодика (20–30-х років ХХ ст.) як джерело досліджень становлення бібліотекознавства в Україні»); **М. Г. Санакуєв**, старший науковий співробітник відділу оперативної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидат філософських наук («Інформаційна асиметрія в умовах гібридної війни»); **О. Л. Сокур**, завідувачка відділу науково-методичної роботи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка наук із соціальних комунікацій («Відкрита освіта: зарубіжний досвід та українська перспектива»); **Г. І. Солоїденко**, провідна наукова співробітниця відділу науково-методичної роботи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця («Бібліотеки як надійні навігатори у веб-просторі»); **О. Г. Яковенко**, завідувачка відділу теорії та історії бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка історичних наук і **С. О. Сарнавська**, молодша наукова співробітниця відділу організації та обслуговування основним фондом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського («Колекційні зібрання як об'єкт фондознавчих досліджень») та ін.

Присутні з підвищеним інтересом (судячи з активності в чаті) сприйняли ґрунтовні аналітичні виступи провідної наукової співробітниці відділу теорії та історії бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, докторки наук із соціальних комунікацій, професорки **Т. Ю. Гранчак** («Професійні компетентності фахівців бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті розвитку системи наукових комунікацій») і професорки кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, докторки історичних наук, професорки **Т. В. Новальської** («Наукова конференція як платформа співпраці наукових установ»).

Т. Ю. Гранчак обґрунтувала необхідність нових професійних компетентностей бібліотечних фахівців у контексті розвитку системи наукових комунікацій, акцентувала увагу присутніх на розвитку комплексу функцій предметного бібліотекаря, на проблемах підготовки таких фахівців в умовах динамічного зростання інформаційних потоків. Адже сьогодні, наголосила дослідниця, поряд із традиційними для бібліотекаря компетентностями – каталогізацією, класифікацією, індексацією, роботою із запитами та навчанням користувачів – дослідники окреслюють нові, пов'язані з розвитком цифрового середовища, зміною ролей бібліотечного працівника. В умовах подальшої цифровізації процесів наукової комунікації функції предметного бібліотекаря наближаються до завдань куратора даних, що засвідчує формування запиту на підготовку предметного куратора даних або предметного бібліотекаря даних (subject data librarian), для якого, з огляду на його інтеграцію в дослідницький процес, постає завдання опанування мінімальними знаннями з певних предметів (наукових спеціальностей) та їх доповнення цифровими компетентностями, насамперед – розумінням управління даними досліджень.

Спираючись на статистичні дані Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі» (2018–2022), яка з

2018 р. щорічно організовується двома провідними кафедрами КНУКІМ за участю науковців, фахівців бібліотек, архівів, музеїв, видавництв, інформаційних установ і громадських організацій, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, викладачів профільних закладів вищої освіти, аспірантів, студентів, Т. В. Новальська розкрила потенціал наукової конференції як потужної платформи співпраці між науковими установами та окремими науковцями. Адже учасники конференції, як відзначила доповідачка, висвітлюють не тільки теоретичні напрацювання, а й практичний досвід розв'язання нагальних питань розбудови інформаційної, бібліотечної, архівної справи держави на сучасному етапі, визначають конкретні шляхи подолання найгостріших проблем вітчизняної культури, представляють кращий світовий досвід та новації, розробляють рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення діяльності бібліотек, архівів інших закладів культури, освіти, документно-інформаційних установ. Здійснений аналіз засвідчив, що під час проведення таких заходів удосконалюються процеси інтеграції у науці, з'являються перспективні напрями досліджень, відбувається зацікавлений обмін новими оригінальними ідеями, розробляються заходи щодо втілення їх у практику, розбудову бібліотечної галузі.

Яскравою демонстрацією правомірних висновків Т. В. Новальської став великий блок доповідей про пріоритети, актуальні тренди та стратегії галузевої вищої освіти в Україні, серед яких слід виокремити: «До питання підготовки фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: виклики сьогодення» (**В. В. Добровольська**, професорка кафедри культурології та міжкультурних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, провідна наукова співробітниця відділу теорії та історії бібліотечної справи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, докторка наук із соціальних комунікацій, доцентка); «Домінанти підготовки фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»» (**Н. А. Бачинська**, завідувачка кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, кандидатка педагогічних наук, доцентка); «Сучасна вища освіта в цифрову епоху» (**В. В. Касьян**, доцент кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат філософських наук, доцент); «Взаємодія – ключовий чинник якісної підготовки фахівців спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»» (**Н. А. Бойчук**, старша викладачка кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв) та ін. Як аргументувала Н. А. Бойчук, конгломерат напрацьованих теоретичних аспектів та набутого півстолітнього практичного досвіду ефективної підготовки фахівців для бібліотечно-інформаційної сфери України в сучасних умовах несприятливих зовнішніх впливів трансформується в якісну підготовку здобувачів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» через оптимальну реалізацію активізації партнерської взаємодії викладачів Київського національного університету культури і мистецтв на всіх рівнях освіти.

Про оптимальні шляхи інтеграції у науково-освітньо-культурний простір, чільні напрями розвитку бібліотечної справи як надійного базису побудови незалежної суверенної України йшлося у доповідях: «Впровадження електронних інформаційних

ресурсів у робочі процеси відділу бібліотекознавства» (**В. М. Мудроха**, завідувачка відділу бібліотекознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, кандидатка наук з соціальних комунікацій, старша дослідниця); «Науково-дослідна діяльність – пріоритетний напрям Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України» (**Л. М. Татарчук**, заступниця директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, кандидатка історичних наук, **І. С. Бородай**, заступниця директора з наукової роботи Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, докторка історичних наук, професорка); «Використання національного транслітераційного стандарту ДСТУ 9112:2021 в інформаційному забезпеченні бібліотечної роботи» (**М. О. Вакулєнко**, провідний бібліотекар відділу спеціальних видів документів Державної науково-технічної бібліотеки України, кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник); «Кадрова політика як чинник розвитку сучасної бібліотечної установи» (**Г. В. Колоскова**, провідна бібліотекарка Комунального закладу культури «Дніпровські міські публічні бібліотеки», докторка філософії); «Бібліотеки і адаптивне повторне використання будівель» (**Л. С. Прокопенко**, головна бібліотекарка науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, кандидатка історичних наук, доцентка) та ін.

Окремим блоком були представлені доповіді, в яких розкривався кращий досвід провідних бібліотек світу, аналізувалися актуальні тенденції розвитку інформаційних установ в умовах цифровізації за кордоном: «Інноваційний менеджмент в ЕТН-бібліотеці в Цюріху» (**Г. І. Безпала**, молодша наукова співробітниця відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського); «Стратегія та підходи до обслуговування користувачів національних бібліотек Європи (на прикладі Британської бібліотеки та Королівської бібліотеки Данії)» (**Н. В. Дмитрієва**, молодша наукова співробітниця відділу організації та обслуговування основним фондом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського); «Академічні журнали Польщі в системі наукової комунікації» (**С. В. Дзюбич**, молодша наукова співробітниця відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського); «Штучний інтелект у бібліотечній практиці: зарубіжний досвід» (**Л. М. Дем'янюк**, старша наукова співробітниця відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидатка історичних наук) та ін.

Учасники секційного засідання онлайн і в чаті взяли активну участь в обговоренні виголошених доповідей, переважна більшість з яких супроводжувалася презентаціями.

Оксана Клименко,
завідувачка відділу наукових видань Інституту бібліотекознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидатка історичних наук, доцентка

Цифрові бібліотечні технології організації знань

6 жовтня 2022 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» Інститут інформаційних технологій НБУВ провів тематичну секцію «Цифрові бібліотечні технології організації знань», котра зібрала майже 30 учасників. Захід об'єднав спеціалістів у галузі інформаційних технологій та бібліотекознавства з Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, наукових установ Національної академії наук України. Загалом було заслухано п'ять доповідей, тематика яких концентрувалася на питаннях ефективної організації електронних знанневих ресурсів, перспектив розвитку дослідницьких інфраструктур та сервісів підтримки досліджень, продуктивної участі сучасної бібліотеки у цифрових наукових комунікаціях.

Засідання секції відкрила директорка Інституту інформаційних технологій НБУВ, докторка наук із соціальних комунікацій **К. В. Лобузін**а доповіддю, присвяченою новим технологіям організації знанневих ресурсів у НБУВ, зокрема, удосконаленому користувачькому інтерфейсу реферативної бази даних «Україніка Наукова». Доповідачка презентувала нові пошукові можливості та засоби представлення інформації в РБД: систематизацію записів на основі Рубрикатора НБУВ, ідентифікацію рефератів за сталими ID-номерами, формування масивів реферативних записів за галузевим принципом у 4 кластери, що відповідають серіям Українського реферативного журналу «Джерело» і покликані в перспективі стати його електронною версією. К. В. Лобузін а наголосила на перспективності розробок систем управління науковою інформацією та сервісів підтримки досліджень на базі наукових бібліотек, що було проілюстровано власними напрацюваннями ІТ НБУВ: інформаційним порталом «Наука України: доступ до знань» та бібліотечним порталом НАН України LibNAS UA.

Доповідь заступника директора Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, члена-кореспондента НАН України, доктора технічних наук **А. А. Крючина** стосувалася нових технологічних можливостей аналітики публікаційної активності українських учених із використання РБД «Україніка Наукова». Дослідник презентував пілотну версію пошукової системи «Бібліотека наукометрії». Базована на алгоритмічних можливостях Manticore Search, обрана система вирізняється високою швидкістю, ефективним пошуком як за допомогою традиційних SQL-запитів для структурованих даних, так і для неструктурованих даних на основі JSON-запитів. Поточний пошуковий апарат системи дає змогу на матеріалі РБД «Україніка Наукова» (понад 800 тис. записів) та репозитарію arXiv.org (відкритий архів понад 2,1 млн наукових публікацій та препринтів) виявляти закономірності, тенденції розвитку окремих галузей досліджень та взаємозв'язки окремих понять. Доповідач відзначив, що наразі система дає змогу аналізувати динаміку і взаємозв'язки окремих понять, зокрема, семантичних сутностей «Автори» і «Ключові слова». Можливості використання реферативної бази було продемонстровано на прикладі проведення наукометричного аналізу розвитку інформатики в Україні за останні роки: виявлено дослідницькі галузі, які демонстрували стабільне зростання, що проявлялося у збільшенні кількості публікацій, захисті дисертацій, проведених конференцій тощо.

У доповіді, присвяченій бібліотечним порталам знань, завідувач відділу наукового формування національних реферативних ресурсів Інституту інформаційних технологій НБУВ, кандидат наук із соціальних комунікацій **С. С. Гарагуля** охарактеризував діяльність бібліотек у контексті розвитку е-інфраструктур управління дослідницькою інформацією. Зокрема, було проаналізовано Концепцію Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур, яка окреслює завдання технологічного оновлення та євроінтеграції української науки на 2021–2026 рр. Бібліотеки є органічними учасниками цих процесів оскільки вже тривалий час оперують е-інфраструктурами, створюючи та розвиваючи власні цифрові ресурси, сервіси підтримки досліджень. Дослідник наголосив, що з точки зору прагматичних витрат зусиль та ергономічності доступу до ресурсів оптимальним у бібліотечному середовищі є портальний підхід, тобто управління високоінтегрованими сховищами даних. Розглянувши проекти дослідницьких інфраструктур на кшталт European Open Science Cloud, European Research Area, LIBER Europe, С. С. Гарагуля відзначив позитивний досвід участі наукових бібліотек як інтеграційних ланок усіх складників е-інфраструктур. Окремо наголошувалося на важливості використання реферативних ресурсів (зокрема РБД «Україніка Наукова») як високосемантизованих текстових масивів, котрі допомагають виявляти нові знання та зв'язки у сховищах даних, непридатних через надмірний обсяг інформації для релевантного алгоритмічного аналізу. Реферативний сегмент інформації при цьому слугує когнітивним ядром бібліотечного порталу й ресурсною базою для здійснення інтелектуального аналізу тексту й видобутку нових знань, що містяться у наукових текстах імпліцитно.

Доповідь наукової співробітниці відділу інформаційно-комунікаційних технологій Інституту інформаційних технологій НБУВ, докторки філософії з філології **О. І. Вощенко** була присвячена формуванню е-колекції «Репресована література», що в рамках е-бібліотеки «Україніка» представляє матеріали колишнього спецфонду при НБУВ у форматі оцифрованих документів із науковим супроводом (опис колекції, створення тематичних анотацій та атрибуція системою пов'язаних рубрик). Дослідниця розкрила непростий шлях повернення проскрибованої літератури до читача. Було вивчено 8 книг шифрів формату А3 по 145 сторінок кожна (сумарно 1160 сторінок) орієнтовно за 1932–1933 рр. й виявлено кілька видів частот повторюваних приміток про вилучення примірників з основного фонду. У кожен акт працівники бібліотеки вносили від 1 до 47 шифрів книжок; прізвища авторів густо замальовані чорнилом – часто їх неможливо дешифрувати, проте в більшості випадків прочитання доступне. В актах на вилучення найбільше книг Миколи Хвильового і Майка Йогансена. За словами О. І. Вощенко, проаналізовані джерела неспростовно свідчать про діяльність цензурного апарату щодо книг українських авторів переважно періоду «Розстріляного Відродження». На жаль, подальша доля більшості видань після їхнього вилучення з фондів НБУВ лишається наразі нез'ясованою.

Завідувач відділу наукового опрацювання документів та каталогізації Державної науково-технічної бібліотеки України **О. Ю. Кузнєцов** презентував технологію напівавтоматичного конвертування інформаційних ресурсів паперового каталогу до фонду мікрофільмованих дисертацій за 1979–1989 рр. у формат записів бібліотечних баз даних. Проект, який отримав назву «ККДД» (аббревіатура від «Каталог кандидатських і докторських дисертацій»), розроблено у вигляді інтернет-сторінки для створення

бібліографічних записів у напівавтоматичному режимі на базі РНР 7.1. За підсумками конвертування створено окрему сторінку для пошуку дисертацій на сайті ДНТБ України. На запити віддалених користувачів щодо надання тексту дисертації виконується платна послуга зі сканування фрагмента документа згідно чинного законодавства, завдяки чому колекція ККДД поступово стає повнотекстовим електронним ресурсом ДНТБ України.

Учасники секційного засідання були однакові у думці, що актуальним викликом сьогодення для наукової бібліотеки є імплементація новітніх тенденцій і засобів організації електронної інформації, пристосування управління знаннями ресурсами до власних технологічних циклів, широке та плідне залучення бібліотек до діяльності цифрових комунікаційних платформ. Бібліотечні портали знань як спосіб комплексної організації електронних ресурсів установи викликали жвавий інтерес у присутніх.

Активне обговорення доповідей учасниками секції – запорука включення проблематики заходу в широкий бібліотекознавчий дискурс.

Катерина Лобузінa,

директорка Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
докторка наук із соціальних комунікацій,
старша наукова співробітниця

Сергій Гарагуля,

завідувач відділу наукового формування національних реферативних ресурсів
Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидат наук із соціальних комунікацій

Людмила Коновал,

завідувачка відділу технологій електронного науково-інформаційного обслуговування
Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидатка наук із соціальних комунікацій

Електронні ресурси бібліотек як складова інформаційної основи сучасного національного розвитку

5–6 жовтня 2022 р. у рамках роботи Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» відбулось онлайн-засідання секції «Електронні ресурси бібліотек як складова інформаційної основи сучасного національного розвитку». Для оприлюднення було подано доповіді 32 учасників секції, серед яких – провідні фахівці Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ, Національної юридичної бібліотеки НБУВ, Інституту архівознавства НБУВ, аспіранти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Доповідачі розглянули широкий спектр актуальних питань комплексного використання потенціалу сучасного інформаційного простору в контексті розвитку електронних ресурсів бібліотек як важливого складника сучасного національного розвитку.

Роботу секції відкрив заступник генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, керівник Служби інформаційно-аналітичного

забезпечення НБУВ, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **В. М. Горовий**, який зосередив увагу на визначенні місця і ролі бібліотек у стратегічних комунікаціях. Доповідач підкреслив, що становлення глобального інформаційного простору вимагає наукового осмислення нових реалій бібліотечної діяльності, визначення подальшого вектора розвитку і внесення відповідних змін у підходи до організації роботи, матеріально-технічного, кадрового забезпечення сучасних бібліотек.

Керівниця Національної юридичної бібліотеки НБУВ, докторка наук із соціальних комунікацій **Ю. М. Половинчак** і молодший науковий співробітник відділу обслуговування інформаційними ресурсами Національної юридичної бібліотеки НБУВ **А. В. Бергелський** у співповіді проаналізували теоретичну базу реалізації проєктів із формування електронних ресурсів бібліотек. Доповідачі підкреслили важливість популяризації пам'яток права у фондах і колекціях бібліотек, що визначається їхнім світоглядним впливом, науковим, освітнім, просвітницьким потенціалом. Оцифрування таких документів та включення їх до цифрових колекцій характеризує діяльність провідних світових бібліотек, розширює користувацький доступ до пам'яток права, формує розуміння тяглості історичного розвитку, спадковості правової культури, включеності національного надбання у світовий контекст.

Завідувач відділу політологічного аналізу СІАЗ НБУВ, доктор політичних наук, доцент **М. Б. Закіров** зазначив, що становлення інформаційного суспільства суттєво актуалізувало явище «інформаційної безпеки особистості». Інформація сьогодні стає основою ефективного розвитку людини. Водночас пропорційно зростають і деструктивні можливості використання інформації. Дослідник підкреслив, що одним із головних чинників інформаційної безпеки особистості є критичне мислення та усвідомлена громадянська позиція, здатність користувачів соціальних мереж до самостійної оцінки отриманої інформації. Не менш важливим шляхом покращення інформаційної безпеки особистості виступає підвищення загального рівня правової культури громадян у сфері інтернет-комунікації, відповідальне ставлення до персональних даних і системи їх захисту.

Підвищений інтерес в учасників засідання викликали доповіді завідувачки відділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів НЮБ НБУВ, кандидатки наук із соціальних комунікацій **Т. П. Дубас**, завідувачки відділу обслуговування інформаційними ресурсами НЮБ НБУВ, кандидатки історичних наук, доцентки **С. Г. Закірової**, наукової співробітниці аналітично-прогностичного відділу НЮБ НБУВ, кандидатки наук із соціальних комунікацій **О. О. Пестрецової**, молодшої наукової співробітниці аналітично-прогностичного відділу НЮБ НБУВ **Л. П. Чернявської** та інших доповідачів. Презентації виступів учасників секційного засідання були представлені у Facebook. Проведення конференції в онлайн-режимі, зумовлене об'єктивними обставинами, не вплинуло на традиційно високу якість роботи секції.

Марат Закіров,

завідувач відділу політологічного аналізу
Служби інформаційного-аналітичного забезпечення
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
доктор політичних наук, доцент

Трансформація українського книгознавства: до 100-річчя Українського наукового інституту книгознавства

На засіданні секції «Трансформація українського книгознавства: до 100-річчя Українського наукового інституту книгознавства» (5 жовтня) було винесено 20 доповідей від 22 учасників. Найактивнішу участь у заході взяли науковці відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства НБУВ.

Робота секції розпочалась відкриттям експозиції видань Українського наукового інституту книгознавства (УНІК, 1922–1936) та Інституту книгознавства НБУВ (ІК НБУВ) (2015–2022). Екскурс в історію УНІК, характеристику його наукового доробку здійснила директорка створеного у 2015 р. Інституту книгознавства НБУВ, докторка історичних наук, професорка **Г. І. Ковальчук**. Вона виокремила основні наукові напрями, які розробляв УНІК: історія вітчизняної книги, мистецтво української книги, історія української періодики, національна бібліографія, а також дослідження взаємопов'язаного комплексу «книга – читач» з акцентом саме на вивчення читачів. Доповідачка наголосила на аналогіях, які яскраво проглядаються між обвинуваченнями українських книгознавців на початку 1930-х років в українському буржуазному націоналізмі і фашизмі та подіями 2022 р. – нападом Російської Федерації на Україну з обвинуваченнями в націоналізмі та метою «денацифікації» України. Вчена коротко охарактеризувала основні етапи розвитку українського книгознавства, визначила головні книгознавчі школи сьогодення, окреслила стан сучасної книгознавчої науки в Україні, основні напрями досліджень, наявні проблеми, а також презентувала видання Інституту книгознавства НБУВ.

Порушена тема знайшла своє продовження у доповідях, присвячених українським книгознавцям, котрі співпрацювали з УНІК, чиї імена свого часу були незаслужено забуті. Насамперед йшлося про жінок, які наполегливо й плідно працювали на книгознавчій та бібліотекознавчій ниві. Справила враження на присутніх емоційна доповідь **Л. А. Поперечної**, головної бібліотекарки Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, редакторки Української бібліотечної енциклопедії. Вона стосувалася діяльності Ганни Натанівни Марголіної, чие життя було пов'язане з розвитком дитячих бібліотек; дослідженнями дитячої книги, питаннями дитячого читання (очолювала провідну дитячу бібліотеку Києва у 20-х роках минулого століття). Доповідачка підкреслила, що світогляд Ганни Марголіної як бібліотекарки-педагогині сформувався під впливом ідей Дори Доброї – засновниці Київської приватної дитячої бібліотеки, де працювала Г. Марголіна. Як дослідниця вона сформувалася саме під впливом ідей УНІКу, зі співробітниками якого вона тісно співпрацювала над реалізацією завдань Кабінету вивчення книги й читача. Л. А. Поперечна розкрила не тільки біографію Г. Марголіної, але й коротко охарактеризувала її наукові праці, які тепер є бібліографічними раритетами. Серед слайдів електронної презентації доповіді була й фотографія Ганни Натанівни, віднайдена завідувачкою відділу формування та використання газетних фондів НБУВ Н. М. Носкіною.

Про дарчі написи на примірниках видань УНІК, які зберігаються у фонді Національної історичної бібліотеки України – А. Іванової-Артюхової, С. Маслова, П. Попова та інших, йшлося у виступі завідувачки науково-дослідного відділу стародруків, цінних та рідкісних видань цієї бібліотеки **С. М. Смирнової**. Доповідачка розповіла не лише про дарувальників, але й про осіб, яким були подаровані книжки. Серед них – такі особистості, як Борис Володимирович Якубський (1889–1944) – літературознавець, професор Київського інституту народної освіти, викладач Вищого музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка. Працював у Літературно-історичному товаристві при ВУАН, входив до складу Комісії для видавання пам'яток новітнього українського письменства ВУАН, був співробітником Київської філії Інституту літератури ім. Т. Шевченка, одним з основоположників соціологічного методу в українському літературознавстві. Присутні виявили значний інтерес до репрезентованої знахідки з фондів Національної історичної бібліотеки України – відбитку з першого тому «Трудів Українського наукового інституту книгознавства» – «Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.» (1926) – праці С. І. Маслова «Етюди з історії стародруків», подарованої Олексію Опанасовичу Дмитрієвському (1856–1929), історичу церкви, візантиністу, досліднику грецької палеографії та книгарства, автору описів грецької богослужбової літератури. С. М. Смирнова також розповіла про дарунок від П. М. Попова Якову Ісаковичу Бердичевському (1932), відомому бібліофілу, книгознавцю, колекціонеру і досліднику екслібрисів.

У контексті історії УНІК старша наукова співробітниця відділу стародруків і рідкісних видань ІК НБУВ, кандидатка філологічних наук **О. Ю. Курганова** представила нереалізований проєкт С. І. Маслова, викладений в архівному документі «Інструкція до складання «Збірника присвят та передмов з українських друкованих видань XVI–XVIII ст.». Доповідачка ознайомила присутніх із фотокопією цього документа, звернула увагу на особисті виправлення Сергія Івановича з точною вказівкою дати, коли це виправлення відбулося.

З особливою увагою аудиторія вислухала виступ молодшої наукової співробітниці відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ **Л. М. Деменко**. 7–9 вересня цього року в Австрійській національній бібліотеці (Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung) у Відні вона навчалася в Літній школі безпеки колекцій Консорціуму європейських дослідницьких бібліотек (Collection Security Summer School 2022 Consortium of European Research Libraries). Доповідачка детально розповіла про роботу Австрійської національної бібліотеки стосовно безпеки цінних фондів. На відміну від наших бібліотек, книгозховище у Відні розташоване під землею на глибині 50 метрів. Читальні зали облаштовані камерами спостереження з різних ракурсів.

Низка доповідей була присвячена результатам практичних досліджень, які проводять співробітники відділів – структурних підрозділів Інституту книгознавства НБУВ. Зокрема, досвідом використання електронного контенту при вивченні стародруків на прикладі львівських видань П. Щербича 1581 р. (повнотекстовими електронними копіями друкованих видань та рукописів, відомостями з електронних каталогів, даними антикварних аукціонів) поділилась завідувачка відділу стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ, кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця **Н. П. Бондар**. Вона підкреслила, що використання ресурсів Інтернету

значно розширює можливості дослідників, в обіг вводяться нові, іноді оригінальні й незвичні ресурси, які надають нові матеріали для досліджень.

Молодша наукова співробітниця цього ж відділу **А. В. Бондарчук** присвятила свій виступ рідкісним виданням політичних творів українського громадського діяча, політика, адвоката, видавця, журналіста, дипломата, депутата Австрійського парламенту та Галицького сейму Л. Цегельського. Доповідачка звернула увагу присутніх на працю «Не освободителка, а потисница на народите (Как Русия «освобождает» Украина)» (София: Изд. на Союза за освобождение на Украина, 1914. 44, [4] с., карта; шифр зберігання Р 5317). Основна думка автора праці, яка не втратила актуальності й сьогодні, полягає в тому, що саме Україна може стати муром проти російської навали на Балкани, на всю Європу загалом. Також було продемонстровано етнографічну карту України болгарською та німецькою мовами, з кордонами, заявленими делегацією Української народної республіки на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. У ці кордони входили Кубань, Белгородська область та частина міст сучасної Білорусі. Основним критерієм належності цих територій до України була наявність там української етнічної більшості, зафіксованої переписами та етнографічними картами.

Авторських змін у редакціях проповідей Й. Галятовського стосувалася доповідь наукової співробітниці відділу стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ, кандидатки філологічних наук **О. В. Максимчук**. Дослідниця продемонструвала порівняльний аналіз проповідей на Різдво Й. Галятовського з першого і третього (тобто останнього прижиттєвого) видань «Ключа розуміння» (Київ, 1659 та Львів, 1665) на предмет виявлення авторських текстових правок, редагувань, доповнень. Доповідачка переконливо довела, що проповідник свідомо вніс зміни і доповнення до первісного тексту, прагнучи розширити свій виклад, більш аргументовано довести постульовані тези і представлені християнські догмати. Як пересвідчилися присутні, третє видання праці Й. Галятовського навіть візуально більше за кількістю сторінок, а досить обсягові додані фрагменти у проповідях львівського видання є теоретизуваннями автора на богословські теми (до прикладу, значно розширено розмисли про покарання за співучасть у чужому гріху, про дітей, котрі спокутують провини батьків, чи натхненників злочину і тих, хто його покриває).

Про україніку у виданнях громадянського друку на прикладі твору «Письма из Малороссии, писанныя Алексѣемъ Левшинымъ» розповіла молодша наукова співробітниця відділу стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ, кандидатка історичних наук **О. В. Петренко**. Вона підкреслила, що цей етнографічно-літературний твір майбутнього державного діяча Російської імперії, історика, письменника, етнографа О. І. Левшина, хоч і написаний крізь призму імперської цензури (як усі видання громадянського друку), проте він пронизаний захопленням та любов'ю до описаних земель. Дослідниця охарактеризувала (стан та особливості оправи, провенієнції тощо) п'яти примірників видання, які зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства НБУВ у двох колекційних фондах – «Видання громадянського друку» і «Рідкісні видання», а також процитувала найбільш цікаві висловлювання О. І. Левшина, які не втратили актуальності й сьогодні.

Старша наукова співробітниця відділу стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ, кандидатка історичних наук **Ю. К. Рудакова** присвятила свій виступ худож-

ньому оздобленню видань друкарні Львівського єзуїтського колегіуму. Було охарактеризовано заставки, кінцівки, ініціальні літери, форти, гравюри, виливні прикраси тощо. Доповідачка визначила 10 груп ініціалів (загалом у примірниках НБУВ видань друкарні Львівського єзуїтського колегіуму їх виявлено 69), які за розмірами (висота–ширина), характером зображення та часом використання можуть становити комплекти (не враховуючи трьох ініціалів різних розмірів, які не увійшли до жодної групи).

Про книжки з провенієнціями роду Сулим доповіла старша наукова співробітниця відділу стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ, кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця **І. О. Ціборовська-Римарович**. Вона розповіла про синів п'ятого переяславського полковника Семена Івановича Сулими, детально описала герб представників цього козацько-старшинського роду, а також поінформувала присутніх про стародруки з гербовим суперекслібрисом, розміщеним на верхніх кришках оправ, які були виявлені у фонді відділу. Дослідниця зауважила, що у 1919 р. до Всенародної Бібліотеки України (тепер НБУВ), серед іншого, надійшли родові архіви, зокрема архів Сулимів-Войцеховичів. Разом із документами могли надійти і книжки сулимівської приватної бібліотеки. Два рукописи і 29 стародруків із провенієнціями, які засвідчують їхню приналежність Христофорові Сулимі, зберігаються у фонді відділу рідкісної книги Наукової бібліотеки Харківського університету імені В. Каразіна. На переконання І. О. Ціборовської-Римарович, книги з роду Сулими можуть знаходитися і в інших відділах НБУВ, і в інших бібліотеках. Відшукати їх можна тільки завдяки провенієнціям. Представлені доповідачкою факти не лише вводять у науковий обіг інформацію про примірники стародруків із провенієнціями роду Сулим, але й додають відомості про книжкову культуру України у XVIII – на початку XIX ст.

Отже, історико-книгознавчий напрям досліджень, що ґрунтується на вивченні конкретних джерел – книжкових пам'яток із ретроспективних бібліотечних фондів, залишається провідним, притаманним книгознавчим студіям у великих бібліотеках держави. Водночас заявлені на секцію доповіді свідчать і про інші книгознавчі напрями і проблеми, зокрема читачезнавство як міждисциплінарна галузь знань; питання викладання книгознавства у фахових закладів вищої освіти; застосування УДК для класифікації рукописів, стародруків та рідкісних видань минулого тощо.

Галина Ковальчук,

директорка Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
докторка історичних наук, професорка

Тетяна Мяскова,

старша наукова співробітниця
відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидатка історичних наук

Архівна та рукописна наукова спадщина: традиції та перспективи формування, дослідження, цифровізаційні виклики

5 жовтня 2022 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» відбулося засідання секції «Архівна та рукописна наукова спадщина: традиції та перспективи формування, дослідження, цифровізаційні виклики». У її роботі взяли участь науковці Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД), Інституту архівознавства НБУВ (ІА НБУВ), Інституту рукопису НБУВ (ІР НБУВ), Інституту народознавства НАН України, Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (ЛННБ України імені В. Стефаника), Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України (ННСГБ НААН), Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. На обговорення було представлено 30 наукових доповідей з актуальних питань архівознавства, археографії, книгознавства, джерелознавства та історії науки.

З привітальним словом до учасників секційного засідання звернулася генеральна директорка НБУВ, докторка історичних наук, професорка, член-кореспондентка НАН України, заслужена діячка науки і техніки України **Л. А. Дубровіна**. Вона наголосила на важливій ролі архівних установ у збереженні національних історико-культурних пам'яток, зокрема, архівної та наукової спадщини під час складних умов воєнного стану, побажала плідної роботи науковцям і співробітникам архівної галузі.

У вступному слові завідувач відділу археографії ІА НБУВ, доктор історичних наук, старший науковий співробітник **А. І. Шаповал** зазначив, що у представлених на конференцію наукових доповідях знайшли відображення актуальні проблеми трансформації архівної галузі та діяльності архівних установ у добу розвитку цифрових інформаційних технологій, удосконалення нормативно-правового регулювання та науково-методичного забезпечення архівів, проаналізовано європейські засади діяльності архівних установ, означено виклики, які виникли у зв'язку з російсько-українською війною.

З доповіддю «Наукові архівні комплекси: тенденції і проблеми розвитку» на засіданні виступив радник Президії НАН України, почесний генеральний директор НБУВ, академік НАН України, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **О. С. Онищенко**. Він проаналізував проблеми формування і функціонування архівних комплексів, зокрема наукових, у сучасних умовах, визначив роль цифровізації у збагаченні архівного ресурсу і сервісу, розкрив синергетичні наслідки зближення архівних комплексів із бібліотечними і музейними, висвітлив процес перетворення системи архівних комплексів у різновид Великих Баз Даних, окреслив інноваційну модель архівознавства та професію архівознавця як сплав наукознавства, історії науки, низки спеціальних історичних дисциплін, цифрових інформаційних технологій. Доповідач наголосив, що архівна справа переживає найбільшу за весь період свого існування трансформацію, оскільки небувалими масштабами зростає документний ресурс, головним чином, за рахунок цифрових і оцифрованих матеріалів. За призначенням весь документний потік має зосередитися

в архівах і завдання полягає в тому, щоб подолати відставання сервісної практики від ресурсного потенціалу. Доповідь О. С. Онищенко стимулювала учасників зібрання до жвавого обміну думками з приводу запропонованих у виступі шляхів подальшого інтегрування головних зберігачів і розробників історичних, наукових, культурних джерельних ресурсів архівів-музеїв-бібліотек.

Завідувач відділу документознавства УНДІАСД, кандидат історичних наук **Ю. С. Ковтанюк** свій виступ присвятив аналізу нормативно-правового та методичного забезпечення архівного зберігання документів в електронній та цифровій формах. Він розглянув склад документів в електронній та цифровій формах, що приймаються на архівне зберігання, проаналізував нормативно-правове регулювання та методичне забезпечення архівного зберігання таких документів, окреслив технологічні проблеми, пов'язані з процесом архівного зберігання електронних документів, а також визначив кроки, необхідні для вирішення проблем комплектування, обліку та постійного зберігання цифрових аудіовізуальних документів, документів в електронній формі особового походження та електронних інформаційних ресурсів в архівних установах, торкнувся досвіду зберігання електронних документів у країнах Європи і світу. Присутні виявили підвищений інтерес як до поданої доповідачем інформації, так і до поставлених завдань, пов'язаних із вирішенням проблем зберігання документів в електронній та цифровій формах. Аудиторія одностайно висловила за необхідність удосконалення технологічних чинників зберігання електронних документів, за більш активне впровадження європейського досвіду у процес зберігання електронних інформаційних ресурсів у вітчизняних архівних установах.

Завідувачка відділу технологічного забезпечення архівної справи УНДІАСД, кандидатка історичних наук **Л. В. Дідух** звернула увагу учасників секційного засідання на методику оцифрування аудіовізуальних документів Національного архівного фонду. Вона окреслила основні результати прикладного наукового дослідження теоретичних та методичних засад оцифрування аудіовізуальних документів у державних архівах України, запропонувала алгоритм дій під час оцифрування аналогових кіно-, відео-, фотодокументів і технологічні особливості оцифрування аудіовізуальних документів.

У доповіді директорки ІА НБУВ, кандидатки історичних наук, старшої наукової співробітниці, заслуженої працівниці культури України **Л. М. Яременко** порушувалися проблеми, які виникли в діяльності наукових архівів в умовах воєнного стану. Було розкрито особливості та головні завдання архівних підрозділів НАН України у період воєнного стану в Україні, проаналізовано результати їхньої роботи за першу половину 2022 р. Доповідачка зазначила, що в умовах активних воєнних дій на значній частині території країни особливої ваги набуває місія архівних працівників – захист і збереження національного наукового надбання. Першочергового вирішення потребують і питання евакуації працівників, організації їх праці за межами визначеного робочого місця, налагодження комунікації з ними та їхньої психологічної підтримки. Відзначено, що значну допомогу в здійсненні необхідних робіт Україні надають зарубіжні інституції, зокрема, наукові, архівні, бібліотечні, музейні міжнародні організації, національні академії наук. Після оперативних заходів стосовно захисту людей і документів постало питання відновлення життєдіяльних архівних процесів в умовах воєнного стану. Першими практичними кроками діяльності наукових архівів після Перемоги, як було наголошено у доповіді, мають бути: моніторинг стану приміщень архівів,

архівосховищ, збереженості фондів; перевірка наявності документів, особливо тих, які перебували під окупацією, адже там, крім фізичного знищення документів, можливі й загрози втрати документів через їх викрадення і вивезення агресором.

З особливим інтересом учасники засідання вислухали доповідь молодшої наукової співробітниці відділу архівознавства і документознавства ІА НБУВ **О. В. Березовської** «Документування роботи наукових експедицій з фіксації свідчень жертв російсько-української війни на визволених територіях Чернігівської області у 2022 р.». Доповідачка висвітлила заходи з формування, фондування та описування усноісторичних джерел із дослідження подій російської окупації територій Чернігівської області у лютому–квітні 2022 р., що проводилися в рамках дослідницького проєкту «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2014–2022 рр.: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання» науковою групою, до якої входили українські науковці-волонтери з різних науково-дослідних установ (Інституту всесвітньої історії НАН України, Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф Державного агентства України з управління зоною відчуження, Національного музею історії України тощо). О. В. Березовська репрезентувала документи, які було зібрано під час роботи наукових експедицій до Чернігова та населених пунктів Чернігівської області: оригінали щоденників жителів, які фіксували своє повсякдення під час блокади та окупації; стенограми записів свідчень чернігівчан; фотодокументи, надані жителями, що відображають важкий побут воєнного часу; світлини, зроблені науковцями під час експедицій, на яких зафіксовано стан руйнації об'єктів культурної спадщини, осель, інфраструктури та злочинів, вчинених окупаційною армією РФ. Окремий блок становлять слайди, фото, на яких зафіксовано учасників наукових експедицій, їхня робота в польових умовах із респондентами.

Воєнні дії Росії проти України спонукали дослідників до наукового аналізу ідеологічних чинників, відображених у рукописних пам'ятках, які зумовили ворожу поведінку агресора. Провідна наукова співробітниця відділу фондів рукописної спадщини ІР НБУВ, докторка історичних наук, професорка **Н. А. Шип** у своєму виступі розглянула еволюцію від есхатологічної ідеології «Третій Рим» до месіансько-політичної – «Москва – Третій Рим» та її застосування у новітній історії Росії. А старша наукова співробітниця відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ, кандидатка історичних наук **М. А. Філіпович** проаналізувала образ «ворога» у «Волинському короткому літописі».

Старша наукова співробітниця відділу архівознавства і документознавства ІА НБУВ, кандидатка історичних наук **Л. Ф. Приходько** поділилася результатами дослідження нормативно-правових актів Європейського Союзу, які регулюють охорону і збереження аудіовізуальної спадщини, а саме, звернула увагу на їхню структуру, функції, роль у законодавчому забезпеченні культурної політики ЄС, розбудові єдиного європейського культурного простору.

Старша наукова співробітниця відділу архівознавства і документознавства ІА НБУВ, кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця **О. М. Загорєцька** присвятила свою доповідь аналізу чинників, які зумовлюють розроблення нового типового нормативного документа з організації діловодства для юридичних осіб НАН України.

У низці виступів йшлося про документні джерела, на яких ґрунтується діяльність науково-дослідних установ НАН України. Завідувачка відділу історії академічної науки ІА НБУВ, кандидатка історичних наук **Г. В. Індиченко** репрезентувала історичну реконструкцію міжнародного наукового співробітництва НАН України за щорічними звітами Академії наук 1961–1965 рр. Джерела до історії створення фундаментального академічного видання «Повне зібрання творів Т. Г. Шевченка в десяти томах» у 1919–1964 рр. проаналізувала старша наукова співробітниця відділу історії академічної науки ІА НБУВ, кандидатка філософських наук **О. І. Вербіцька**. Завідувачка відділу архівознавства і документознавства ІА НБУВ, кандидатка історичних наук **О. В. Січова** на основі документів, які відклалися в архівних фондах НБУВ та Архіві Президії НАН України, висвітлила діяльність Кабінету для вивчення єврейської радянської літератури, мови та фольклору АН УРСР, його співпрацю з Єврейським антифашистським комітетом, вказала на досягнення установи напередодні її ліквідації.

У спільній доповіді науковців Інституту рукопису НБУВ – завідувачки відділу кодикології та кодикографії, кандидатки історичних наук **О. П. Бодак**, завідувачки відділу джерелознавства, кандидатки історичних наук **Т. В. Коваль**, завідувачки відділу фондів рукописної спадщини, кандидатки історичних наук **І. С. Корчемної**, директорки ІР НБУВ, кандидатки історичних наук, старшої наукової співробітниці **О. П. Степченко** – було розкрито методикку наукового описування архівних документів особового походження, які зберігаються у фондах ІР НБУВ, розглянуто основні аспекти експертизи цінності та критерії оцінки документів особового походження.

На секційному засіданні були широко представлені доповіді з дослідження комплексу джерел біографічного, наукового та культурного характеру діячів української науки і культури: докторантка ННСГБ НААН України, кандидатка економічних наук, доцентка **І. О. Бояринова** висвітлила наукову спадщину М. М. Очаповського; головна наукова співробітниця відділу науково-методичної роботи та реферування ННСГБ НААН, докторка історичних наук, професорка **І. О. Демуз** на основі виявлених документів відтворила родинну біографію Сокальських; старша наукова співробітниця відділу археографії ІА НБУВ, кандидатка історичних наук **О. І. Ємчук** дослідила маловідомі біографічні документи про О. М. Боголюбова; старший науковий співробітник відділу археографії ІА НБУВ, кандидат історичних наук **С. М. Кіржаєв** проаналізував маловідомий документ із життя В. І. Вернадського у Києві; наукова співробітниця відділу археографії ІА НБУВ **І. Г. Кіржаєва** розкрила склад та джерельний потенціал фотодокументів М. Ф. Кашенка у фондах ІА НБУВ; старша наукова співробітниця відділу джерелознавства ІР НБУВ, кандидатка історичних наук **І. В. Клименко** репрезентувала архівну спадщину М. С. Грудницької; наукова співробітниця відділу археографії ІА НБУВ **М. С. Коломієць** інформувала про документи з науково-педагогічної діяльності в особовому архіві Ю. М. Шевченка; наукова співробітниця відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України, кандидатка мистецтвознавства **Т. В. Куцир** розкрила зміст щоденників польових досліджень К. І. Матейко; старша наукова співробітниця відділу археографії ІА НБУВ, кандидатка історичних наук **А. А. Майстренко** дослідила склад та інформаційний потенціал документів особового архівного фонду Г. Г. Гнесіна; наукова співробітниця відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника, кандидатка

історичних наук **І. В. Олексів** представила архів М. М. Мундяк-Мольнар як джерело вивчення славістичних студій в Україні; молодша наукова співробітниця відділу історії академічної науки ІА НБУВ **К. А. Папакіна** розглянула приватне листування Е. Г. Співака як джерело з вивчення його життя та наукової діяльності під час Другої світової війни та повоєнні роки; завідувач відділу археографії ІА НБУВ, доктор історичних наук, старший науковий співробітник **А. І. Шаповал** дослідив листи до М. Г. Холодного, які відклалися в особовому архівному фонді вченого в ІА НБУВ; за матеріалами особового фонду П. Г. Тичини наукова співробітниця відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ, кандидатка історичних наук **Л. А. Петрушко** проаналізувала інформаційний потенціал аркушів використання архівних документів.

Традиційно значну увагу співробітники ІР НБУВ приділили дослідженню рукописних і друкованих пам'яток XVII–XVIII ст. Огляд конволютів XVII ст. із фондів ІР НБУВ уперше було подано у спільній доповіді старшої наукової співробітниці відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ, кандидатки історичних наук **Т. А. Добрянської** і молодшої наукової співробітниці відділу джерелознавства ІР НБУВ **Ю. Б. Дудки**. Кодикологічний опис та археографічний аналіз книги-архіву Микільського Пустинного монастиря XVIII ст. представила старша наукова співробітниця відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ, кандидатка історичних наук **С. В. Сохань**. Мовні особливості українського перекладного збірника XVII ст. з фондів ІР НБУВ проаналізувала старша наукова співробітниця відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ, кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця **О. А. Іванова**.

У спільній доповіді старшої наукової співробітниці відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ, кандидатки історичних наук, старшої наукової співробітниці **О. М. Гальченко** і старшої наукової співробітниці відділу рукописів і стародруків Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького, кандидатки історичних наук **С. В. Зінченко** було розглянуто стан вивчення та перспективи дослідження книжкових застібок на оправах українських кодексів Середньовіччя та Ранньомодерної доби.

Проблеми функціонування архівної галузі, діяльності архівних наукових установ і збереження архівної та рукописної наукової спадщини, які знайшли відображення у доповідях, викликали інтерес в учасників секційного засідання, що зумовило їх професійне обговорення в рамках конструктивного діалогу. Враховуючи необхідність проведення подальших реформ в архівній сфері у період розвитку цифрових інформаційних технологій, розширення можливостей інтегрування вітчизняних архівних установ у європейський архівний простір, подолання проблем, які виникли в діяльності архівів у зв'язку з російсько-українською війною, учасники зібрання висловилися за розширення заходів, спрямованих на нормативно-правове, науково-методичне, матеріальне, технологічне забезпечення архівних установ. Саме вони сприятимуть ефективній діяльності архівів із формування та дослідження спадщини української науки і культури.

Андрій Шаповал,
завідувач відділу археографії Інституту архівознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник

Музична культура і музичні фонди бібліотек та архівів в умовах сьогодення

Засідання секції «Музична культура і музичні фонди бібліотек та архівів в умовах сьогодення» у рамках щорічної Міжнародної наукової конференції Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» відбулося 5 жовтня 2022 р.

До роботи секції долучилися фахівці з музикознавства, музичного джерелознавства, кіномистецтва, архівної справи, бібліографії, історії та культурології, музейної справи тощо. Загалом – 31 учасник-доповідач, 18 із них приєдналися до засідання, яке відбувалося на цифровій платформі Zoom. Крім того, онлайн-слухачами конференції були 6 співробітників відділу музичних фондів, які через війну в Україні, розв'язану Росією, не змогли бути присутніми очно, викладачі та студенти Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

В оприлюднених доповідях порушувалися питання історії та розвитку музичної культури України і зарубіжжя, збереження музичних фондів бібліотек та їх популяризації у світі, дослідження джерел українського музичного мистецтва, а також мистецької спадщини української діаспори, атрибуції музичних пам'яток, вивчення аудіовізуальних документів, українського пісенного фольклору тощо.

Робота секції розпочалася коротким вступним словом завідувачки відділу музичних фондів Інституту книгознавства НБУВ, кандидатки мистецтвознавства **Л. В. Івченко**, яка окреслила коло питань, що пропонувалися до обговорення, обґрунтувала їх актуальність, наголосила на необхідності та суспільній значущості цифрової трансформації пам'яток музичної культури, котрі зберігаються у різних бібліотеках та архівах, зокрема й у відділі музичних фондів ІК НБУВ, подякувала Збройним силам України за можливість проводити зібрання та побажала учасникам плідної і цікавої роботи.

Доцентка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв України, докторка мистецтвознавства, доцентка **О. Л. Зосім** виступила з доповіддю «Конфесійні виміри українського різдвяного духовно-пісенного репертуару», в якій порушені питання трансформації, якої зазнали тексти давніх та нових різдвяних пісень в «Українському євангельському співанику». Під час свого виступу, який супроводжувався цікавою презентацією різних співаників, доповідачка наголосила на важливості створення окремої джерельної бази для унікальних пісенних книг XVIII–XIX ст. та підкреслила їхню значущість у музикознавчих дослідженнях. При обговоренні доповіді ідею створення спеціальної бази даних пісенних книг активно підтримала професорка кафедри теорії музики Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка, докторка мистецтвознавства **О. А. Шуміліна** (Львів–Донецьк), яка підкреслила необхідність оцифрування співаників, а також комплектів поголосників із партесними концертами, які зберігаються в ІР НБУВ. На її думку, якщо ці комплекти будуть оцифровані, ними зможуть скористатися більше дослідників, а це додасть до репертуарного матеріалу хороших колективів нові, ще досі невідомі, твори, а отже, збагатить музичну спадщину і музичну культуру України. Пропозицію підтримали усі присутні.

У своїй доповіді «Супрасльські кантики як зразок рукописної збірки партесних концертів XVII століття» продовжила тему музичної культури XVII–XVIII ст. професорка кафедри теорії музики Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка, докторка мистецтвознавства **О. А. Шуміліна**. Вона розповіла про опрацювання збірки супрасльських кантиків, що важливо для розуміння церковно-співацьких традицій Київської митрополії кінця XVII ст. Унікальність цієї збірки полягає у тому, що вона віддзеркалює рівень розвитку багатоголосого церковного співу і може слугувати маркером тогочасного церковно-музичного життя, проливає світло на особливості комплектації минулих партесних збірників і вказує на надзвичайно широкий спектр застосованих текстів, що охоплюють різні богослужбові жанри річного кола церковних відправ – це ірмоси, стихири, кондаки, псалми, причасні та багато іншого. Доповідь викликала жваву дискусію, яка вилилась у обговорення питань розвитку богослужбової музики в Україні. О. А. Шуміліна подарувала відділу музичних фондів НБУВ першу книгу спільного українсько-польського проекту, де вона виступила у ролі дослідника і укладача: «Супрасльські кантики кінця XVII століття – пам'ятка василіянської церковної музики: у 3-х т., 2-х кн. / реконструкція, набір нотних текстів і дослідження О. Шуміліної; наук. ред. Ю. Ясіновський; т. 1, кн. 1: Факсиміле супрасльських кантиків. Транскрипція партитури» (Львів: Український католицький університет, 2022. 960 с. Історія української музики: джерела, вип. 28; Серія «Київське християнство», т. 27, кн. 1).

З актуальною темою «Етичне вчення Григорія Сковороди та особистісно-орієнтована психологія XX ст.» виступила професорка Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, докторка мистецтвознавства, доцентка **Т. В. Гусарчук**. Оскільки 2022-й є ювілейним роком великого українського філософа, а також співака, музиканта, композитора, доповідь була присвячена саме йому. На підставі вивчення творів та епістолярію великого вченого Т. В. Гусарчук виокремила важливі положення етичного вчення Григорія Сковороди, провела паралелі між уявленнями геніального українського мислителя про людину, мету і шляхи її вдосконалення та ідеями видатних представників особистісно-орієнтованої психології XX ст. Доповідачка підкреслила важливість порушеного нею аспекту для поглибленого розуміння гуманістичного вчення філософа, відзначила, що нині, коли Україна стикається з неосяжною розумом і серцем антигуманністю нашого підступного ворога, вчення Григорія Сковороди виявляється напрочуд актуальним і може допомогти українцям у їхньому духовному збагаченні на шляху до омріяної Перемоги.

Професорка Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (Івано-Франківськ), докторка мистецтвознавства, професорка **Г. В. Карась** у доповіді «Цифрові бібліотеки Польщі – джерело для вивчення життєдіяльності діячів української музичної культури» ознайомила слухачів із різними фондами електронних бібліотек Польщі, де знаходиться інформація про тих українських діячів музичної культури, які працювали для зміцнення зв'язків українського і польського народів. Розповіла про документи та періодичні видання, котрі збагачують українське мистецтвознавство маловідомими фактами. На завершення Г. В. Карась наголосила на важливості електронних бібліотек, які значно полегшують роботу науковців.

Окремий напрям роботи секції становили доповіді, котрі торкалися дослідження музичної спадщини видатних українських композиторів XVIII–XX ст. Артемія

Веделя, Якова Яциневича, Михайла Вериківського, Віктора Косенка, Мирослава Скорика.

На специфіці застосовування сакральних-текстових джерел у творчості українських композиторів різних епох, а саме у хоровій творчості Артемія Веделя і Мирослава Скорика, акцентував свою дослідницьку увагу старший викладач Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат мистецтвознавства **І. В. Тилик**. Він провів паралелі у хоровій творчості митців, зокрема щодо використання у їхніх творах текстів із книги «Псалтир». Доповідь І. В. Тилика викликала у аудиторії запитання щодо духовно-музичного доробку Мирослава Скорика.

Про історію створення та особливості кантати «Гайдамаки» Михайла Вериківського розповів науковий співробітник Музею театрального, музичного та кіномистецтва, кандидат мистецтвознавства **А. О. Кармазін**. Він підкреслив, що кантата «Гайдамаки» М. Вериківського є одним з етапних досягнень композитора раннього творчого періоду і надзвичайно важливим твором для мистецького самовизначення митця, адже саме нею було започатковано звернення М. Вериківського до національно-історичної проблематики. Одночасно кантата «Гайдамаки» стала першим у ряду його звернення до поезії Тараса Шевченка.

Дослідженню, популяризації архіву співачки Олександри Кропивницької було присвячено виступ викладачки-методистки Кропивницького музичного фахового коледжу, кандидатки мистецтвознавства **М. В. Долгіх**. Вона познайомила слухачів із документами, листами, які належать доньці видатного українського митця Марка Кропивницького, розповіла про її професійну діяльність та відкрила деякі невідомі факти з особистого життя мисткині. Доповідь супроводжувалася цікавою презентацією документів та фото, що належать Олександрі Кропивницькій.

Доцентка кафедри історії української музики та музичної фольклористики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, кандидатка мистецтвознавства, доцентка **О. Ю. Волосатих** торкнулася творчості видатного українського композитора ХХ ст. Віктора Косенка. Зокрема, вона навела маловідомі факти біографії, творчого життя митця, зачитала цитати з його листування з Олександром Дзбанівським, засновником відділу музичних фондів НБУВ, що викликало підвищений інтерес у слухачів.

Актуальні питання сьогодення порушила у доповіді «Динаміка світового інформаційного поля у доленосні миттєвості історії України: на прикладах національних пісенно-хорових брендів» старша наукова співробітниця Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, кандидатка мистецтвознавства, докторка філософії мистецтва **В. В. Кузик**. У яскравому виступі, проілюстрованому схемами-малюнками, своєрідними графічними символами, доповідачка акцентувала увагу на універсумі дії національних пісенних брендів. Вона підкреслила важливу роль, яку відіграє інформація про культурно-мистецьке життя тієї чи іншої країни. Наголосила, що першим культурним амбасадором України у 1919 р. була Українська Республіканська Капела під орудою Олександра Кошиця, яка виконала твір Миколи Леонтовича «Щедрик». Через століття, у 2022-му, українські пісні – насамперед, «Ой у лузі червона калина», «Стефанія» – стали символами планетарної солідарності з українським народом у його борні з ворогом. На переко-

нання доповідачки, саме завдяки сучасному інформаційному полю можливо заманіфестувати в неймовірно стислий час акт потужної підтримки України міжнародною громадськістю. Виступ В. В. Кузик викликав великий інтерес у слухачів. На завершення дослідниця презентувала відділу музичних фондів НБУВ книгу Дмитра Ревуцького «Живе слово», яка нещодавно вийшла з друку.

Надзвичайно змістовною була доповідь «Українське музикознавство «в екзилі» проти російської культурної експансії (на матеріалах архіву М. Антоновича)», яку виголосила професорка кафедри музичної медієвістики та україністики Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка, докторка мистецтвознавства, професорка **У. Б. Граб**. Спираючись на матеріали з архіву М. Антоновича, вона розповіла про розвиток українського музикознавства «в екзилі», що мав місце у ХХ ст. Питання, які порушила дослідниця, є актуальними і сьогодні, коли Україна перебуває у стані жорстокої війни і такої ж самої жорстокої російської культурної експансії.

Старша наукова співробітниця відділу ретроспективної бібліографії Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» **А. С. Хайло** присвятила свою доповідь комп'ютерним іграм, у яких присутня фольклорна тематика. Зокрема, вона зосередила увагу на популярній грі «Шанті», де використовуються народні пісні Великої Британії. Численні запитання до доповідачки стосувалися створення подібних ігор із використанням українського пісенного фольклору, адже це могло б розширити знання світової спільноти про українську культуру.

Доповіді учасників, які не втигли виступити за браком часу або з певних причин не змогли бути присутніми, хоча би онлайн, викладено у тезах, опублікованих на сайті НБУВ (<http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349>). Це розвідки: «Родинний доробок Лисенків. Батько – дочка. Микола – Маар'яна» **К. І. Шамаєвої**, професорки кафедри загального та спеціального фортепіано Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, докторки мистецтвознавства; «Значення Придворної співацької капели у професійній підготовці виконавців-вокалістів (середина і друга половина XVIII ст.)» **Т. В. Петришиної**, аспірантки кафедри теорії музики Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка; «Невідомі факти про навчання Якова Яциневича у духовних закладах (за архівними матеріалами)» **Д. В. Чамох**уд, аспірантки кафедри історії української музики та музичної фольклористики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського; «Раритети вітчизняної музичної бібліографії (на матеріалах Книжкової палати України)» **Л. В. Дояр**, старшої наукової співробітниці Державного архіву друку Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», кандидатки історичних наук, доцентки; «Дослідження творчого шляху видатного кобзаря Чернігівщини Терентія Пархоменка (до 150-річчя від дня народження)» **О. А. Макогон**, молодшої наукової співробітниці відділу музичних фондів Інституту книгознавства НБУВ; «Сучасні джерела про музичні традиції в Україні» **І. В. Дубровіної**, наукової співробітниці відділу музичних фондів Інституту книгознавства НБУВ, кандидатки педагогічних наук, доцентки; «Партесний концерт в Україні за каталогами Н. О. Герасимової-Персидської: комплект по голосників під шифром Ф. 306, од. зб. 41» **Л. Г. Руденко**, старшої наукової співробітниці відділу музичних фондів Інституту книгознавства НБУВ, кандидатки мистецтвознавства і **Е. С. Клименко**, наукової співробітниці Інституту рукопису НБУВ, кандидатки

історичних наук; «Видавничі і нототорговельні каталоги як джерело реконструкції репертуару видавництва Г. Індришека» **Л. В. Івченко**, завідувачки відділу, кандидатки мистецтвознавства і **Є. В. Кожушко**, молодшої наукової співробітниці відділу музичних фондів Інституту книгознавства НБУВ; «Українсько-чеські взаємини у сфері музичної культури на теренах Галичини» **Л. Б. Романюк**, доцентки кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, кандидатки мистецтвознавства, доцентки; «Професійна музична спілка Львова та її видавнича діяльність (1930–1990 роки)» **В. С. Сивохіпа**, доцента кафедри хорового та оперно-симфонічного диригування Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка, заслуженого діяча мистецтв України, Народного артиста України, кандидата мистецтвознавства, доцента; «Композиторська творчість Івана Лаврівського: джерелознавчий огляд (на матеріалах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника)» **О. П. Осадці**, старшої наукової співробітниці Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, кандидатки мистецтвознавства; «Синкретизм етномузикознавчої та педагогічної діяльності Володимира Гошовського: до 100-річчя від дня народження» **В. П. Пасічника**, наукового співробітника Інституту дослідження бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, кандидата мистецтвознавства, доцента; «Складові композиторського стилю Бориса Кудрика: панорама мистецьких суджень» **Н. А. Толошняк**, доцентки кафедри естрадно-вокального мистецтва ЗВО «Університет Короля Данила», кандидатки мистецтвознавства; «Значення різновекторної діяльності Павла Маценка у розвитку української музичної культури» **Л. В. Курбанової**, завідувачки кафедри естрадно-вокального мистецтва ЗВО «Університет Короля Данила», кандидатки мистецтвознавства; «Забута сторінка видавничої діяльності Йоганна Хафнера» **О. В. Москальця**, молодшого наукового співробітника відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; «Музична тематика у книжкових та періодичних виданнях з фондів Педагогічного музею України» **К. М. Степанович**, старшої наукової співробітниці Педагогічного музею України; «Аудіофонди Педагогічного музею України: навчальні платівки» **В. В. Бондаренко**, старшої наукової співробітниці Педагогічного музею України; «Творча постать Жана Франсуа Віктора Беллона в світлі камерної музики мистецтва гри на мідних духових інструментах» **В. В. Слупського**, доцента кафедри мідних духових та ударних інструментів Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, кандидата мистецтвознавства, доцента.

Робота музичної секції завершилася невеличким концертом. Музика має лунати, надихати, гуртувати та підтримувати наші сили, волю, незламність, духовність. Прозвучав триптих Ігоря Тилика «Вперед до перемоги» на тексти самого автора музики, Інни Вандаловської у виконанні композитора (фортепіано) і Аліни Онанко (вокал). Композитор Антон Кармазін прочитав власний вірш і виконав «Реквієм», присвячений загиблим героям під час російсько-української війни.

Загалом секційне засідання та постконференційне спілкування пройшли в теплій, дружній атмосфері продуктивного діалогу, плідного обміну думками. Всі учасники зібрання вбачали необхідність у поглибленні співпраці та комунікації, у створенні

спільних проєктів, побажали бібліотекам, архівам сил, наснаги та гідного фінансування для представлення фондів у цифровому форматі на сайтах бібліотек аби якомога краще задовольняти інформаційні потреби фізично присутніх та віддалених користувачів.

Лариса Івченко,

завідувачка відділу музичних фондів Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
членкиня Національної спілки композиторів України,
кандидатка мистецтвознавства

Людмила Руденко,

старша наукова співробітниця відділу музичних фондів
Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидатка мистецтвознавства

Сучасна біографіка та біобібліографія: нові форми і методи дослідницької та інформаційної роботи, інтеграції та поширення біографічних знань

6 жовтня 2022 р. в рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» відбулося онлайн-засідання секції «Сучасна біографіка та біобібліографія: нові форми і методи дослідницької та інформаційної роботи, інтеграції та поширення біографічних знань», зініційованої й організованої Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

До початку конференції традиційно було видано електронний збірник її матеріалів, з-поміж яких – тексти доповідей 21 автора, котрі представляють різні заклади України: Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського, Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України, Державну науково-педагогічну бібліотеку України імені В. О. Сухомлинського, Національну наукову медичну бібліотеку України, Національну наукову сільськогосподарську бібліотеку НААН України, Тернопільську обласну універсальну наукову бібліотеку. Педагогічний музей України. Окрім доповідачів до роботи секції мали можливість долучитися в режимі відеоконференції на платформі Google Meet і зареєстровані, і запрошені через соцмережу Facebook слухачі.

З вітальним словом до присутніх звернувся директор Інституту біографічних досліджень НБУВ, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор **В. І. Попик**. У своїй доповіді «Коллективний портрет поколінь як дослідницька проблема» він наголосив на необхідності створення колективних біографій представників різних поколінь, зокрема, на вивченні їх стійкості й згуртованості в різні історичні відрізки, традиціях самоорганізації та здатності протистояти випробуванням, захисті національних інтересів і торуванні шляхів у майбутнє. Ця проблематика, зауважив доповідач, ще недостатньо розроблена біографістами в аспектах порівняння історичних доль окремих поколінь і їхніх звершень, естафети традицій,

тому важливо зосередитися на соціально-психологічних портретах поколінь українців як найширшого загалу, а не лише на вузьких групах діячів суспільно-політичних угруповань, культурно-мистецьких спрямувань, які виступали своєрідним ідейним авангардом того чи іншого покоління, його найбільш активною й креативною частиною.

Належна увага учасниками секційного засідання приділялася окремим постатям, зокрема тим, які своєю творчістю зробили вагомий внесок у історію України. Провідна наукова співробітниця відділу теорії та методики біобібліографії ІБД НБУВ, докторка історичних наук, професорка **Л. І. Буряк**, продовжуючи тональність попереднього виступу, запропонувала присутнім тему «Життя як виклик: ескіз до біографії Наталії Геркен-Русової на тлі української еміграції», фактично «спровоковану» подіями останнього часу, коли вимушене переміщення українців за кордон є величезною трагедією не тільки для сучасного покоління – кілька хвиль еміграції є тому підтвердженням. Отже, подібний драматичний досвід попередніх поколінь українців актуалізував важливі для сучасних біографічних студій теми, сюжети й постаті. Зокрема, однією з них є Наталія Геркен-Русова (1897 / 1902–1989) – талановита художниця, графік, письменниця, сценаристка, яка попри свої неординарні здібності й талант все ще мало відома в українській культурі. Онука відомого українського історика В. Б. Антоновича, дружина Ю. О. Русова, вона змушена була реалізувати свої здібності, опинившись в еміграції, спочатку – у Празі, пізніше – у Бухаресті й Монреалі. Реконструкцію біографії Н. Геркен-Русової (у форматі ескізу) доповідачка здійснила крізь призму архівних документів, які зберігаються в Бібліотеці й Архіві Канади (Library and Archives Canada).

Директор Педагогічного музею України, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, доктор педагогічних наук **О. П. Міхно** у доповіді «Джерельна база реконструкції біографії Шарля-Мішеля де Л'Епе (1712–1789)» звернувся до життєвого й творчого шляху фундатора французької системи навчання людей із тяжкими порушеннями, який присвятив своє життя освіті дітей з особливими освітніми потребами. Життєпис цієї відомої особистості в історичному контексті, її цілісний портрет доповідач відтворив на основі цілої низки письмових джерел.

Старша наукова співробітниця відділу теорії і методики біобібліографії ІБД НБУВ, кандидатка історичних наук **В. В. Патик** представила цікаві матеріали особового архівного фонду Івана Демидовича Золотоверхого (1905–1978), знаного культуролога, педагога й книгознавця, фахівця бібліотечної справи, директора Державної публічної бібліотеки УРСР (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), ректора Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (нині – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова), що зберігається в Інституті рукопису НБУВ.

У рамках науково-бібліографічного проекту «Леся Українка. Твори. Переклади. Література про життя і творчість», який був започаткований у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України Постанови від 8 лютого 2018 р. № 2286-VIII «Про відзначення 150-річчя з дня народження Лесі Українки», і над яким з 2019 р. працює колектив відділу національної бібліографії НБУВ, наукова співробітниця цього відділу, кандидатка історичних наук **І. Г. Лиханова** підготувала доповідь «Леся

Українка на шпальтах часопису "Наші дні" (Львів, 1941–1944)», в основу якої лягли матеріали (поезія, проза, драматургія, переклади зарубіжної класики, літературознавчі розвідки) з літературно-мистецького місячника, підібрані для створення повної біобібліографії Лесі Українки.

Молодша наукова співробітниця, аспірантка НБУВ **Т. А. Гришина** проаналізувала спадщину української письменниці, літературознавиці, критикині, перекладачки, бібліографині Марти Тарнавської. Доповідачка сконцентрувала свою увагу на її бібліографічному складнику, оскільки саме вона, як результат копіткої пошукової і творчої діяльності, потребує окремого висвітлення. Т. А. Гришина подала перелік ґрунтовних праць М. Тарнавської як за хронологією, так і за видами здійсненої нею роботи.

Розвиток цифрової гуманітаристики вже давно відкрив для науки різнонаправлені перспективи на теренах Інтернет-мережі, чії можливості щодо швидкого й легкого доступу до інформації, до її опрацювання чимдалі модернізуються й удосконалюються, вони максимально наближені до цільового споживача й народжують все нові ідеї. Так, розкриваючи тему «Онлайн-проекти як форма поширення педагогічного біографічного знання в освітньо-науковому просторі», директорка Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України **Л. Д. Березівська** в умовах пандемії COVID-19 та російсько-української війни запропонувала низку онлайн-проектів, що реалізуються в бібліотеці й можуть становити інтерес не тільки для здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників, а й для спеціалістів бібліотечної справи.

Співробітники відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів ІБД НБУВ поділилися досвідом інтеграції біографічних досліджень у контент електронного «Українського національного біографічного архіву». Так, завідувач відділу, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник **О. М. Яценко** у доповіді «Актуалізація висвітлення біографічних досліджень в Україні засобами "Українського національного біографічного архіву"» для вирішення одного з важливих завдань ІБД НБУВ – виявлення та внесення до комп'ютерних баз даних якомога більшої кількості імен, пов'язаних з подіями багатовікової історії України й джерел біографічної інформації для формування фундаментального українського науково-інформаційного ресурсу «Український національний біографічний архів» (УНБА) – обґрунтував необхідність видань із біографічними матеріалами, котрі входитимуть до науково-бібліографічної серії «Джерела української біографістики». Така імплементація, на думку доповідача, зможе активізувати репрезентацію української біографічної продукції задля представлення її широким колам громадськості.

Молодша наукова співробітниця цього відділу **Т. В. Комарянська** у доповіді «"Український національний біографічний архів" як джерело біобібліографічних відомостей про військових діячів» акцентувала увагу присутніх на особливому суспільному й науковому інтересі до сфери діяльності, яка пов'язана із захистом Української держави від російської військової агресії, зокрема – яким чином вона відображена в УНБА. Дослідниця наголосила, що для упорядників контенту «Українського національного біографічного архіву» першочерговим завданням є розширення джерельної бази, пошук та занесення до бази даних нових імен –

військових, учасників російсько-української війни, волонтерів, військових медиків. Її колега, наукова співробітниця відділу, кандидатка наук з соціальних комунікацій **Н. П. Філіппова** у доповіді «Пошукові можливості Voilà для дослідження біобібліографії екстеріоріки», аналізуючи інструмент вивчення джерельної бази дослідження біобібліографії екстеріоріки, виокремила серед функціональних можливостей зведеного національного каталогу бібліотек Канади Voilà шість базових опцій. На її переконання, звернення науковців до цього реєстру сприятиме комплексному вивченню тієї частини вітчизняної біобібліографії екстеріоріки, яка формувалася на теренах Канади упродовж останніх 130 років.

З презентацією теми «Контент як ресурс інформації: колективна біографія періоду російсько-української війни 2014–2022 рр.» виступила старша наукова співробітниця відділу теорії та методики біобібліографії ІБД НБУВ, кандидатка філологічних наук, доцентка **О. В. Плющик**. Виходячи з того, що фронт комбатантів – найактуальніший у ході будь-якої війни, для збору потрібної інформації в якості ресурсу матеріалів вона здійснила огляд сайту Міністерства оборони України та контенту сайтів військових ЗМІ, представлені у форматі відео-, аудіопрограм, книжкової продукції, а також постійно діючі проєкти.

Учасниками секційного засідання була представлена низка тем, що об'єднують напрацювання колективу авторів у біобібліографічних виданнях, а також надають біографічну інформацію за певними групами осіб.

Старша наукова співробітниця відділу теорії та методики біобібліографії ІБД НБУВ, кандидатка філологічних наук **О. І. Шалак** у доповіді «Паспорт фольклорного зразка як джерело до біографій фольклористів» привернула увагу аудиторії до рукописного документа, який, зазвичай, не розглядався як матеріал до біографії фольклориста. Дослідниця простежила хронологію оформлення даних фольклорного паспорта від давнини і до сучасності, а також виокремила специфічні особливості, пов'язані із колективною творчістю, а відтак, і варіативністю текстів.

З метою збору інформації в дослідженнях біографій певного кола людей автори обирали різні способи для відображення поколінневого фактажу. Так, молодша наукова співробітниця відділу механіки еластомерних конструкцій гірничих машин Інституту геотехнічної механіки імені М. С. Полякова НАН України (м. Дніпро) **Н. В. Осіння** у своєму виступі «Епістолярна спадщина вчених-геологів України як спосіб наукової комунікації та інформаційної культури» наголосила, що через кореспонденцію можна вивчати роль учених як у науковій діяльності, так і у громадському житті. Визначаючи за соціально-практичними функціями епістолярій учених-геологів закладів вищої освіти Києва, Харкова, Катеринослава (тепер Дніпро), Одеси, який має високий ступінь інформаційного потенціалу, вона проаналізувала комплекс листів наукового, службового та особистого характеру.

Молодша наукова співробітниця відділу теорії та методики біобібліографії ІБД НБУВ **Т. В. Котлярова** у доповіді «Самопрезентація поляків в Україні (за матеріалами газети «Dziennik Kijowski» 2021–2022 рр.)» проаналізувала публікації газети за 2021 р. та перше півріччя 2022-го. Було виявлено незмінність засадничих принципів редакційної політики видання щодо представлення поляків в українському медіапросторі й, водночас, швидке реагування на актуальні процеси в Україні, Польщі та світі.

Завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки **Л. Б. Оленич** представила колективну працю колег за 2007–2021 рр., презентуючи тему «"Родом з України": серія біобібліографічних видань Тернопільської книгозбірні».

Провідна бібліотекарка відділу організації науково-дослідної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України **В. В. Харченко** ознайомила присутніх із результатами реалізації програми «Медична україніка як складова частина документальної пам'яті України». Зокрема, йшлося про проєкт «Медична біографістика» (1997–2022), яким передбачено підготовку біобібліографічних словників енциклопедичного характеру «Медицина в Україні». У матеріалах першого випуску (з двома додатковими) відображено близько 400 імен талановитих лікарів періоду кінця XVII – першої половини XIX ст.; другого випуску в трьох книгах (період II половина XIX – початок XX ст.) – інформація про понад 1500 особистостей. Книги містять тексти про події медичного життя, роки заснування медичних бібліотек, ордени, нагороди, портрети тощо.

Завідувачка сектору наукової бібліографії і біографістики Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, кандидатка історичних наук **С. В. Нижник** охарактеризувала біографічний довідник «Національна академія аграрних наук України. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени) 1990–2021», розроблений бібліотекою. Доповідачка розглянула структуру й наповнення його розділів, виокремила основні принципи підготовки статей, аргументовано довела, що наукове видання є ефективним джерелом інформації.

Під час доповідей і презентацій тем відбувалися дискусії, що сприяло більш чіткому окресленню ключових питань, винесених на обговорення, визначення перспектив їх подальшого розроблення. Для ефективного опрацювання, дослідження проблем, які постають, було визнано за доцільне систематично проводити спеціальні онлайн-семінари, творчі дискусії. З метою поширення біографічного знання та обговорення актуальних тем науковий керівник секції В. І. Попик запропонував учасникам конференції долучитися до ютуб-каналу ІБД НБУВ «Biography. Біографіка. Біографістика» (<https://www.youtube.com/channel/UCGF9jvYgmWTUJ30RZ1iqdOg>), на якому розміщені окремі доповіді й відеоматеріали співробітників. Це дасть можливість побачити «зворотній зв'язок» і долучитися до дискусії широкому колу дослідників-біографістів і не тільки українських. Від імені колективу ІБД НБУВ він також запросив майбутніх авторів до співпраці у фаховому збірнику «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» та новоствореному електронному науковому збірнику «Biography. Біографіка. Біографістика» (<http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004350>).

Оксана Плющик,
старша наукова співробітниця
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидатка філологічних наук, доцентка

Дослідники української діаспори

5 жовтня 2022 р. в рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» був проведений круглий стіл «Дослідники української діаспори».

Засідання відбувалося одночасно в очному та дистанційному форматах. Це дало змогу долучити до роботи круглого столу діаспорних та українських істориків із різних куточків України, мовознавців, літературознавців, мистецтвознавців, книгознавців, котрі представляли такі наукові, освітні, бібліотечні установи: Центр європейських студій Австралійського національного університету, Київський національний університет імені Т. Шевченка, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Педагогічний фаховий коледж «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної академії наук України, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка.

Учасники круглого столу розглянули такі актуальні проблеми: видатні діаспорні вчені та їхні дослідження, провідні діаспорні наукові інституції, українські науковці – дослідники закордонного українства. До оприлюднення було заявлено 16 доповідей від 19 учасників.

Робота засідання розпочалася доповіддю «Дослідження історії української літератури в Австралії» заокеанської учасниці, наукової співробітниці Центру європейських студій Австралійського національного університету, докторки наук **С. Мицак**. Доповідачка не один рік збирала колекцію видань української діаспори в Австралії. У своїй презентації вона ознайомила присутніх з унікальною книжковою спадщиною емігрантів, наочно представивши кожне з видань. Співробітники відділу зарубіжної україніки НБУВ, своєю чергою, поінформували учасників круглого столу про наявну австралійську літературу у бібліотеці. Це художні твори та наукові роботи Дмитра Чуба (псевдонім – Д. Нитченко), Пилипа Вакулєнка, Марії Дейко, Степана Радіона, альманах «Новий обрій», двотомник «Українці в Австралії» тощо.

Доповідь «Еволюція діяльності Українського історичного кабінету в Празі (1930–1945 рр.): зовнішні чинники і особистісний вимір» була приурочена діяльності Українського історичного кабінету в Празі у 1930–1945 рр. Її виголосила завідувачка кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Т. Шевченка, докторка історичних наук, професорка **М. Г. Палієнко**. Дослідниця детально висвітлила долю архіву вищезазначеної установи. З Прагою був пов'язаний і життєвий шлях науковця, громадського діяча, посла Директорії Української Народної Республіки у Чехословаччині Максима Славинського, постаті якого присвятила свій виступ викладачка соціогуманітарних дисциплін Педагогічного фахового коледжу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», докторка історичних наук, доцентка **С. Г. Іваницька**. Доповідачка охарактеризувала складений українським емігрантом конспект-лекцій курсів українознавства при Українській Господарській Академії у Подєбрадах.

Блок біографічних досліджень був представлений такими учасниками зібрання, як **В. М. Піскун**, завідувач відділу джерелознавства новітньої історії України Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної академії наук України, доктор історичних наук, професор («Ілля Витанович: теоретик і практик української кооперації»); **Т. Д. Антонюк**, провідна наукова співробітниця, докторка історичних наук, доцентка, **В. Д. Антонова**, молодша наукова співробітниця («Наукові здобутки еміграційного періоду діяльності Степана Сірополка (1920–1959)»); **О. К. Супронюк**, старша наукова співробітниця, відділу зарубіжної україніки, кандидатка філологічних наук («Книжкова спадщина Богдана Лепкого у видавничих проєктах української діаспори Європи і Сполучених Штатів Америки»). Об'єктами їхніх досліджень стала наукова, творча діяльність історика українського кооперативного руху Іллі Витановича; історика освіти, книгознавця, педагога Степана Сірополка; письменника, перекладача, літературознавця Богдана Лепкого.

На круглому столі прозвучали доповіді, присвячені діаспорним науковцям, натхненним Черніговом та Чернігово-Сіверською землею: В. Січинському («Володимир Січинський – дослідник архітектури середньовічного Чернігова»), Г. Курасу («Історичний доробок Григорія Кураса доби «діаспорного» десятиріччя»), В. Мезенцеву («Володимир Мезенцев – діаспорний дослідник козацького Батурина»). Їх озвучили старший науковий співробітник відділу зарубіжних джерел з історії України Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної академії наук України, кандидат історичних наук **Д. С. Гордієнко**; членкиня Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, кандидатка історичних наук **Т. П. Демченко**; завідувачка відділу краєзнавства Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка **І. Я. Каганова**; доцентка кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидатка історичних наук, доцентка **Л. В. Ясновська**.

У процесі їхніх виступів було з'ясовано, що В. Січинський є чи не єдиним дослідником стародавнього Чернігова, котрий вивчав його архітектуру в контексті українського, а не російського культурного простору; що Г. Курас, перебуваючи в еміграції в США, вів пошуки архівних матеріалів та відомостей про науковців – вихідців із Чернігівщини чи доля яких була пов'язана з її теренами, тісно співпрацював із науковцями з рідного краю; що В. Мезенцев, будучи учасником Батуринської міжнародної археологічної експедиції, зробив великий внесок у історико-краєзнавчі дослідження.

Як комплектувався архівами українських еміграційних письменників відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури НАН України, розповіла у своїй доповіді «Архіви українських еміграційних письменників у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури НАНУ» його співробітниця, кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця **Н. І. Лисенко**. Вона зосередила свою увагу на «детективних» історіях фондів українських письменників у Чехословаччині Наталени Королевої, Олександра Олеса та інших. У рамках круглого столу було презентовано видання з канадознавства співробітників відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ, а саме, монографію завідувачки відділу, кандидатки історичних наук **О. І. Дзири** «Українці в Канаді: суспільно-політичне становище в контексті імміграційної політики 1918–1939 рр.» (Київ:

НБУВ, 2020, URL:<http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004119>) та бібліографічний покажчик старшої наукової співробітниці відділу, кандидатки історичних наук **Н. Г. Солонської** і молодшої наукової співробітниці відділу **Г. О. Борисович** «Народна культура, фольклор і мова українців Канади: анотований бібліографічний покажчик видань із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ: НБУВ, 2021, URL:<http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004203>).

Із тезами доповідей учасників круглого столу старшого наукового співробітника відділу джерелознавства новітньої історії України Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної академії наук України, кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника **Ю. Черченка** «Фундація для дослідження життя та діяльності Євгена Коновальця» і провідного бібліотекаря відділу зарубіжної україніки НБУВ **В. Гальчинського** «В'ячеслав Липинський – видатний український історик, політик, публіцист: його діяльність та погляди», яким не вдалося виступити під час заходу, можна ознайомитись у збірнику «Бібліотека. Наука. Комунікація: Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 4–6 жовтня 2022 р.)» (Київ: НБУВ, 2022, URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349>).

Круглий стіл виконав поставлені перед ним завдання, об'єднав дослідників української діаспори, заохотив його учасників до подальшої співпраці.

Олеся Дзира,
завідувачка відділу зарубіжної україніки
Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидатка історичних наук

Роль інституту президентства у кризові часи: український та зарубіжний досвід

4 жовтня 2022 р. в рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» з ініціативи Фонду Президентів України НБУВ проходив круглий стіл: «Роль інституту президентства у кризові часи: український та зарубіжний досвід».

За час роботи круглого столу було виголошено 16 доповідей, в яких домінувало розкриття актуальних проблем інституту президентства в Україні в сучасних умовах, віддзеркалення його діяльності в стратегічних комунікаціях та подолання викликів, зумовлених військовою агресією. Доповідачі також досліджували зарубіжні практики діяльності інституту президентства у кризових ситуаціях.

Директор Фонду президентів України НБУВ, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник **В. М. Удовик** висвітвив діяльність інституту президента у кризових ситуаціях, проаналізував специфіку відображення його роботи в ЗМІ.

У доповіді старшої наукової співробітниці інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України, кандидатки філософських наук **М. Б. Кушнарської** йшлося про звернення президента країни до народу як складника стратегічних кому-

нікацій. Вона порівняла застосування практики звернень до співвітчизників президентом США Ф. Рузвельтом і Президентом України В. Зеленським, стисло проаналізувала періодичність виступів цих діячів, їх тривалість, тематику. Доповідачка зробила висновок, що застосування такої практики В. Зеленським заслуговує на детальний аналіз, котрий би ґрунтувався на моніторингу як самих звернень, так і реакції на них громадян, а також на розгляді виступів Президента у контексті подій, котрі відбувалися.

Доцент кафедри зв'язків з громадськістю, журналістики та кібербезпеки Київського національного університету культури та мистецтв **В. Ф. Рибаченко** наголосив на фактах політичної та іміджевої боротьби навіть в умовах війни; вказав на значущість репутаційно-іміджевого аспекту інституту президентства в умовах кризи та ролі персонального іміджу в комунікації глави держави з цільовими аудиторіями. На його переконання, кон'юнктурні іміджеві атаки є малоефективними у випадках, коли діяльність президента спрямована на захист базових потреб і цінностей суспільства.

Старша наукова співробітниця інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України НБУВ, кандидатка філологічних наук **Л. Г. Дем'яненко** охарактеризувала роль інституту президентства в діяльності та розвитку бібліотек. Доповідачка наголосила, що саме президентські бібліотеки є тими спеціалізованими центрами, які функціонують як сховища документів, записів, колекцій та інших історичних матеріалів, що належать президентам у тій чи іншій країні.

Науковий співробітник відділу формування інформаційних ресурсів Фонду Президентів України НБУВ **А. Г. Федорчук** розглянув доцільність і ефективність використання інструментів моніторингу Інтернету в дослідженнях інформаційних потоків із питань функціонування інституту президентства в Україні та країнах світу.

Помітний внесок у роботу круглого столу зробили фахівці відділу формування інформаційних ресурсів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: завідувачка відділу, кандидатка наук із соціальних комунікацій **С. М. Польовик** (розповіла про інституційно-конституційні перетворення в системі президентської влади в Республіці Гамбія в її еволюційному розвитку); молодший науковий співробітник відділу **Я. А. Дейнека** (доповів про автократичні та демократичні наративи президентської влади в центральноафриканських країнах); молодша наукова співробітниця відділу **О. І. Макарова** (розглянула персоналізацію повноважень і влади президентури в країнах Латинської Америки та їх роль у кризові періоди); молодша наукова співробітниця відділу **Н. О. Моршна** (подала короткий звіт про інститут президентства Республіки Білорусь у кризові часи).

Низка доповідей співробітників інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (**Є. В. Глушук**, молодша наукова співробітниця відділу; **О. Г. Бойко**, завідувачка відділу; **Л. І. Кукоби**, наукова співробітниця відділу; **М. М. Степченко**, молодша наукова співробітниця відділу) була присвячена актуальним проблемам інституту президентства в сучасному інформаційному просторі. Фахівцями аналізувався репрезентативний потенціал сучасних соціальних медіа в контексті діяльності структур інституту президентства; досліджувалися функціональні можливості систем моніторингу та їх використання інститутом президентства крізь призму публічної політики.

Зарубіжний досвід інституту президенства щодо відновлення територіальної цілісності своєї країни висвітлив у своїй доповіді доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук, доцент **О. Р. Купчик**.

Засідання круглого столу завершила доповідь завідувача інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України, кандидата філософських наук, старшого наукового співробітника **М. М. Хилька**, який докладно проаналізував розбудову стратегічних комунікацій в Україні з акцентом на роль Президента України. Було відзначено особливості стратегічних комунікацій у міжнародній діяльності Президента України у кризові часи. Зазначалось, що Президент В. Зеленський запровадив нові комунікаційні акценти у міжнародні відносини України, у його виступах перед аудиторією помітно побільшало людиноцентричності, у спілкуванні зі світовими лідерами велике значення має встановлення міжособистісних довірчих відносин. Виокремлено новий аспект стратегії комунікації із зарубіжними партнерами, що з'явився за Президента В. Зеленського і став певним розвитком його лінії – це чітке публічне артикулювання очікувань України від її міжнародних партнерів.

Людмила Дем'яненко,
старша наукова співробітниця
інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидатка філософських наук

Збереження і вивчення єврейської друкованої спадщини України

4 жовтня 2022 р. відділ фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського провів семінар «Збереження і вивчення єврейської друкованої спадщини України». Захід відбувся в онлайн-форматі на платформі Zoom у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг».

На семінар було подано 9 доповідей від 11 фахівців, котрі представляли такі заклади й організації: Національний музей історії України, громадську організацію «Культура заради майбутнього», Педагогічний музей України, Науково-дослідний центр орієнталістики імені Омеляна Пріцака та кафедру історії Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА), Державну наукову установу «Енциклопедичне видавництво», відділ пресознавства та відділ фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Усі тези доповідей опубліковано на порталі НБУВ (<http://conference.nbuv.gov.ua/site/reports/id/28/section/99>) та у збірнику матеріалів Конференції (Розділ 10. Збереження і вивчення єврейської друкованої спадщини України. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 4–6 жовтня 2022 р.) / відп. ред. О. М. Василенко; редакційна колегія:

Л. А. Дубровіна та ін. Київ: НБУВ, 2022. С. 530–550. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349>).

Доповіді стосувалися актуальних питань збереження та вивчення єврейських книг (релігійних, мовою іврит XVI–XIX ст. і світських, мовою їдиш XX ст.), газет (кінець XX – початок XIX ст.) у фондах НБУВ; єврейських друкованих періодичних і книжкових видань у фондах Педагогічного музею України, Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, а також друкованої юдаїки в бібліотечній колекції Омеляна Пріцака, що зберігається в НаУКМА; інтересу дослідників до єврейської друкованої спадщини на сторінках часопису «Киевская старина», до діяльності Українського державного видавництва національних меншин. Не оминули дослідники своєю увагою і таке важливе питання, як оцифрування української єврейської періодики.

Семинар відкрив старший науковий співробітник відділу фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ, кандидат історичних наук **В. В. Черноіваненко**, який привітав учасників зібрання, а у доповіді здійснив тематичну характеристику й жанровий огляд єврейських релігійних книг XVI–XX ст., які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (передусім у відділі фонду юдаїки). Наукова співробітниця відділу фонду юдаїки Інституту рукопису **Т. О. Батанова** проаналізувала рідкісні видання 1920–1930-х років літературних перекладів з української та їдишу, вивчення яких дає змогу дослідити українсько-єврейську співпрацю на ниві літератури та простежити процес радянзації у книговидавничій справі. Свою доповідь-презентацію дослідниця проілюструвала яскравими прикладами таких видань із фондів НБУВ. Їдишомовній видавничій діяльності 1920–1930-х років в Українській РСР було присвячено і виступ головної бібліотекарки відділу фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ **Г. А. Ривкіної**, яка зосередилася на роботі Українського державного видавництва національних меншин (Укрдержнацменвидав).

Про можливість, виклики й перспективи оцифрування української єврейської періодики, що зберігається в різних наукових інституціях України та світу, йшлося у доповіді старшого наукового співробітника відділу соціогуманітарних, природничих і технічних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво», кандидата історичних наук **С. І. Гірка**. Науковець ознайомив присутніх із досвідом оцифрування єврейської преси у різних країнах, зокрема в Ізраїлі, Польщі, США, а також окреслив основні виклики та можливості реалізації такого оцифрування в Україні.

Тему досліджень єврейської періодики було продовжено у спільній доповіді наукової співробітниці відділу пресознавства НБУВ **О. С. Залізнюк** і молодшої наукової співробітниці відділу пресознавства НБУВ **І. М. Швець**. Доповідачки висвітлили досвід зберігання і вивчення єврейських газет, що ввійшли до наукового каталогу «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», підготовленого до друку фахівцями відділу пресознавства НБУВ. Старша наукова співробітниця сектору новітньої історії України Національного музею історії України, кандидатка історичних наук **Т. О. Куцаєва** і керівник дослідних програм громадської організації «Культура заради майбутнього» **К. О. Ткачук** у своїй співповіді здійснили огляд статей і документальних матеріалів, присвячених єврейській друкованій і рукописній спадщині України на шпальтах часопису «Киевская старина». Огляд двох статей про рукопис

із Уманської синагоги та старовинну книгу (Вільно), що побутувала на Київщині, подано як приклад таких студій. Головна зберігачка фондів Педагогічного музею України **Т. М. Полохович** здійснила історико-тематичний огляд єврейських періодичних видань, які зберігаються у фондах музею, зокрема часописів «Еврейская старина» (Санкт-Петербург, 1909–1930), «Еврейская школа» (Санкт-Петербург, 1904–1905), «Колосья» (Одеса, 1913–1918).

Дослідивши антирелігійну радянську політику, аспірантка кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія» **Н. С. Уфімцева** підготувала ґрунтовну доповідь про історію формування колекцій єврейських друкованих книг у музеях і бібліотеках України на прикладі Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Збірку академічної юдаїки в бібліотечній колекції видатного вченого Омеляна Пріцака, яка зберігається в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», а також її кількісні, мовні параметри, хронологічні рамки, географічне походження проаналізувала в доповіді-презентації керівниця Науково-дослідного центру орієнталістики імені Омеляна Пріцака НаУКМА, кандидатка історичних наук **Т. М. Сидорчук**.

Наприкінці семінару учасники обговорили виголошені доповіді, виклики й перспективи збереження та вивчення єврейської друкованої спадщини України. Були висловлені побажання щодо тематики наступних зібрань з юдаїки, залучення до роботи в них не лише бібліотечних фахівців, але й представників музейної, архівної наукової спільноти України та світу.

Віталій Черноіваненко,
старший науковий співробітник
відділу фонду юдаїки Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук
Тетяна Батанова,
наукова співробітниця
відділу фонду юдаїки Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Актуальні проблеми збереження бібліотечних фондів, які становлять культурне надбання України

Рукописи та друковані колекції, створені народами різних країн у попередні епохи, які нині зберігаються у бібліотеках, музеях, архівах, мають велике значення для формування сучасної культури та розвитку історичних знань. Тому вивчення, обговорення та вирішення питань забезпечення збереження рукописних та друкованих пам'яток, які перебувають у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і становлять культурне надбання України, не залишаються поза увагою науковців і завжди на часі.

4 жовтня 2022 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» відбувся семінар

«Актуальні проблеми збереження бібліотечних фондів, що становлять культурне надбання України», в якому взяли участь фахівці у галузі консервації документів, співробітники НБУВ, науковці установ НАН України, працівники інших профільних установ України, котрі опікуються проблемами забезпечення збереження бібліотечних та архівних фондів. До обговорення було подано 9 доповідей.

Відкриваючи роботу семінару, в. о. завідувача відділу наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ), наукова співробітниця НБУВ **Л. П. Затока** окреслила актуальні проблеми та перспективи забезпечення збереження бібліотечних фондів на різних матеріальних носіях у сучасних умовах карантинів, воєнного стану. Доповідачка розкрила особливості впливу навколишнього середовища на матеріальну основу документів, основні фізико-хімічні та структурні чинники впливу на довговічність цінних документів бібліотек. **Л. П. Затока** наголосила, що довговічність матеріалів, які застосовуються – паперу, пергаменту, шкіри, картону, тканини, ледерину, зумовлена як їх потенційною тривкістю, так і особливостями взаємодії з навколишнім середовищем. Прискоренню деградації навіть якісних і тривких матеріалів сприяють: надмірне зволоження чи навпаки пересихання, ультрафіолетове опромінення, наявність в атмосфері книгосховищ домішок, насамперед дрібних часток пилу, оксидів сірки, вуглецю, азоту тощо. Були виокремлені й інші антропологічні чинники впливу, які не завжди враховують фахівці з питань збереження фондів, наприклад механічні навантаження. Адже механічні навантаження, котрі зумовлюють механічну деструкцію, також слід розглядати як чинник, що безпосередньо впливає на довговічність матеріалів, які використовувалися для створення рукописів та книг.

Л. П. Затока оприлюднила ще одну доповідь, підготовлену у співавторстві з науковою співробітницею НБУВ, кандидаткою технічних наук **А. А. Остапенко**, в якій йшлося про сучасні методи вимірювання показників якості паперу. Було виокремлено руйнівні (визначення опору продавлюванню, опору зламу, руйнівного зусилля, опору роздиранню) та неруйнівні (визначення згинової жорсткості та відповідного модуля пружності, динамічного модуля здвигу) методи дослідження механічних властивостей паперу. Відзначалося, що визначення кислотності паперу також здійснюється руйнівним і неруйнівним методами, залежно від виду матеріалу, мети та способу експериментального дослідження.

Обговорення різних аспектів мікробіологічної та техногенної безпеки приміщень, фондів, а також профілактики біологічного пошкодження документів завжди є невід'ємною частиною тих питань, що порушуються на засіданнях, присвячених проблемам збереження фондів. Тож у доповіді в. о. завідувача фізіології і систематики мікроміцетів Інституту мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного, наукового співробітника НБУВ, кандидата біологічних наук **Я. І. Савчука** були проаналізовані результати мікологічного обстеження різних фондів, що перебувають на постійному зберіганні у НБУВ. Вони дали змогу довести, що мікологічний моніторинг документів є одним з основних компонентів системи належного зберігання фондів. Доповідач звернув увагу присутніх на те, що мікроміцети здатні рости і розвиватися навіть за низьких значень вологості субстрату, які відповідають нормативним вимогам для зберігання бібліотечних фондів – насамперед такою здатністю характеризуються ксерофільні гриби. **Я. І. Савчук** застеріг, що для фондів, з якими

часто працюють відвідувачі, також підвищується ризик контамінації міксоміцетами. Тому важливим складником мікологічного моніторингу фондів є відстеження тих одиниць зберігання, які мають значний рівень контамінації мікроміцетами і можуть становити загрозу для інших фондів як джерело розповсюдження спор грибів.

Молодша наукова співробітниця відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ **Л. М. Куява** представила характеристику основних груп комах-шкідників, що найчастіше мешкають у книгосховищах і пошкоджують особливо цінні бібліотечні фонди. Доповідачка порушила питання захисту документів від комах-шкідників. Тут систематична робота має вестися у двох напрямках: попереджувальних профілактичних заходів та заходів знищення самих комах-шкідників. Було відзначено, що ентомологічний моніторинг у бібліотечних приміщеннях є основою профілактичних заходів, адже відомо про 100 видів комах, які здатні пошкоджувати особливо цінні бібліотечні документи. З них більше 30-ти видів мешкають у сховищах постійно.

Тему запровадження консерваційних та стабілізаційних заходів із метою унеможливлення дій чинників, які пришвидшують знищення цінних фондів, продовжила молодша наукова співробітниця відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ **Л. М. Волосатих**. Вона ознайомила присутніх із результатами науково-прикладного обстеження фактичного фізичного стану документів у Інституті рукопису НБУВ, відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ, що проводилося за допомогою сучасних приладів: портативного термогігрометра «ДТ-3», вологоміра контактної дії «Testo 606» та контактного рН-метра олівцевого типу.

Вже стало доброю традицією обговорювати на семінарі з означеною проблематикою питання стану та збереження джерельних пам'яток. Науковий співробітник відділу джерелознавства Інституту рукопису НБУВ, кандидат історичних наук **І. В. Стичинський** розповів про одну з найунікальніших перлин у зібранні Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – документальний комплекс-архів митрополита Андрея Шептицького. Документи цього архіву мають велику цінність, тому його дослідження й збереження є вкрай важливим. Актуальності проблеми додає широкомасштабна російська агресія проти України, через яку існує значна загроза для пам'яток історії та культури. Однією з особливостей архіву-колекції Андрея Шептицького є розмаїття матеріалів, з яких виготовлені документи: пергамент, папір, текстиль, метал. А часом пам'ятка може включати в себе кілька з них разом. Цей акцент є дуже важливим у контексті даного дослідження, підкреслив доповідач.

У бібліотеках та архівних установах, де зберігаються цінні та рідкісні документи, іноді виникає необхідність переміщувати фонди з місць їх постійного зберігання. Це може бути як планове переміщення (виставкова діяльність або переміщення у зв'язку з поліпшенням умов зберігання), так і позапланове (виникнення надзвичайних ситуацій – аварій, техногенних катастроф, війни тощо). Алгоритм цих дій залежить від конкретної ситуації, яка потребує переміщення фонду. Ці актуальні для сьогодення питання розглядалися у доповіді молодшої наукової співробітниці відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ **Н. Б. Баляниці** «Забезпечення фізичного збереження бібліотечних фондів під час переміщення з місць постійного зберігання».

Базовим для забезпечення збереження бібліотечних фондів є підтримання нормативних режимів їх зберігання: температурно-вологісного, світлового та санітар-

но-гігієнічного. Відхилення від нормативів температури, вологості, освітленості, а також присутність шкідливих домішок у повітрі сховищ пришвидшують руйнування матеріальної основи цінних документів, зменшуючи термін їх можливого використання. Тож про вирішення проблем забезпечення збереження фондів у НБУВ, відповідно до наявних і доступних можливостей, а також засобів в умовах карантину та воєнного стану йшлося у виступі головної бібліотекарки відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ **Т. В. Крікової**. Вона акцентувала увагу на необхідності обов'язкового використання будь-якої можливості для виконання санітарно-гігієнічних заходів, а саме: здійснення очищення вентиляційного та опалювального устаткування, вікон, ретельного вологого прибирання всіх приміщень Бібліотеки. Доповідачка підкреслила, що оскільки пил є одним із найагресивніших, найнебезпечніших чинників як для бібліотечних фондів, так і для працівників та відвідувачів бібліотечної установи, то у санітарний день обов'язково необхідно залучати всіх співробітників до організованого та ретельного знепилювання своїх фондів, приміщень, робочих місць тощо.

На засіданні була озвучена також стендова співдоповідь завідувачки відділу зберігання та реставрації бібліотечного фонду **В. М. Шелегеди** і завідувачки сектору депозитарного зберігання документів рідкісних і цінних видань **І. С. Лабчук** Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки про рідкісні краєзнавчі видання XIX ст. у фондах цієї бібліотеки як джерела історіографії видатних особистостей Поділля. У доповіді представлено відомості про рідкісні краєзнавчі документи XIX ст., які характеризують Й. Й. Ролле – історика, археографа, краєзнавця Поділля. Цікаво, що у 2022 р. громадськість Поділля відзначає важливу ювілейну дату для історії та культури краю: 150 років тому, у 1872-му, у Кракові було видано історичну працю Йосипа Ролле «Замки подільські на молдавському прикордонні» накладом 40 примірників. Це було найбільш повне і систематизоване видання про Кам'янець-Подільський.

Доповіді учасників семінару супроводжувалися змістовними науковими презентаціями, що формувало атмосферу підвищеного інтересу до кожного виступу. Зібрання сприяло об'єднанню зусиль фахівців щодо вирішення питань забезпечення збереження бібліотечних фондів, що становлять культурне надбання України, обміну досвідом з означеної проблематики, ознайомленню з результатами вивчення складних технічних сторін реставрації та спеціальних матеріалознавчих, мікробіологічних експериментів. Розглянуті питання та отримані знання позитивно впливатимуть на піднесення рівня щоденної роботи консерваторів та реставраторів, на розвиток усього напрямку забезпечення довготермінового зберігання фондів бібліотечних та архівних установ загалом.

Оскільки бібліотеки, архіви існують сьогодні в неординарних обставинах, то основною тезою семінару стало обговорення необхідності створення умов для унеможливлення виникнення причин, за яких можуть знищуватися цінні бібліотечні та архівні документи або суттєво погіршуватися їхній фактичний фізичний стан.

Любов Затока,
наукова співробітниця
відділу наукових технологій збереження фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

НАУКА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА *

Віддалений безкоштовний доступ під час війни до міжнародних баз даних наукової інформації для українських учених

Кількість наукових установ України, які підписалися на колекції ресурсів Research4Life безкоштовно, зростає до 500. Звільнення від витрат було запроваджено в березні 2022 р. у відповідь на воєнну кризу, з якою зіткнулася Україна після вторгнення Російської Федерації в Україну.

Стурбовані наслідками нинішнього конфлікту для стану науки та освіти, видавці-партнери Research4Life надали установам в Україні повний доступ до наявних у них електронних ресурсів наукової інформації на 2022 р.

Відтоді кількість зареєстрованих закладів зростає на 150 % – із лише 200 до понад 500.

У рамках Research4Life Україна зазвичай входить до групи В країн, які зобов'язані платити за доступ до ресурсів Research4Life. Окрім відмови від оплати, ще 30 видавців-партнерів Research4Life також вперше зробили свій контент доступним у країні.

<https://cutt.ly/D1PYtFm>

Підтримка України світовим академічним середовищем

11 листопада 2022 р. Президент Національної академії наук України академік Анатолій Загородній взяв участь в онлайн-наradі координаційної групи президентів академії наук на підтримку української науки. Українська координаційна група з питань науки, інновацій та досліджень була створена за підсумками зустрічі президентів національних академії наук у Варшаві 2 червня 2022 р. Функції секретаріату цієї координаційної групи взяли на себе Національна академія наук США та Польська академія наук.

Учасниками наради стали президенти і повноважні представники Австралійської академії наук, Данської королівської академії, Королівського товариства Великої Британії, Національної академії наук Німеччини «Леопольдина», Французької академії, Всеєвропейської федерації академії природничих і гуманітарних наук (ALLEA), Польської академії наук, Національної академії наук США, а також фондів «Breakthrough Prize Foundation» і «Novo Nordisk Foundation».

---

* Матеріали рубрики підготували: №1 – Оксана Клименко, кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка відділу наукових видань Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, №2–4 – Тетяна Гранчак, докторка наук із соціальних комунікацій, професорка, провідна наукова співробітниця відділу історії та теорії бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Основне питання, яке розглядалося на нараді, – реалізація Плану дій із підтримки української науки, ухваленого очільниками академій наук у Варшаві 2 червня 2022 р.

Президент НАН України відзначив зусилля й конкретні дії іноземних партнерів, спрямованих на реалізацію плану заходів із підтримки української науки, зокрема фінансову підтримку Французької академії, програми академічної мобільності для українських учених Австрійської та Польської академії наук, грантову підтримку Національної академії наук Німеччини «Леопольдина», індивідуальні й колективні гранти для українських науковців Магнітного товариства Інституту інженерів електротехніки та електроніки й інші.

Сьогодні НАН України веде активні пошуки і працює над залученням міжнародної підтримки та додаткових джерел фінансування на двосторонній і багатосторонній основі. Тож реалізація Плану дій є надзвичайно важливим аспектом залучення міжнародної допомоги.

План із підтримки та відбудови української науки передбачає забезпечення установ НАН України науковим обладнанням. На сьогодні чотири провідні виробники наукового обладнання – компанії «Agilent», «Bruker», «Carl Zeiss» і «Analytik Jena» – вирішили пожертвувати необхідні інструменти й обладнання на загальну суму понад 4 млн доларів.

Президент НАН України академік Анатолій Загородній відзначив і певний прогрес у реалізації інших кроків Плану дій. Зокрема, Україна звільняється від сплати членських внесків у міжнародних організаціях (CERN, IASA, EISCAT, EPS та інших), отримує запрошення приєднатися до європейських дослідницьких інфраструктур. Він навіть численні приклади звільнення від конференційних внесків і оплати публікацій у наукових журналах, зокрема в журналах відкритого доступу. Цього року українські вчені мають безкоштовний доступ до баз даних «Scopus» і «Clarivate Analytics». Значно покращилися можливості вільного доступу до повних текстів статей, а також книг і журналів, що видаються «Springer Nature», «John Wiley & Sons», «Taylor & Francis», «Emerald», «Oxford University Press», «Cambridge University Press». Отже, План дій значною мірою виконується.

Академік Анатолій Загородній укотре наголосив, що сьогодні вкрай важливо підтримувати науковців, які залишилися працювати в Україні, оскільки підтримка лиш учених, змушених тимчасово виїхати закордон, може в довгостроковій перспективі мати помітні негативні наслідки для української науки загалом.

Президент НАН України розповів також про пошкодження наукових об'єктів, розташованих у центрі Києва, під час масованого ракетного обстрілу Російською Федерацією 10 жовтня, про героїчні зусилля українських учених, які, попри важкі умови, продовжують активно працювати.

Учасники зустрічі обговорили стан справ із досягненням прогресу в реалізації Плану дій, з урахуванням поточної ситуації в Україні підкреслили дії, яких можна вжити в короткостроковій перспективі, а також інші, які залежатимуть від розвитку військової ситуації та ситуації з безпекою в Україні.

Президент Всеєвропейської федерації академій природничих і гуманітарних наук Антоніо Лопрієно поінформував учасників про результати програми підтримки постраждалих від війни вчених і наукових установ в Україні, що була запроваджена у співпраці з «Breakthrough Prize Foundation», який пожертвував 1,5 млн доларів на реалізацію цієї програми. Серед наукових колективів, які отримали гранти від ALLEA, – чотири установи НАН України: Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОН

України, Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» та Донецький фізико-технічний інституту ім. О. О. Галкіна НАН України.

Президентка Данської королівської академії Марі-Луїза Нош поінформувала, що Королівська академія стала майданчиком зустрічей для 25 українських учених, що знайшли тимчасовий притулок у дослідницькому середовищі Данії. Данська королівська академія розробила програму наставництва, яка дозволяє членам Данської молоді академії і членам Королівської академії спілкуватися з українськими науковцями та знайомити їх із новими науковими мережами й ресурсами, щоби гарантувати, що українці магимуть ширшу фахову мережу, коли повернуться додому. Наразі йдеться про створення віртуального дослідницького центру, який уможлилював би взаємодопомогу в різних галузях досліджень не лише на час перебування українських учених у Данії, а й по закінченні війни.

Секретар Королівського товариства з міжнародних зв'язків професор Робін Граймс розповів про урядовий пакет підтримки обсягом 3 млн фунтів стерлінгів для українських дослідників у Великій Британії, що реалізується через програму стипендій «Дослідники під загрозою».

Президент Польської академії наук Єжи Душинський анонсував запуск нової програми для підтримки українських учених – дослідницьких команд на чолі з провідними українськими вченими, яка офіційно розпочнеться на початку грудня.

Модераторка наради, президентка Національної академії наук США Марша Макнатт запевнила учасників, що національні академії США, які мають довгу історію підтримки відкритих ліній зв'язку з міжнародним дослідницьким співтовариством навіть у складних геополітичних ситуаціях, докладатимуть максимум зусиль для підтримки української науки у воєнний і повоєнний час.

Наступне засідання координаційної групи президентів академій наук з підтримки української науки відбудеться у червні 2023 р.

<https://cutt.ly/G1PgBgb>

26 жовтня 2022 р. у Варшаві відбулося підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Національним фондом досліджень України та Фондацією польської науки (Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, FNP, ФПН).

Відповідно до Меморандуму Національний фонд досліджень України та Фондація польської науки висловили намір щодо співробітництва за такими напрямками:

- спільні ініціативи, такі як двосторонні або багатосторонні конкурси;
- обмін знаннями та найкращими практиками між організаціями за допомогою проведення спільних семінарів, воркшопів та конференцій;
- сприяння участі експертів у процесі оцінювання заявок у рамках проведення конкурсів та ініціатив НФДУ та ФНП тощо.

Фонд висловлює щире вдячність нашим польським партнерам за їхню підтримку у ці важкі часи та готовність співпрацювати. Підписання Меморандуму сприятиме продовженню активної співпраці між організаціями й установами України та Польщі в галузі науково-технічних досліджень.

<https://nrfu.org.ua/news/naczionalnyj-fond-doslidzhen-pidpysav-memorandum-pro-vzayemorozuminnya-z-fundacziyeyu-polskoyi-nauky-fnp/>

21 листопада 2022 р. у рамках робочого візиту до Брюсселю виконавча директорка Національного фонду досліджень України Ольга Полоцька відвідала з візитом офіс Асоціації Science Europe – визнаної організації, яка об'єднує основні державні агенції, що фінансують або виконують наукові дослідження найвищого рівня в Європі. Метою візиту було посилити співпрацю між НФДУ та Science Europe в контексті війни та розробки політики європейського дослідницького простору.

Цього дня було підписано Угоду про членство Національного фонду досліджень України в Асоціації Science Europe.

Зважаючи на складність ситуації в Україні та завдяки розумінню європейських колег, Фонд набув повноправного членства за спрощеною процедурою і на особливих умовах: Україна була звільнена від оплати членських внесків за 2022–2023 рр.

Упродовж двох сесій, одна з яких пройшла вранці, а друга – вдень, було проведено серію зустрічей із керівниками політики Science Europe, які працюють в обраних пріоритетних сферах ERA Policy Agenda 2021–2024. Вони включають програми розширення доступу та поширення досконалості, академічну свободу, оцінку досліджень, рівність різноманітності та інклюзивності, а також перехід до «зелених» і цифрових технологій тощо.

Під час зустрічей було розглянуто можливі заходи, які Science Europe та члени Асоціації можуть організувати для підтримки розвитку української дослідницької системи під час війни та після неї, співпрацю з такими організаціями, як ISC та ALLEA, Global Research Council, активне залучення до робочих груп SE тощо.

<https://cutt.ly/E1EstrM>

23 листопада 2022 р. виконавча директорка Національного фонду досліджень України Ольга Полоцька відвідала осінню Генеральну Асамблею Science Europe, що проходила паралельно зі щорічним «Семінаром високого рівня Європейського дослідницького простору» в Цюриху. Заходи було організовано Асоціацією Science Europe спільно зі Швейцарським національним науковим фондом (SNSF) і Державним секретаріатом Швейцарії з питань освіти, досліджень та інновацій (SERI). Головна тема цього року – «Дослідницька етика та доброчесність у контексті залучення громадськості».

Science Europe підтримує НФДУ як нового Члена Асоціації та долучає Фонд до ініціатив та можливостей, що передбачає членство, включаючи тісну співпрацю з Членами Асоціації у реалізації Стратегічних планів дій на наступні роки. У рамках нинішніх обговорень, президент Science Europe Марк Шильц приділив особливу увагу підтримці українських дослідників зі сторони організацій-членів SE. Він також наголосив на тому, що необхідно вже зараз готувати системні заходи щодо підтримки науки в Україні після завершення війни.

На одному із засідань Ради правління Science Europe обговорювались можливості підготовки організацій-членами програм та ініціатив із допомоги з відбудови зруйнованої наукової інфраструктури в Україні.

Щиро вдячні нашим європейським колегам за їхню беззастережну підтримку в цій безпрецедентній боротьбі за нашу свободу!

<https://cutt.ly/I1GquHn>

Більшість європейських дослідників підтримують наукові санкції проти Росії

Влітку цього року авторитетне видання Science| Business розпочало проведення опитування, головною темою якого було питання введення наукових санкцій проти Російської Федерації. Нещодавно видання опублікувало результати, які показали, що в науковому співтоваристві розпалились неабиякі пристрасті серед тих, хто «за» і «проти».

Один український дослідник писав: «росія – держава-терорист і росіяни підтримують війну. Через них українські вчені були змушені заморозити свої дослідження, відмовитися від роботи, якій присвятили багато років. Тому не повинно бути ніяких наукових контактів і зв'язків з російськими дослідниками, поки вони не визнають свою провину і не будуть покарані за жах, завданий українцям».

Кілька дослідників закликали до більш виважених кроків. Американець писав: «Чи можемо ми вчитися з історії? Які обмеження були накладені на нацистську Німеччину під час Другої світової війни? Що спрацювало, а що ні?». І німецький дослідник: «Санкції повинні бути обмежені в часі і регулярно переоцінюватися».

Однак, реальні результати такі: загалом, майже 70% з 240 осіб, які ідентифікували себе як дослідники в онлайн-опитуванні, заявили, що згодні з тим, що «наукові відносини з Росією повинні бути певним чином санкціоновані». Ще 21% сказали, що не згодні, а решта 9% сказали, що не впевнені.

Українські та російські дослідники, які брали участь в опитуванні, мали тверді погляди: з 78 дослідників, які ідентифікували себе як громадяни України, всі, крім шести, підтримали санкції. З 10 респондентів, які зазначили, що вони – росіяни, всі, крім двох, висловилися проти санкцій. Але, навіть не враховуючи представників цих двох країн, результати значно не змінюються: 62% європейських дослідників не з України чи Росії заявили, що згодні з санкціями, 25% не погоджуються, а 13% не впевнені.

Погляд професійних дослідників на санкції особливо важливий, так як саме вони є безпосередніми учасниками міжнародного наукового співробітництва.

<https://nrfu.org.ua/news/bilshist-yevropejskyh-doslidnykiv-pidtrymuyut-naukovi-sankcziyi-proti-rosiyi/>

Допомога вченим України під час війни

Об'єднаний дослідницький центр Європейської Комісії (JRC) оголосив 8 конкурсів на доступ до дослідницької інфраструктури для науковців з академічних і дослідницьких організацій, малих та середніх підприємств державного та приватного секторів.

JRC пропонує доступ до своїх неядерних об'єктів дослідникам і вченим із держав-членів ЄС і країн, асоційованих із дослідницькою програмою Європейського Союзу Horizon Europe. Що стосується ядерних об'єктів, JRC надасть доступ до них державам-членам ЄС і країнам, асоційованих із дослідницькою програмою Euratom.

Надання запрошеним дослідникам доступу до своїх лабораторій та обладнання є частиною стратегії JRC, спрямованої на:

- сприяння поширенню наукових знань;
- підвищення конкурентоспроможності;

- подолання розриву між дослідженнями та промисловістю;
- забезпечення навчання та підвищення кваліфікації вчених.

Науковці матимуть можливість працювати в таких сферах:

- ядерна безпека та захист (Euratom Laboratories);
- хімія;
- біонауки/науки про життя;
- фізичні науки;
- інформаційно-комунікаційні технології тощо.

Результати також будуть важливі для розробки політики Європейського Союзу.

<https://nrfu.org.ua/news/ukrayinski-vcheni-mayut-mozhlyvist-popraczyuvaty-v-laboratoriyah-obyednanogo-doslidnyczkogo-czentru-yek/>

Відкрито конкурс «ERC Consolidator Grant 2023».

Грант ERC Consolidator передбачений для вчених, які прагнуть створити власну дослідницьку групу та продовжити розвивати успішну кар'єру в Європі, або вже мають потужну команду та хочуть її підсилити.

Хто може подати заявку?

Дослідники будь-якої національності, що мають 7–12-річний досвід роботи після здобуття докторського ступеня, багатообіцяючи наукові перспективи і цікаву пропозицію щодо дослідження.

Критерії

На конкурс приймаються заявки незалежно від галузі досліджень. Гранти ERC діють за принципом «bottom-up» без заздалегідь визначених пріоритетів.

Місцезнаходження

Дослідження має проводитись у державній чи приватній дослідницькій організації.

Заявки на отримання гранту ERC мають бути подані одним головним дослідником (PI) спільно з приймаючою установою та від її імені.

Всі юридичної особи, включно з університетами, дослідницькими центрами та підприємствами, можуть розміщувати PI та його/її команду. Приймаюча установа має бути розташована в одній із держав-членів ЄС або в одній із асоційованих країн.

ERC надає гранти на підтримку проєктів, які виконуються окремим дослідником, який може наймати інших дослідників як членів команди.

Є можливість співпраці з дослідниками, які перебувають у неєвропейських країнах.

Шукайте детальну інформацію на офіційному веб-сайті EURAXESS.

<https://cutt.ly/c1GqR31/>

Університет Ровіра і Віргілі (URV, Таррагона, Іспанія) пропонує підтримку українським ученим у рамках ініціативи MSCA4Ukraine.

Мета MSCA4Ukraine – підтримати дослідників, які були змушені покинути Україну. Таким чином, вони отримують можливість продовжити роботу в Європі та сприяти свободі наукових досліджень. Ініціатива фінансується ЄС у рамках програми «Дії Марії Склодовської-Кюрі».

До участі запрошуються аспіранти й постдоки. Кандидати повинні узгодити свою участь у програмі з приймаючою організацією, яка подасть заявку від імені дослідника через онлайн-портал. До списку приймаючих організації долучився і Університет Ровіра і Віргілі, що входить до Альянсу «AURORA».

Заявки розглядатимуться на постійній основі, доки не буде розподілений весь бюджет на суму 25 млн євро. Попередньо встановлено три кінцеві дати прийому заявок: 11 листопада 2022 р., 9 грудня 2022 р. та 9 січня 2023 р. Однак, залежно від кількості заявок, терміни можуть змінюватись.

<https://cutt.ly/flEsXf9>

У відповідь на російське вторгнення в Україну Міністерство природних ресурсів Канади (NRCan) почало приймати українських учених у канадські організації на основі тимчасового працевлаштування, стипендії, домовленості про тимчасове перебування та надавати інші види підтримки.

Можливості, які пропонуються українським ученим

NRCan заснувало «Канадсько-українське наукове партнерство», метою якого є підтримка українських учених. Мета цієї ініціативи полягає в тому, щоб:

- у короткостроковій перспективі допомогти вченим з України, надавши їм можливість працевлаштування у Канаді;
- у середньостроковій та довгостроковій перспективі відновити український науковий потенціал за одночасного зміцнення канадсько-українського наукового співробітництва в галузі використання природних ресурсів.

Для кого створена ця пропозиція

Вчені, аспіранти та профільні фахівці, які втікали або залишали Україну після російського вторгнення, зокрема:

- висококваліфіковані спеціалісти з досвідом роботи у сфері природних ресурсів;
- студенти, які шукають місця в канадських наукових установах для продовження своїх дослідницьких робіт.

Процедура

Кандидат подає заявку.

На електронну пошту має прийти підтвердження.

Кандидат запрошується на співбесіду (якщо її проводять для потенційної посади), після чого у випадку успішного результату отримує пропозицію про роботу.

Як подати заявку

Зважаючи на обставини, NRCan створило дуже гнучкі умови подання заявок. Треба зазначити своє ім'я у списку відповідних кандидатів та надіслати резюме (с.v.) за адресою: NRCan-ScienceUkraine-RNCan@nrcan-rncan.gc.ca.

Навички та знання пошукача мають відповідати вимогам до наявних вакансій у NRCan та у їхніх партнерів. Якщо резюме не відповідає критеріям NRCan, воно буде передано партнерським організаціям для пошуку відповідної вакансії, за наявності такої можливості.

У своєму електронному листі треба вказати таку інформацію:

П.І.Б.

Адреса електронної пошти

Сфера спеціалізації (наприклад, гірнична справа, геологія)

Вищий здобутий академічний ступінь (наприклад, магістр наук, кандидат ... наук)

Мови, якими вільно володієте (наприклад, англійська, французька, українська)

Чи перебуваєте наразі в Канаді або плануєте переїхати до Канади в рамках канадсько-української програми надання дозволу на негайний переїзд (CUAET)? Якщо наразі знаходитесь не в Канаді, вкажіть поточне місцезнаходження (країну).

Чи маєте дозвіл на роботу в Канаді? (Так/Ні)

Також слід додати копію свого резюме.

Скільки часу триватиме розгляд заявки

Ініціатива NRCan Ukraine передбачає максимально швидко обробку заявок. Час відповіді може коливатись залежно від кількості отриманих заявок.

Підтвердження отримання листа відбувається упродовж одного робочого дня. Надіслана інформація буде передана менеджерам з підбору персоналу та науковим партнерам.

<https://nrfu.org.ua/news/kanadsko-ukrayinske-naukove-partnerstvo/>

Уряд Швейцарії через Федеральну комісію з надання стипендій для іноземців із метою популяризації міжнародного обміну та поглиблення співпраці між Швейцарією та іншими країнами надає для іноземних науковців федеральні стипендії.

Посольство Швейцарії в Києві координує аплікаційний процес в Україні: приймає досьє, контролює його відповідність вимогам комісії, проводить попередній відбір.

Федеральна комісія з надання стипендій для іноземців надає три типи стипендій українським науковцям для навчання у швейцарських університетах, федеральних політехнічних інститутах та у вищих школах прикладних наук: Research scholarships, PhD scholarships, Postdoctoral Scholarships.

Приєм аплікаційних документів триватиме до 5 грудня 2022 р.

Для отримання аплікаційних документів слід у письмовій формі звернутися до посольства Швейцарії в Києві або за е-адресою: kyiv@eda.admin.ch.

<https://cutt.ly/Y1GqAXN/>

Стипендії від Ініціативи «Українські дослідження в Швейцарії».

Науковцям у галузі гуманітарних наук, культурології та соціальних наук, чий дослідження можуть зробити значний внесок у краще розуміння історії, суспільства, політики та культури України, пропонується взяти участь у міжнародній програмі стипендій від ініціативи «Українські дослідження в Швейцарії» URIS.

Стипендії URIS дають змогу одержувачу провести дослідження терміном 6 місяців у Базельському університеті (серпень 2023 – січень 2024 рр. та лютий 2024 – липень 2024 рр.).

Ініціатива шукає міжнародно визнаних дослідників, які готові брати участь у мережі швейцарсько-українських досліджень і запропонувати курс, пов'язаний з Україною, в Базельському університеті під час їхнього перебування у Швейцарії. Основний робочий фокус URIS в осінньому семестрі 2022 р. та весняному семестрі 2023 р. буде зосереджено на питанні «Україна та Європа в перехідний період». Оголошення про дві стипендії орієнтоване на заявників, які працюють над питаннями міжрегіонального виміру. Реципієнти зобов'язані проживати в Базелі упродовж терміну стипендії. Присудження стипендій буде вирішуватися науковою консультативною радою.

<https://cutt.ly/c1GqFRI/>

У межах програми MSCA4Ukraine Центр біомедичної етики та права Львівського університету (KU Leuven, Бельгія) має можливість прийняти в свою команду дослідника з України для виконання проєкту «Навігація у кризових ситуаціях хворих на рак».

Завдяки установам, які співпрацюють у рамках цієї стипендії, кандидат матиме доступ до широкого спектра ресурсів щодо хворих на рак, а також до досліджень та лікування раку в Україні та в установах Європи, які безпосередньо займаються цією темою.

Упродовж виконання проєкту, який буде здійснюватися спільно з визначеним консорціумом організацій в Україні та Європі, дослідникові буде запропоновано 24-місячну стипендію.

<https://cutt.ly/21GqH60/>

Стипендія GEOP для українських науковців, які перебувають у небезпеці.

Визнаючи необхідність термінової підтримки українських науковців в умовах російської агресії, Музей історії польських євреїв POLIN надав одну 12-місячну стипендію GEOP для українських науковців, які перебувають у небезпеці.

Музей історії польських євреїв POLIN, як інституція публічної історії, є своєрідним містком, що поєднує академічні інституції і громадськість. «Глобальна освітня інформаційно-просвітницька програма» (GEOP) підтримує дослідницькі академічні стипендії, які призначені для вчених та науковців, що вивчають будь-який аспект, присвячений євреям Східної Європи. Це стосується таких дисциплін, як історія, мова та література, культурологія, музика, історія мистецтва, музеологія, дослідження пам'яті тощо.

Стипендія «Українські науковці у небезпеці» заснована в рамках Глобальної освітньої інформаційно-просвітницької програми (GEOP) для надання підтримки українським науковцям та їхнім сім'ям для продовження своєї роботи в безпеці. Стипендія призначена як для науковців, які покинули свої домівки через війну, так і для тих, хто під час війни залишився в Україні.

Музей POLIN є культурною та дослідницькою установою, що популяризує історію та культуру польського єврейства, його стипендії відкриті для науковців зі ступенем доктора філософії (PhD) або його еквівалентом, які вивчають будь-яку тему, пов'язану зі східноєвропейськими євреями.

Стипендіати можуть реалізовувати стипендію як у Варшаві, так і працювати дистанційно з України. Резидентська стипендія призначена для українських науковців, які, шукаючи безпеки для себе та своїх родин, залишили свої домівки під час війни і зараз перебувають за кордоном. Стипендія створена для надання їм академічної резиденції, щоб вони могли продовжувати свою роботу у Варшаві. Визнаючи той факт, що деякі науковці надалі не мають можливості виїхати з України і що вони також потребують фінансової підтримки, POLIN також допускає нерезидентську стипендію.

Очікується, що одержувач фінансування продовжить дослідницьку або академічну діяльність, яка буде вказана в дослідницькій пропозиції. Стипендіат GEOP буде зобов'язаний надати два звіти про свою діяльність з 6-місячним інтервалом.

Стипендіат, який проводить свої дослідження на місці у Варшаві, отримуватиме щомісячну виплату 6000 злотих бруто (близько 1400 доларів США) упродовж 12 місяців. Стипендіат, який перебуває в Україні, отримуватиме щомісячну виплату в розмірі 5500 злотих бруто (близько 1200 доларів США) на той самий період.

<https://cutt.ly/31GqLVt/>

Вже втретє Національний науковий центр Польщі (Polish National Science Centre) запрошує іноземних науковців для виконання 24-місячних дослідницьких проєктів у приймаючих установах Польщі в рамках програми POLONEZ BIS.

POLONEZ BIS – постдокторська програма, яка дає змогу проводити дослідження незалежно від теми чи дисципліни в одному із закладів вищої освіти Польщі, зокрема в інститутах Польської академії наук.

Програма гарантує успішним стипендіатам працевлаштування на повний робочий день і фінансування соціального забезпечення, а також низку навчальних курсів і співпрацю зі стартапами та громадськими організаціями.

Заявки можна подавати з 22 вересня до 15 грудня 2022 р.

Детальну інформацію про програму POLONEZ BIS шукайте тут:

офіційний веб-сайт: <https://polonezbis.eu/en/>

LinkedIn: <https://www.linkedin.com/company/polonez-bis/>

<https://cutt.ly/c1GqCiw/>

Інститут геології Республіки Словенія в рамках глобальної кампанії «We support Science in Ukraine» пропонує гранти на дослідження у сфері інформаційних технологій і програмування, геологічного та гідрогеологічного моделювання, а також можливість залучення українських науковців до наукових програм Інституту на довготривалій основі.

Геологічна служба Словенії (Geološki zavod Slovenije) є державним науково-дослідним інститутом із 75-річною історією в галузі геонаук. Місія інституту полягає в тому, щоб надавати інформацію про геологічну обстановку та природні ресурси Словенії та брати участь у розвитку знань про минулі та поточні процеси, які відбуваються в земній корі. GeoZS збирає, зберігає та поширює дані про геологію Словенії та завдяки міжнародній співпраці зі своїми партнерами за кордоном розширює свою діяльність за межі словенських кордонів. Експерти інституту охоплюють широкий спектр досліджень, спрямованих на регіональну геологію, гідрогеологію, геонебезпеку, геотермальну енергію, мінеральні ресурси та геохімію.

Дослідники та допоміжний персонал, які цікавляться управлінням просторовими даними, інформаційними технологіями та програмуванням, геологічним і гідрогеологічним моделюванням, можуть отримати короткострокове фінансування (6 місяців) для продовження своїх досліджень і потенційної інтеграції в дослідницьку програму GeoZS на довгостроковій основі.

Заявки від дослідників і допоміжного персоналу з інших наукових дисциплін також вітаються.

Резюме, доповнене коротким супровідним листом, необхідно надіслати на адресу: info@geo-zs.si.

Для отримання додаткової інформації про Геологічну службу Словенії відвідайте офіційний веб-сайт: <https://www.geo-zs.si/index.php/en/>.

<https://cutt.ly/J1EgRFh>

Віденський Інститут наук про людину та Український науковий інститут Гарвардського університету пропонують стипендії українським науковцям.

Ці стипендії призначені для сприяння у таких напрямках:

- інтелектуальна солідарність: як інтелектуальна спільнота, товариство Інституту наук про людину цінує внесок українських колег у європейське та глобальне виробництво знань. Таким чином, стипендії доступні для українських науковців у галузі гуманітарних та соціальних наук, які мають нагальну професійну потребу внаслідок російсько-агресивної війни. Перевага надаватиметься випускникам IWM та членам спільноти IWM;

- документація: довготривалий фактичний запис має важливе значення для встановлення та підтвердження правди про війну Росії проти України. Тому ми пропонуємо підтримку проектам, які створюють та/або поширюють документацію про російську агресію та досвід українців під час війни. Кандидатами можуть бути журналісти, перекладачі, фотографи-документалісти та кінематографісти, а також науковці з цифрових гуманітарних наук, історії та суміжних галузей;

- культура: культурна сфера завжди відігравала важливу роль в українській діяльності; сьогодні культура має силу осмислити немислиме та донести українські реалії до широкого світу. Таким чином збільшиться підтримка українських учених-гуманітаріїв, письменників, митців та публічних інтелектуалів, чия робота стосується перетину мистецтва та політики та проливає світло на універсальність українського досвіду.

Стипендії присуджуються як резиденційні, не резидентам або змішані, відповідно до потреб і вподобань стипендіатів, тривалістю від одного до шести місяців, залежно від проекту. Вони входять переважно під егіду програми IWM «Україна в європейському діалозі», але також можуть включати інші чинні програми стипендій IWM.

Ці стипендії присуджуються на підставі рішення керівництва та консультативної ради Проєкту Ukraine in the European dialogue (UiED). Рішення приймаються на постійній основі.

Запити, включаючи резюме та проектну пропозицію на одній сторінці, надсилайте на ukraine@iwm.at.

<https://www.iwm.at/news/expanded-fellowship-opportunities-for-ukrainians>

Міжнародні університети Великобританії (Universities UK International – UUKi) об'єдналися з Research England для підтримки інноваційної Ініціативи побратимства університетів Великобританії та України.

Схему, яку Research England підтримує інвестиціями в 5 млн фунтів стерлінгів, очолюють Cormack Consulting Group і UUKi, розроблено для підтримки українських університетів і дослідників.

Вона має на меті допомогти британським та українським університетам поділитися ресурсами та підтримати українські заклади вищої освіти, персонал та студентів.

Інвестиції Research England, які будуть надані через UUKi, дозволять партнерам співпрацювати та розвивати свій потенціал у дослідженнях та інноваціях у майбутньому.

Така співпраця передбачає:

- семінари з розвитку партнерства;
- початкове фінансування для майбутнього двостороннього наукового співробітництва;

- підтримку дослідників та літні школи, доступ до навчання та розвитку для дослідницького керівного персоналу;
- підтримку дослідницької інфраструктури;
- обробку даних і доступ до дослідницьких сервісів та електронних ресурсів;
- доступ до програм підготовки та навичок дослідників у Великій Британії для аспірантів і дослідників на початку кар'єри;
- візити дослідників і аспірантів та посилення їх дослідницького потенціалу.

Міністр науки Джордж Фрімен (George Freeman) зазначив: «Наука і технології стають все більш важливими для геополітичної м'якої сили: як важелі для удару по Російській державі в рамках наших санкцій навесні, а також для підтримки науки через наш український дослідницький проєкт і використання інновацій у відбудові економіки України.

Я радий, що через нашу нову програму побратимства українські університети можуть співпрацювати з університетами Великої Британії для розвитку міцних партнерських стосунків, які принесуть користь обом націям, одночасно вирішуючи глобальні виклики досліджень та інновацій.

Незаконна війна Путіна в Україні спустошила більшу частину країни. Наша підтримка дослідницького співтовариства України є важливою частиною постійних зусиль Великої Британії щодо використання нашої науки, технологій та інновацій для глобального блага та підтримки українського народу та його економічної реконструкції».

Професор Дейм Джессіка Корнер (Dame Jessica Corner), виконавчий голова Research England, додала: «Ці інвестиції в розмірі 5 мільйонів фунтів стерлінгів, зроблені Research England від імені уряду Великої Британії, не лише створюють стратегічну відповідь на потреби досліджень та інновації, але й підтримують ініціативу побратимства Великобританії та України, засновану Universities UK International на початку року.

Партнерство, яке створюється за допомогою цієї схеми, є надзвичайно важливим як для підтримки та побудови як довгострокового співробітництва в галузі досліджень та інновацій, так і потенціалу між нашими двома країнами.

Фінансування буде життєво важливим для того, щоб університети Великої Британії могли посилити свою відданість підтримці своїх українських партнерів, дозволяючи їм вирішувати проблеми досліджень та інновацій; водночас надаючи нові ресурси, які дозволять сектору вищої освіти Великої Британії реагувати на майбутні кризи».

Джеймі Ерроусміт (Jamie Argrowsmith), директор Міжнародних університетів Великої Британії, підкреслив: «Фінансування, оголошене сьогодні Research England, допоможе університетам Великої Британії та України, залученим до ініціативи Twinning, налагодити нові дослідницькі та інноваційні партнерства, а також полегшить доступ до наукової підтримки та життєво важливих ресурсів.

Університети, які беруть участь у програмі, взяли на себе довгострокові зобов'язання щодо партнерства, яке сприятиме відновленню та відбудові України, а також допоможе Сполученому Королівству отримати вигоду від нових, глибших відносин, які були налагоджені. Разом ці партнерства зроблять позитивний внесок у наші спільноти вищої освіти.

<...> Ми сподіваємося, що ця інвестиція ще більше зміцнить відносини між нашими двома країнами та засвідчить постійну підтримку Великої Британії України упродовж і після поточного конфлікту».

УУКі використовуватиме інвестиції Research England для управління програмою конкурсних грантів, доступних винятково університетам Великої Британії для використання в контексті партнерства Twinning.

Очікується, що результати включатимуть:

- ресурси для побудови довгострокових стратегічних партнерських відносин університетів Великої Британії зі своїми партнерами в Україні, які підтримують пріоритетні дослідження та інновації як установ, так і Великої Британії та України;
- спільні ресурси та можливості, які допоможуть британським університетам краще реагувати на майбутні кризи;
- партнерства, які здатні будувати спільні дослідницькі та інноваційні проекти, які позиціонуватимуть сектор Великої Британії як світового лідера у реагуванні на кризи;
- підтримку, яку отримуватиме університетська дослідницька та інноваційна екосистема України у зв'язку з поточною кризою та після неї;

Інвестиції Research England у розмірі 5 млн фунтів стерлінгів покриватимуть три напрями:

1) гранти партнерствам-побратимам для вирішення проблем досліджень та інновацій (R&I) (схема грантів на дослідження та інновації Великої Британії та України): гранти підтримуватимуть індивідуальні програми роботи, узгоджені між собою, які задовольняють взаємні потреби британських та українських установ і дослідників;

2) стратегічну міжсекторальну діяльність для нарощування спроможності та стійкості: низку міжгалузевих консультаційних проектів для розбудови майбутньої стійкості та спроможності реагувати на кризи на основі висновків партнерства Twinning. Це включатиме міжгалузевий огляд відповіді сектору вищої освіти Великої Британії на українську кризу, визначення уроків для майбутнього реагування;

3) координацію, управління та визначені наслідки: це включатиме управління міжгалузєвою діяльністю та заходи для обміну передовим досвідом між партнерствами Twinning.

<https://cutt.ly/31PIRTD>

Міжнародна підтримка бібліотечної справи в Україні

NUMO. Стипендійна програма бібліотек та архівів для біженців з України.

Німецька бібліотечна спілка dbv (Der Deutsche Bibliotheksverband e.V.) за підтримки Уповноваженого Федерального уряду з культури та ЗМІ надає стипендії біженцям з України, які співпрацюють з бібліотеками та архівами в Німеччині.

Цією програмою Німецька бібліотечна спілка dbv прагне долучитися до гуманітарної допомоги біженцям з України і посприяти збереженню культурних та медійних надбань в Україні. Стипендійна програма передбачає підтримку приватних осіб у реалізації некомерційних проектів у публічних та академічних бібліотеках чи архівах Німеччини.

Програма отримала свою назву від української спонукальної частки «нумо». Вона покликана заохотити переселенців з України, які перебувають у Німеччині, впевнено й активно реалізовувати власні ідеї та продовжувати свій особистий і професійний розвиток. У партнерстві з місцевими закладами стипендіати можуть розраховувати на підтримку німецьких колег та співпрацю на рівних.

З вересня по грудень 2022 р. у програмі візьмуть участь до 50 стипендіатів, які отримуватимуть по 2000 євро на місяць. Усього на фінансування програми виділено 400 000 євро.

Хто може подати заявку?

Подати заявку на стипендію можуть особи, які приїхали до Німеччини після 24 лютого 2022 р., рятуючись від російської загарбницької війни проти України, і хотіли б реалізувати власні проекти в бібліотеках та архівах у Німеччині.

Насамперед програма розрахована на бібліотекарів, архівістів, науковців, IT-фахівців, спеціалістів з інформаційних технологій, митців та працівників культури, письменників і поетів, перекладачів та освітян, а також на людей, які популяризують читання, організують мовні кав'ярні чи займаються репетиторством. Також на стипендію можуть претендувати люди, які хочуть продовжити співпрацю зі своїми роботодавцями в Україні у таких сферах, як онлайн-навчання або надання онлайн-консультацій, і які хотіли б використовувати інфраструктуру бібліотек та архівів для своєї роботи.

Що фінансує ця програма?

NUMO підтримує приватних осіб у реалізації власних проєктів або розвитку ідей у таких сферах: бібліотечна та/або архівна діяльність, наука, медійна діяльність та ЗМІ, освітня і культурна діяльність, політична, культурна та цифрова освіта та участь у проєктах, мистецтво та креативні індустрії, робота з культурною спадщиною, міжкультурний обмін та розвиток громадянського суспільства.

Стипендію також можуть отримати діячі сфери культури та ЗМІ, які бажають продовжити освіту або підвищити кваліфікацію і розвивати особисті та професійні навички.

Для реалізації своїх проєктів стипендіати співпрацюватимуть із бібліотеками та архівами у Німеччині: ці установи запропонують учасникам програми приміщення, робочі та дослідницькі інструменти, (цифрові) медіа, техніку, а також нададуть компетенції для проведення бібліотечних закупівель, інформаційних кампаній та кампаній сприяння читанню, медіаосвітньої діяльності, цифровізації, для організації публічних заходів, захисту й передачі культурної спадщини. Крім того, бібліотеки та архіви є місцями культурної взаємодії, обміну та дискусій; вони допоможуть стипендіатам налагодити контакти з іншими важливими громадськими активістами й інституціями та соціальними групами.

У чому полягає «співпраця з бібліотеками та архівами»?

Для отримання стипендії необхідна згода на співпрацю (Kooperationszusage) від публічної чи академічної бібліотеки або архіву в Німеччині. Цією згодою установа підтверджує намір заявника та пояснює, як вона підтримуватиме стипендіата на практиці. За необхідності Німецька бібліотечна спілка dbv може допомогти з пошуком установи для співпраці.

Співпраця може набувати різних форм і залежить від проєкту заявника та від можливостей/ресурсів місцевої установи. Установи, які приймають стипендіатів, можуть зокрема надавати таку підтримку:

- доступ до робочих місць закладу;
- доступ до інфраструктури, тобто до приміщень, медіаматеріалів (книги, CD, DVD і т. і.), цифрових медіа та платформ (планшети, відеоканал бібліотеки, лабораторії прототипування FabLab);
- доступ до освітніх та інших пропозицій установи (заходи з популяризації читання, навчання цифровим навичкам, підвищення кваліфікації);
- участь у заходах з професійної підготовки;
- організаційне забезпечення заходів, запланованих стипендіатами.

Як надається підтримка?

Кандидати можуть подати заявку на отримання щомісячної стипендії в розмірі

2000 євро з вересня по грудень 2022 р. (максимальна сума фінансування становить 8000 євро).

Заявку на отримання стипендії можна подати онлайн. Прийом заявок розпочався з 1 вересня 2022 р.

З питаннями Ви можете звернутися за адресою: ukraine@bibliotheksverband.de.

Онлайн-формуляр для подання заявки тут: <https://stipendien.bibliotheksverband.de>.

<https://cutt.ly/z1Px927>

Посольство Сполучених Штатів Америки в Києві оголошує конкурс АФСР 2023 на отримання гранту від Посольського фонду США зі збереження культурної спадщини (Фонд АФСР). Програма Фонду АФСР має на меті збереження історичних будівель та пам'яток, археологічних об'єктів, музейних колекцій, форм вираження традиційної культури, а саме мов корінних народів та ремесел. Повна реалізація програми Фонду АФСР залежить від наявності коштів у 2023 фінансовому році.

За понад 20 років своєї діяльності Посольський фонд США зі збереження культурної спадщини підтримував понад 1000 проєктів у більш ніж 130 країнах. Сполучені Штати інвестували понад 1,7 млн доларів у 18 проєктів реставрації культурної спадщини в Україні.

Відповідні можливі заходи та напрями фінансування:

- а) анастилоз (anastylosis) (збирання пам'ятки з її оригінальних частин);
- б) збереження (стосовно пошкодження чи погіршення стану колекції чи пам'яток);
- в) консолідація (об'єднання розрізаних елементів пам'ятки);
- г) документування (запис в аналоговому чи цифровому форматі стану та основних особливостей об'єкта, місця або традиції);
- д) інвентаризація (перелік об'єктів, місць або традицій за місцем розташування, ознакою, віком або іншими об'єднуючими рисами чи станом);
- е) профілактична консервація (стосовно умов, що сприяють пошкодженню або загрожують пам'ятці);
- є) відновлення (заміна відсутніх елементів для відтворення первісного вигляду пам'ятки, як правило стосується тільки образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та історичних будівель);
- ж) стабілізація (зменшення порушень фізичного стану пам'ятки).

Наразі продовжено дати завершення таких проєктів:

- Реставрація Староакадемічного корпусу XVIII ст. Національного університету «Києво-Могилянська Академія»;
- Збереження Мармурової зали XIX ст. Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича;
- Збереження етнографічних об'єктів, пов'язаних з українським композитором XIX ст. Миколою Леонтовичем;
- Документування пам'яток архітектури Луганської області.

Детальна інформація про конкурс: <https://ua.usembassy.gov/uk/education-culture-uk/u-s-ambassadors-fund-uk/>.

<https://cutt.ly/y1Gu60S>

Показчик змісту журналу «Бібліотечний вісник» за 2022 р.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- Удовик В., Литвинова Л., Пономаренко З.** Питання про повторне використання творів образотворчого мистецтва статусу суспільного надбання галерей, бібліотек, архівів і музеїв (GLAM) в аспектах європейської реформи авторського права №2 3–17
- Лопата О.** Забезпечення безпеки даних користувачів бібліотек у контексті нових правових стандартів Європейського Союзу №2 18–34
- Прокопенко Л.** Життєдайна сила освіти, культури, інклюзії та інформації: Маніфест ІФЛА/ЮНЕСКО про публічну бібліотеку (1949, 1972, 1994, 2022) №3 3–22

БІБЛІОТЕКИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

- Вакаренко О., Радченко А., Болкотун З.** Спеціалізований ресурс для академічних книг: концепція і пілотна версія №1 3–15
- Ісаєва О., Дорош М., Власова Т.** Міжнародні ідентифікатори в авторитетних файлах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як засіб інтернаціоналізації науки №1 16–28
- Ковальчук Г.** Атрибуція та експертиза книжкових пам'яток та історичних бібліотечних зібрань як напрям книгознавчих досліджень Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського №1 29–40
- Клименко О., Сокур О.** Взаємодія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського із закладами освіти, науковими установами, бібліотеками, професійними організаціями: зміст, тенденції і перспективи №1 41–53
- Ржеуський А., Кунанець Н.** Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів в умовах карантину на прикладі бібліотек педагогічних закладів вищої освіти №2 35–45
- Самохіна Н., Пелюховська І.** Наповнення сайту наукового журналу як складника системи менеджменту знань №3 23–30
- Самохіна Ж.** Інструменти і технології маркетингу в системі управління знаннями №3 31–39

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ І ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ

- Коваль Т., Туровська Л.** Віртуальна бібліотечна виставкова діяльність у системі наукових комунікацій №1 54–63
- Антонюк Т., Дзира О., Антонова В.** Візантолог, українознавець, славіст Ігор Шевченко (1922–2009): з нагоди виставки в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, присвяченої 100-річчю від дня народження №1 64–80

Косенко О. Вітчизняна медична періодика 1920–1930-х років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	№2	46–59
Вакульчук О. Багатотиражні газети України 1950–1990-х років: особливості функціонування, зміст	№2	60–69
Пестрецова Л., Шульга І., Ключок Т. Особливості формування фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського періодичними виданнями у 2013–2021 рр.	№3	40–55
Супронюк О. Книжкова спадщина Богдана Лепкого у боротьбі за створення нового культурного нарративу України	№4	3–20
Максимчук О. Мольєріана у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: до 400-річчя від дня народження великого КОМЕДИОГРАФА	№4	21–31

ЗАРУБІЖНИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ ДОСВІД

Гранчак Т. Бібліотечно-інформаційна підтримка підприємницької діяльності: досвід Британської бібліотеки і перспективи для України	№1	81–98
Шемасва Г. Співавторство в межах міжнародної конференції BOVCATSSS (2012–2021)	№1	99–106
Галицька С. Бібліотечні класифікації в інформаційно-пошукових системах: досвід бібліотек університетів Німеччини	№2	70–83
Дем'янюк Л. Національна бібліотека та архів Ісламської Республіки Іран: створення і запуск інноваційної платформи «Libtech»	№2	84–93

ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ І БІБЛІОТЕК

Ковальчук Г. З історії українського книгознавства (до 100-річчя Українського наукового інституту книгознавства)	№3	56–70
Бачинська Н. Витоки підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні (10-ті роки ХХ ст.)	№3	71–82
Ціборовська-Римарович І. Медичні стародруки з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	№4	32–46
Зінько О. «Бібліотекарям треба кинути оком на минуле бібліотек та заглибити зір у майбутнє»: актуалізація професійного досвіду Романа Луцика	№4	47–58

ПОВІДОМЛЕННЯ

Гладченко С., Кольчак М., Дивна С., Пігулевська І., Маслій І., Лісніченко О., Козачинська Т. Видання з військової історії України у фондах Загальної бібліотеки Військової академії (м. Одеса)	№2	94–103
Клименко О., Сокур О. Наукові заходи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2021 р.	№3	83–87
Іваненко С. Виставкова робота бібліотеки Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона Національної академії наук України у 2021 р.	№3	88–91

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Хемчян І., Гончаренко О. Медійна та інформаційна грамотність – головна компетенція сучасного бібліотекаря	№2	104–107
Сокур О. Дистанційні бібліотечні послуги в умовах воєнного стану – важливий складник сучасного бібліотечно-інформаційного обслуговування	№3	92–96
Науменко С. «Медичні бібліотеки України в умовах війни»	№3	97–101
Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг»	№4	59–99

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

Головащук А. Фундаментальне науково-бібліографічне дослідження літературно-мистецьких часописів повоєнного періоду Рец. на кн.: Головата Лариса. Літературно-мистецька періодика і збірники української європейської еміграції другої половини 1940-х років : бібліогр. довід. / ред.-бібліограф Л. Суцц ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів : Растр-7, 2019. 409, [17] с. : іл.	№3	102–105
--	----	---------

**НАУКА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ:
МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА**

Віддалений безкоштовний доступ під час війни до міжнародних баз даних наукової інформації для українських учених	№1	107–120
Віддалений безкоштовний доступ під час війни до міжнародних баз даних наукової інформації для українських учених	№2	108–120
Віддалений безкоштовний доступ під час війни до міжнародних баз даних наукової інформації для українських учених	№3	106–120
Віддалений безкоштовний доступ під час війни до міжнародних баз даних наукової інформації для українських учених	№4	100–114
* * *		
Показчик змісту журналу «Бібліотечний вісник» за 2022 р.	№4	115–120

Index of Contents of the Journal «Bibliotechnyi visnyk» for 2022

LEGAL GROUNDS FOR LIBRARY WORK

- Udovyk V., Lytvynova L., Ponomarenko Z.** Questions on the reuse of works of the fine arts of the status of public property of galleries, libraries, archives and museums of (GLAM) in aspects of European Copyright Reform №2 3–17
- Lopata O.** Ensuring the security of library users' data in the context of new legal standards of the European Union №2 18–34
- Prokopenko L.** A living force for education, culture, inclusion and information: IFLA/UNESCO Public Library Manifestos (1949, 1972, 1994, 2022) №3 3–22

LIBRARIES IN DIGITAL ENVIRONMENT

- Vakarenko O., Radchenko A., Bolkotun Z.** A specialized resource for the academic books: pilot version №1 3–15
- Isaieva O., Dorosh M., Vlasova T.** International Identifiers in Authoritative Files of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine of as Means of Internationalization of Science №1 16–28
- Kovalchuk H.** Attribution and expertise of book monuments and historical collections as a trend of bibliological research of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine Institute of Book Studies №1 29–40
- Klymenko O., Sokur O.** Interaction of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine with educational institutions, research institutions, libraries, professional organizations: content, trends and prospects №1 41–53
- Rzheuskyi A., Kunanets N.,** Library and Information Service of Users in Quarantine Conditions on the Example of Libraries of Pedagogical Institutions №2 35–45
- Samokhina N., Pelukhovska I.** Filling the Site of the Scientific Journal as a Technological Component of the Knowledge Management System №3 23–30
- Samokhina Zh.** Marketing tools and technologies in the knowledge management system №3 31–39

LIBRARY FUNDS AND USER SERVICES

- Koval T., Turovska L.** Virtual library exhibition activity in the system of scientific communications №1 54–63
- Antonyuk T., Dzyra O., Antonova V.** Byzantologist, researcher of Ukrainian and Slavic studies Ihor Ševčenko (1922–2009): on the occasion of the exhibition dedicated to the 100th anniversary of his birth in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine №1 64–80
- Kosenko O.** Domestic Medical Periodic Period of the 1920-1930-s in the Funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine №2 46–59

Vakulchuk O. Mass-circulation press of Ukraine in 1950s – at the beginning of the 1990s peculiarities of functioning and content	№2	60–69
Pestretsova L., Shulga I., Klochok T. Features of the formation of the fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine by periodicals in 2013–2021	№3	40–55
Suproniuk O. Bohdan Lepky's book heritage in the fight for creation of a new cultural narrative of Ukraine	№4	3–20
Maksymchuk O. Molièriana in the fund of the early printed and rare book department of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: on the 400th anniversary of the birth of the great comedigrapher	№4	21–31

FOREIGN LLIBRARY EXPERIENCE

Hranchak T. Library and Information Support for Business Development: the Experience of the British Library and Prospects for Ukraine	№1	81–98
Shemaieva H. Co-authorship within the international conferences BOBCATSSS (2012–2021)	№1	99–106
Halytska S. Library classifications in information retrieval systems: experience of libraries of German universities	№2	70–83
Demianiuk L. The National library and archives of the Islamic Republic of Iran: development and launch of the innovation platform «Libtech»	№2	84–93

HISTORY OF THE LIBRARY AFFAIR AND LIBRARIES

Kovalchuk H. , On the history of Ukrainian book studies (To the 100th anniversary of the Ukrainian Scientific Institute of Book Science)	№3	56–70
Bachynska N. Origins of training specialists for the document and information communications system in Ukraine (10th years of the 20th century)	№3	71–82
Tsiborovska-Rymarovych I. Medical old prints in the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine	№4	32–46
Zinko O. «Librarians need to look at the past of libraries and focus their vision on the future»: actualisation of professional experience of Roman Lutsyk	№4	47–58

REPORTS

Gladchenko S., Kolchak M., Divna S., Pigulevska I., Maslii I., Lisnichenko O., Kozachynska T. Publications on the military history of Ukraine in the funds of the General Library of the Military Academy (Odesa)	№2	94–103
--	----	--------

Klymenko O., Sokur L. Scientific events of the Institute of Library Science of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in 2021 №3 83–87

Ivanenko S. Exhibition work of the library of the E. O. Paton Electric Welding Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2021 №3 88–91

CRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

Khemchian I., Honcharenko O. Media and information literacy is the main competence of a modern librarian №2 104–107

Sokur L. Remote library services under martial law are an important component of modern library and information services №3 92–96

Naumenko S. «Medical libraries of Ukraine in the conditions of war» №3 97–101

International Scientific Conference «Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services» №4 59–99

REVIEWS

Holovashchuk A. Fundamental scientific and bibliographic research of literary and artistic journals of the postwar period
Book rev.: The Head Larissa. Literary and artistic periodicals and collections of Ukrainian European emigration of the second half of the 1940s: bibliogr. argument. / editor-bibliographer L. Sushch; NAS of Ukraine, Lviv. nat. Science. b-ka of Ukraine named after V. Stefanika. Lviv: Raster-7, 2019. 409, [17] p. : il. №3 102–105

LIBRARY AFFAIR AND SCIENCE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE: INTERNATIONAL SUPPORT

Remote free wartime access to international databases of scientific information for Ukrainian scientists №1 107–120

Remote free wartime access to international databases of scientific information for Ukrainian scientists №2 108–120

Remote free wartime access to international databases of scientific information for Ukrainian scientists №3 106–120

Remote free wartime access to international databases of scientific information for Ukrainian scientists №4 115–120